

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ
№ 23982-13822Р
від 14 червня 2019 р.

**ВИЩА
ОСВІТА
УКРАЇНИ**

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
3 (74)' 2019**

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

**Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»
Головні співредактори**

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Володимир ЛУГОВИЙ

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший віце-президент НАПН України (перший заступник головного редактора)

Редакційна колегія

Меланія АСТВАЦАТРЯН

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Вірменського державного педагогічного університету ім. Хачатура Абовяна (Вірменія)

Віль БАКІРОВ

доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Володимир БОНДАР

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, декан факультету педагогіки та психології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Микола ЄВТУХ

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України

Ірина ЗАРУБІНСЬКА

доктор педагогічних наук, професор Національного авіаційного університету

Світлана КАЛАШНИКОВА

доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Беата КОСОВА

доктор філософії, професор Університету Матея Бела (Словацька Республіка)

Наталія КОЧУБЕЙ

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (заступник головного редактора)

Ян КРАСИЦЬКИЙ

доктор габілітований, професор Інституту філософії факультету суспільних наук Вроцлавського університету (Польща)

Василь КРЕМЕНЬ

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент НАПН України

Серап КУРБАНОГЛУ

професор, декан факультету педагогічного менеджменту Університету Хаджеттепе (Туреччина)

Сергій КУРБАТОВ

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Наталія МОЗГОВА

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Володимир РЯБЧЕНКО

доктор філософських наук, старший науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПН України

Володимир СЕРГІЄНКО

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Петро СТАВИНСЬКИЙ

доктор габілітований, професор Педагогічного університету імені Комісії Народної освіти у Кракові (Польща)

Ірина СТЕПАНЕНКО

доктор філософських наук, професор, завідувач відділу інтернаціоналізації вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Жаннета ТАЛАНОВА

доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Ольга ЯРОШЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач відділу інтеграції вищої освіти і науки Інституту вищої освіти НАПН України

Адреса редакції:

01601, м. Київ вул. Пірогова, 9,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
Тел.: +38-044-239-30-17

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net
сайт журналу: www.wou.npu.edu.ua

Схвалено рішенням вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова,
протокол № 1 від 30.08.2019.

ЗМІСТ

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО Глобальні тренди розвитку освіти ХХІ століття.....	5
---	---

ПОСТАТЬ

Наталія БАРАНОВСЬКА, Галина СІЧКАРЕНКО Життя, сповнене наукового пошуку (творча діяльність професора В. І. Онопрієнка) ..	15
--	----

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Анатолій ПОХРЕСНИК Стратегія реформування вищої освіти України в контексті нових інформаційних викликів	21
Сергій МАГЕРА Європейський вектор розвитку української культури	27
Ольга ПОДОЛЯКІНА Світові гуманістичні кризи та перспективи суспільного прогресу в умовах глобалізації.....	35

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЕКТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Марія НЕСТЕРОВА, Марина ДЄЛІНІ, Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ Соціальна згуртованість університетської спільноти.....	42
--	----

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Петро СІКОРСЬКИЙ, Ігор КОЛОДІЙ Якість середньої освіти – основний чинник якісної вищої освіти	51
--	----

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Тетяна ПИРОГОВА Формування естетичних смаків та естетичних оцінок учнівської та студентської молоді.....	61
--	----

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Галина КОЗЛАКОВА Вища технічна освіта у Словаччині: гуманітарна складова і дослідження.....	69
Марія ДЕБИЧ Якість вищої освіти в умовах інтернаціоналізації.....	76

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ. ПОВІДОМЛЕННЯ

Реферативний обзор статей номера	86
Abstracting Review of Journal Articles	90
Contents	94
До уваги авторів	95

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 10 травня 2017 р. № 693 внесено до Переліку видань,
де можуть друкуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
філософських наук**

CONTENTS

HEAD EDITOR PAGE

Viktor ANDRUSCHENKO

GLOBAL EDUCATION DEVELOPMENT TRENDS XXI CENTURY5

FIGURE

Natalia BARANOVSKAYA, Halina SICHKARENKO

A LIFE FILLED WITH SCIENTIFIC RESEARCH

(creative activity of Professor V. I. Onoprienko) 15

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURI: SEARCH FOR PRIORITIES

Anatolii POKHRESNYK

A STRATEGY FOR REFORMING UKRAINE'S HIGHER EDUCATION
IN THE CONTEXT OF NEW INFORMATION CHALLENGES 21

Sergey MAGERA

EUROPEAN VECTOR OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CULTURE 27

Olga PODOLIAKINA

WORLD HUMANISTIC CRISES AND PROSPECTS OF SOCIAL PROGRESS
IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION 35

HIGER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA, Maryna DIELINI, Andrii ZAMOZHISKY

SOCIAL COHESION OF UNIVERSITY COMMUNITY 42

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Petro SIKORSKYI, Igor KOLODII

THE QUALITY OF SECONDARY EDUCATION IS A MAJOR
FACTOR IN RECEIVING QUALITATIVE HIGHER EDUCATION 51

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Tetyana PYROHOVA

FORMATION OF AESTHETIC TASKS AND AESTHETIC
EVALUATION UPON AND STUDENT YOUTH 61

FOREIGN EXPERIENCE

Galyna KOZLAKOVA

HIGHER TECHNIQUE EDUCATION IN SLOVAKIA:
HUMANITARIAN DIVISIONS AND RESEARCHES 69

Mariia DEBYCH

QUALITY OF HIGHER EDUCATION UNDER THE CONDITIONS
OF INTERNATIONALIZATION 76

INFORMATION. REVIEW. MESSAGE

Abstracting Review of Journal Articles 86

Contents 94

To Autors Attention 95

Віктор АНДРУЩЕНКО
 доктор філософських наук, професор,
 академік НАПН України,
 член-кореспондент НАН України,
 ректор Національного педагогічного
 університету імені М. П. Драгоманова,
 Президент асоціації ректорів педагогічних
 університетів Європи, головний редактор
 часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, освіта, традиції, інновації, освітні тренди.

Аналізуються основні тренди розвитку освіти в глобальному освітньому просторі; автор підкреслює, що чвертьстолітній досвід цивілізації XXI ст. виокремлює комплекс трендів, за якими вона має розгортатись у майбутньому. Провідними серед них, скажімо, в царині економіки, є перехід більшості народів і культур до ринкових відносин; у політиці – до демократії; в системі соціальних комунікацій – до толерантності; у сфері загальної організації життєвого процесу – до моделі відкритого суспільства та сталого людського розвитку і т.д. Не є виключенням і така людиноємна сфера життєвого процесу, як освіта і наука. Оскільки саме завдяки освіті (і

УДК 339.9:37:004

ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ

© Андрущенко В., 2019

науці), яка забезпечує підготовку людини до самостійного життя, формуються її перспективні уявлення щодо майбутнього цивілізаційного розвитку людства, важливо проаналізувати глобальні тренди розвитку освіти, що заявили про себе наприкінці ХХ – у перші десятиліття ХХІ століття або ж вийдуть на передній план у його наступній чверті. Головними документами, які фіксують означені тренди, є Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum, 1988), Лісабонська конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (Лісабон, 1997); Болонська конвенція (або Болонська декларація) – угода щодо стандартизації підходів до організації навчального процесу і функціонування вищої школи в Європейському Союзі, прийнята у 1999 р. Важливими для визначення основних трендів розвитку освіти є й інші документи, серед яких значний вплив мають «Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття", 1993), «Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст.» (2002), «Нова українська школа» (2017) та ін.

ренд – це загальна тенденція розвитку системи при існуванні різноспрямованих напрямів цього розвитку в різних культурах народів світу. Стосовно освіти це означає, що в розмаїтті освітніх систем країн і народів, що реалізуються в глобальному світовому просторі, відслідковується дещо загальне, що формує сучасну парадигму розвитку людства. Зупинюсь на цьому більш детально.

Освіта – унікальна сфера системи людської життєдіяльності. В традиційно марксистському розумінні її відносили до так званої «надбудови» над «базисом» – економічним ладом суспільства з його продуктивними силами та системою виробничих відносин. При цьому базис трактувався як величина первинна, тоді як надбудова уявлялась величиною вторинною, залежною від базису й такою, що ним обумовлювалась. Щоправда, при цьому підкреслювалось і те, що надбудова має відносно самостійний характер і справляє на базис зворотній вплив. У цьому контексті освіта розглядалась як частина надбудови, яка обумовлена економічним базисом і водночас здійснює на нього відповідний вплив. Вона розглядалась як вторинне явище, фінансувалась за залишковим принципом і саме тому в країнах колишнього СРСР і соціалістичного табору опинилась на задвірках життєвого процесу. Роль освіти в розвитку суспільства й людини зводилась до елементарного просвітництва, яке до того ж реалізовувалось дозованим чином і під жорстким ідеологічним контролем. І хоча від ідеологізації освіти незалежна Україна, здається, відмовилась, визначення місця та ролі освіти з позицій «базисно-надбудовних» реалій усе ще продовжується. В уяві більшості керівників виробничих підприємств, політиків та державотворців домінує настанова на першочергове відродження виробництва, створення робочих місць, забезпечення необхідної заробітної плати та пенсії... Тоді як освіті, власне, як і науці відводиться все та ж вторинна роль.

Між тим, цивілізаційний розвиток людства переконує нас в іншому: ми ніколи не відродимо виробництво (не створимо на-

лежний базис), якщо не підготуємо (виховаємо, вмотивуємо) його суб'єкта – ЛЮДИНУ у всій повноті її людських характеристик, не забезпечимо її необхідними знаннями, не сформуємо життєвоважливих компетенцій та людських цінностей, не виховаємо креативне мислення та працьовитість, духовно моральні характеристики і відчуття краси природного і соціального світу, а головне – не сформуємо сміливість, потребу і здатність користуватись власним розумом. Думка, звичайно, не нова. Її висловив свого часу знаменитий німецький філософ Імануїл Кант. На ній базуються (і з неї беруть витоки) успіхи сучасного західного світу. Ми ж до сих пір знаходимося в полоні марксистського економічного детермінізму й продовжуємо продукувати штампи, які вже давно посоромили себе перед історією.

Розвиток освіти і науки, результатом чого має стати нова українська людина – працююча, розумна, креативна, духовна, справжнім суб'єктом матеріального і духовного виробництва, активним творцем культури, держави і громадянського суспільства, має стати стратегічним напрямом українського державотворення. Без реалізації цієї стратегії будь-яка розмова про успіхи буде носити віртуальний характер. Без належного й випереджального (первинного) науково-освітнього супроводу ми й надалі будемо випускати продукцію сумнівної якості, їздити небезпечними ямково відремонтованими дорогами, проживати в екологічно небезпечному природному середовищі, купатись у забруднених річках та озерах, споживати забруднені хімікатами продукти... Чи про таку перспективу для своїх дітей та внуків мріяли справжні патріоти – батьки-фундатори національної ідеї в не так уже й далекі російсько-царські та тоталітарно-радянські часи?

Успішні країни завжди розпочинали з освіти, науки, культури і виховання, створення умов для розвитку людини як суб'єкта всіх життєвих процесів. Щоправда зазначений розвиток у різні історичні періоди стосувався не всіх, а тільки матеріально спроможних прошарків населення. Право на освіту мали діти заможних або вільних громадян рабовласницького, феодаль-

ного й частково капіталістичного суспільства. Це відтворювало існуючу нерівність, поглиблювало розрив між елітою і народом, формувало систему всевладдя одних і безправ'я інших. Спроба радянської цивілізації (засобами культурної революції) забезпечити належне просвітництво для всіх, виявилась невдалою. Західний світ, між тим, зробив цю справу пріоритетною. Саме завдяки розвитку освіти і науки після Другої світової війни піднялись Сполучені Штати Америки. Не інакше як економічним дивом називають економічний розвиток багатьох капіталістичних країн світу, який тривав орієнтовно від закінчення плану Маршалла та Бретон-Вудської системи до нафтової кризи 1973 року. Мова йде про «Рекордні роки» шведської економіки (1945–1973); «Віртшафтсвундер» або «Рейнське диво» – економічне відродження Австрії та «Славне тридцятиліття» – економічне відродження Франції (1945–1975); грецьке економічне диво (1950–1970-ті); японське економічне диво (1950–1975); бразильське економічне диво (1968–1973, від 2000-х по сьогодні); злет чотирьох азійських тигрів (Тайвань, Південна Корея, Сянган, Сінгапур; 1960–1990-ті). Дозоване ставлення до освіти, її ідеологізація, надмірна централізація та підпорядкування потребам військово-промислового розвитку, що практикувалось у колишньому СРСР, привело до занепаду виробництва, стагнації, а згодом розпаду системи, яка, здавалось, була зіткана для всіх часів і народів.

Україна мала б зробити з цього належні висновки. На жаль, двадцятип'ятирічний відтинок новітньої української історії йшов традиційним для колишнього СРСР чином. Тоді як освіта і наука мали б стати стратегічними ресурсами суспільно-економічного, політичного і соціокультурного розвитку, вони розглядались і розгортались не більш ніж їх дозований супровід належних ідей, концепцій, моделей новітнього державотворення, а тим паче формування креативно мислячої особистості не забезпечували. Освоєння світового досвіду просвітницької діяльності залишається для нас завданням актуальним, пріоритетним і невідкладним.

Які ж глобальні освітньо-наукові вершини здолали в ХХ і на початку ХХІ століття успішні країни світу, які досягнення вважаються нині трендами світової освіти? На мій погляд, основними трендами освіти успішних країн світу є: пріоритетний розвиток освіти в стратегії новітнього державотворення; забезпечення якісної освіти; людиноцентризм, розвиток освіти як відкритої демократичної системи, рівний доступ до якісної освіти; інформатизація освіти; модернізація змісту і навчальних технологій; інноваційний розвиток освіти як відповідь на виклики інноваційного типу прогресу; органічний зв'язок науки й освіти, освіти і культури; взаємодоповнення різнопланових знань (науки, освіти і релігії) у системі сучасної освіти; становлення наукової освіти; інклюзивна освіта; практична спрямованість освіти (дуальна освіта) тощо. Зупинюся на цьому більш детально.

Відомо, що успіху досягли ті країни, де **освіта** утверджувалась як **пріоритетна сфера** суспільної життєдіяльності й забезпечувалась на рівні усталених світових норм або ж дещо вище. Частка ВВП, яка витрачається на освіту в більшості країн, коливається від 3 до 5,9%. Вражає помітна нерівність фінансування галузі. Загальні витрати на освіту на душу населення, скажімо, в США становлять 2515,7 дол., Німеччині – 1721,8, Франції – 2021,1 та Японії – 1283,8. В Україні цей показник ледь добігає 205,1 дол. Далі – більше: витрати на одного студента в рік у США складають 29 201 дол., у Німеччині – 15 711, у Франції – 14 642, в Японії – 15 957. Відповідно в Україні цей показник дорівнює 3121 дол. США [8]. Різко відрізняється також забезпеченість студентів комп'ютерною технікою та можливостями доступу до Інтернету. Якщо в США, наприклад, ці показники становлять відповідно 80,6 і 74,2 відсотки, а в Німеччина – 65,6 і 82,5, то в Україні вони ледь дотягують 4,5 і 44,6 одиниць. З більш як 800 українських університетів тільки 2 входять до рейтингу топ-500 (ARWU 2012), тоді як у США їх кількість становить 150, у Німеччині – 37, в Японії – 21 університет [8]. Стаття 61 Закону України про освіту визначає необхідний обсяг бюджетних асигнувань на сферу освіти у роз-

мірі не менш 10% від валового внутрішнього продукту (ВВП). Однак жодного разу з моменту набуття незалежності Україні не вдалося вийти на такий рівень фінансування освіти.

Слід зважити також на існування недержавних джерел фінансування галузі. В розвинутих країнах вони є суттєвим додатком до загальних коштів, що витрачаються на освіту. За даними Організації економічної співпраці й розвитку (ОЕСР), «у таких країнах, як США, Японія, Австралія, Ізраїль приватні кошти складають більше половини всіх джерел фінансування вищої освіти. А в Південній Кореї й Чилі – сягають 75%. У результаті, в цих державах відзначається високий рівень цін на вищу освіту. Згідно з інформацією ОЕСР в середньому в Європі плата за навчання одного студента складала \$1100, а в США сягала \$5500. В Україні до цього часу переважає державне фінансування освіти» [8].

Другим важливим трендом с світового рівня в освіті є її (освіти) функціонування та **розвиток як демократичної системи**.

Демократія – ранкова зірка цивілізації. І хоча про неї говорили й писали ще в епоху античності, справжнє розуміння демократії як системи народовладдя прийшло до людства, здається, з середини ХХ століття. Переосмисливши уроки жовтневого (2017 р.) перевороту та диктатури пролетаріату, злоякісної сутності тоталітарних режимів (фашизму та сталінізму), протистояння двох систем, людство, зрештою, зрозуміло: справжні умови для самореалізації людини, досягнення справедливості й свободи забезпечуються тоді, коли влада (будь-якого рівня) реалізується від імені всіх людей відповідно до їх волі в різних сферах суспільного життя. Гасло Авраама Лінкольна про організацію життя «волею народу і для народу» відображає істинну сутність демократії. Справедливим воно є й для такої людиноємної сфери, як освіта. Людина і суспільство тільки тоді стануть на шлях демократії, коли демократія увійде в кров і плоть її соціального обличчя, стане невід’ємним компонентом культури. І саме освіта є тим сокровеним полем, де зрощуються демократичні цінності, світогляд і культура, де формується компетен-

ція (звичка) жити демократичним чином, де демократія утверджується як головний принцип життєоблаштування. Зрозумілим є й те, що задля реалізації означених цілей освіта має бути організована на демократичних засадах. А це означає, що демократичні цінності мають пронизувати зміст освіти; освіта має функціонувати як відкрита система; навчальний процес розгортатись за демократичними принципами; учні і студенти повинні мати право вибору й змогу самостійно формувати власну навчальну траєкторію; всі, без виключення, організаційно-управлінські питання в академічній сфері мають вирішуватися шляхом толерантного дискурсу, взаємної поваги, з обов’язковим урахуванням думки не тільки вчителів чи представників управлінської еліти, але й учнів (студентів), батьків і роботодавців. Демократична освіта утверджується на принципах рівних можливостей, співробітництва, різноманітності, відкритості, регіоналізації, громадсько-державного чи державно-громадського управління, самоорганізації. Найбільш демократичними є системи освіти, які функціонують нині в США, Швеції та Швейцарії, Німеччині та Канаді, Фінляндії й ряді інших країн світу. В Україні демократизація освіти пускає лише перші паростки.

Процес демократизації світової освіти розгортається через утвердження **тренду людиноцентризму та рівного доступу до якісної освіти**.

Як відомо, право на отримання належної освіти є однією з головних норм конституції будь-якої держави світу. Між тим, соціальний досвід засвідчує, що ця норма існує, скоріш, як ідеал і практично ніде й ніколи не виконується. Реальне суспільство вносить до неї свої корективи. І якщо бути до кінця відвертим і справедливим, то слід зауважити, що рівні умови (можливості) у доступі до якісної освіти для всіх дітей не створені в жодній, навіть найбільш демократичній державі світу. І хоча мрія про це існує завжди й розглядається як завдання надзвичайної ваги та значення, її перетворення у дійсність є проблематичним для кожного, навіть найбільш розвинутого суспільства. Які ж чинники створюють бар’єри реалізації принципу людиноцентризму та рівного доступу до

якісної освіти? Серед їх низки слід відзначити, насамперед, майнові чинники: діти з бідних родин до якісної освіти практично не добираються. Далі слідує чинник національний. У ряді країн світу діти з родин корінної нації мають значно більш високі можливості для отримання якісної освіти ніж представники так званих національних меншин або переселенці та біженці. Своєрідні бар'єри в отриманні якісної освіти створює релігійний чинник, особливо так звані нетрадиційні релігії. І хоча у світових релігіях освіта визнається важливою складовою людського розвитку, її зміст розгортається як переломлення через систему догматів, вершиною яких є Бог. Не можна не враховувати й такі обставини, як віддаленість дитини від головних центрів якісної освіти, проживання у сільській місцевості чи у великому місті, забезпеченні освітніх закладів необхідним навчальним обладнанням, комп'ютерною технікою, доступом до Інтернету. У багатьох країнах світу ще й досі існує складна ситуація у доступності всіх форм освітньої самореалізації для *дітей-інвалідів, дітей-сиріт, дітей з особливими потребами. Завдання подолання зазначених бар'єрів, створення умов для реалізації принципу людиноцентризму та рівного доступу до якісної освіти для більшості країн (в їх числі знаходиться й Україна)* є завданням, яке визначає не тільки конкурентоспроможність народу у світовому просторі, а й його елементарне виживання як народу.

Одним з найбільш дієвих чинників подолання нерівності в галузі освіти є її **тотальна інформатизація**, яка постає як черговий тренд розвитку освіти в XXI столітті.

Інформатизація освіти є її відповіддю на виклики інформаційного суспільства, що утверджується. Інформатизація освіти – це суттєвий крок на шляху її модернізації. Незважаючи на певні ризики та суперечності, пов'язані з інформатизацією галузі, відмовитись від неї неможливо приблизно таким же чином, як неможливо зупинити інформаційну революцію й повернути суспільство до природного (тваринного) стану. Інформатизація освіти забезпечує її індивідуалізацію, посилення розвиваючого характеру, зміну пріоритетів від простого засвоєння знань до розвитку кре-

ативної особистості. Інформатизація освіти створює можливості розвитку безупинної освіти за принципом «освіта через усе життя», сприяє здійсненню моніторингу освітнього середовища, створенню єдиної інформаційної системи і баз даних у галузі вищої і післявишівської освіти, інтенсифікації та змістовному наповненню міжнародного співробітництва й інтеграція **вишів України** у світове академічне співтовариство, розгортання повноцінних й ефективних інтелектуальних комунікацій.

Інформатизація освіти покликана до життя такі форми освітньої діяльності, як дистанційна освіта та інтернет-освіта, які дають змогу подолати багато з тих перепон, які описані вище. Як зазначають аналітики, «право на доступ до освітніх ресурсів Інтернету стає загальноприйнятим у сучасному світі, і розвинені держави витрачають десятки мільярдів доларів на забезпечення доступності Інтернет-освіти для своїх громадян, а у низці країн (наприклад у Японії) існують спеціальні державні програми у цій сфері» [1]. Також дистанційна освіта з використанням електронних технологій здійснює переверот в освітній діяльності XXI століття, а створювані в низці країн установи електронної освіти за своєю ефективністю у кілька разів перевищують традиційні освітні заклади. «Наприклад, п'ятирічна програма пересічного американського університету в центрах електронного навчання освоюється споживачами освітніх послуг за рік» [2, с. 123]. Звичайно, дистанційна освіта навряд чи колись зовсім замінить освіту очну, однак застосовувати ті можливості, які надають сучасні інформаційно-мережеві технології, є нагальною необхідністю сьогодення. В Україні ж, на жаль, залишається чимало регіонів, особливо сільська місцевість, не забезпечених доступним для кожної дитини чи молоді людини Інтернетом.

Відзначаючи переваги інформатизації освіти, фахівці наголошують на суттєвих загрозах фізичному та духовному (психічному) здоров'ю учнів і студентів. Не рахуватися з цими застереженнями неможливо. А це означає, що до цього процесу слід підходити розважливо й тверезо: інформатизація освіти зможе дати необхідний соціальний і еко-

номічний ефект тільки в тому випадку, якщо створювані й упроваджені інформаційні технології стануть не стороннім елементом у традиційній системі освіти, а будуть природним чином інтегровані в неї, сполучаючись із традиційними технологіями навчання. Така системна інтеграція вимагає спільних зусиль учителів і учнів, професорсько-викладацького складу і студентів, науково-технічного персоналу й адміністрації, граничної скоординованості роботи всіх академічних підрозділів, що мають відношення до процесу інформатизації.

Важливим і визнаним трендом розвитку сучасної освіти є **органічний зв'язок освіти, науки, культури і релігії**.

«Немає науки без освіти як немає освіти без науки», – любить повторювати Президент НАН України Борис Патон. Те саме стосується й культури. Необхідність органічної взаємодії, проникнення та доповнення перших трьох названих способів духовно-практичного освоєння світу особливих запитань не викликає. Адже саме вона формує унікальне і неповторне животворне поле, на якому зростає людина як особистість, формуються її людські якості, сучасні знання, життєво необхідні компетенції та цінності. Проблемним є взаємний зв'язок «означеної трійці» з релігією. Інтерпретований з позицій ортодоксального марксизму він розглядався як збочення, відступ від раціонально утверджених загальнолюдських норм та принципів духовного розвитку людини. Релігія розглядалась не інакше як «опіум для народу», «мракобісся» і т.п. Натомість у духовне середовище людини впроваджувався атеїстичний світогляд, який характеризується відсутністю віри в існування будь-яких богів, духів, інших «потойбічних» істот тощо. Заради справедливості зазначу, що суперечлива оцінка ролі та значення релігії та атеїзму пронизує практично всю історію духовної еволюції цивілізації. Такою суперечливою вона є й у наші дні. І все-таки необхідність взаємодії між різноманітними способами духовно-практичного освоєння світу (особливо освіти, науки і релігії) не заперечує ніхто з тверезомислячих теоретиків і практиків. Понад те, більшість із них повертається до визначення релігії як позитивного,

конструктивного чинника світової історії. Підтвердженням тому є ювілейна доповідь Римського клубу, яку представили його співпрезиденти Андерс Вейкман та Ернст Ульріх фон Вайцеккер у співпраці з понад 30-ма членами Клубу. Автори пропонують нову парадигму вирішення глобальних завдань, породжених економічною, соціальною та екологічною кризою; обстоюють ідею нового просвітництва, яке має характеризуватись суттєво поліпшеним балансом між людиною та природою, між ринками та законом, між приватним споживанням та суспільними благами, між соціальною справедливістю та стимулами для розвитку; особлива увага приділяється переосмисленню ролі релігії у світових процесах, у системі освіти та виховання особистості. І хоча гостра дискусія з цього приводу продовжується, визнання продуктивності органічної взаємодії всіх способів духовно-практичного освоєння світу є своєрідним трендом нової освіти і просвітництва.

У Європі послідовно реалізується на практиці принцип розділення світської та релігійної освіти з вільним доступом до останньої. «...Політика Європейського Союзу засновується на принципі світськості освіти, але між тим не порушуючи принцип плюралізму та права кожного на освіту, складовою частиною якого є право на релігійну освіту. Питання реалізації прав громадян на отримання освіти у відповідності до своїх переконань в багатьох країнах Європейського Союзу вирішено позитивно. При дотриманні світського характеру держави та освіти, відділення релігійних об'єднань від держави у державних та муніципальних загальноосвітніх школах Європи викладається релігійна освіта. Причому це є основою на законі практикою, яка реалізує право батьків для своїх дітей, а при досягненні визначеного законом віку і право самих дітей на вибір отримання релігійної освіти» [3, с. 94].

У багатьох державах в офіційному порядку залишається змістовний взаємозв'язок між освітнім процесом та певним віросповіданням, оскільки «відсутнє обов'язкове жорстке розмежування світської та релігійної освіти. Релігія в державних освітніх установах вивчається або у відповід-

ності з основною програмою, або за вільним вибором учнів та їх батьків. При цьому практика взаємодії держави з релігійними об'єднаннями в галузі освіти визначається тією роллю релігійних цінностей, яку вони відіграють у житті народу, його культурі, досвідом взаємодії домінуючих у суспільстві релігійних конфесій з органами державної влади, особливостями історичного минулого, ідеологічними настановами» [4], які сповідують не офіційну в цій державі або громаді релігію. Вирішення таких проблем та подолання освітніх бар'єрів релігійного характеру має, з нашого погляду, відбуватися в найтолерантніший спосіб з урахуванням усіх інтересів насамперед дитини, яка не за власної вини може потрапити в таку конфліктну ситуацію.

Українське суспільство є багаторелігійним та поліконфесійним, що також тягне за собою можливість виникнення певних суперечливих ситуацій у забезпеченні представникам різних релігійних громад і об'єднань рівних можливостей доступу до якісної освіти. Орієнтація на норми фундаментальних міжнародних актів з прав людини передбачає наступний вимір взаємовпливу релігії й освіти в Україні: держава повинна закріпити законодавчо положення про те, що освіта має сприяти взаєморозумінню, терпимості й толерантності між усіма релігійними групами і контролювати його виконання, врахувати і побажання Європейського Суду, зокрема, поважати право батьків забезпечувати таку освіту і навчання, які відповідали б їх релігійним і світоглядним переконанням; кожна людина незалежно від того, яку релігію вона сповідує чи не сповідує жодної, має право на отримання повної вищої освіти, на обіймання державних посад, на участь в управлінні державними справами, на виконання громадянських обов'язків [5].

Сучасний світ оновлюється карколомними темпами. **Освіта і наука мають іти не тільки попереду цього процесу, але й випереджати його.** Означена настанова є черговим трендом розвитку освіти ХХІ століття: **у відповідь на виклики інноваційного типу прогресу сучасна освіта (як за змістом, так і за основними технологіями) має стати інноваційною.**

Зазвичай, інновації в освіті розглядають як процес творення та поширення в освітній практиці нових ідей, запровадження нових засобів навчання, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно більш високого стану. Формування інноваційних підходів до освіти пов'язують із періодом зародження експериментальної педагогіки (друга пол. ХІХ ст.). У роботах А. Біне, О. Декролі, А. Лай, Е. Клапаред, В. Кілпатрік, Е. Мейман, Е. Торндайк та ін. обґрунтовувалась ідея скасування (або ж суттєве обмеження) освітніх традицій і проголошенні пріоритету творчого розвитку дитини. Ця ідея отримала розвиток завдяки діяльності «нових шкіл» Західної Європи («Органічна школа» М. Джонсона, «Школа гри» К. Пратта, дитяча школа М. Наумберга тощо). Нового імпульсу їй надало створення Бюро педагогічних експериментів під керівництвом Дж. Дьюї (Нью-Йорк, США, 1911) та міжнародного об'єднання педагогічного руху «Нова школа» під керівництвом А. Фер'єра (Швейцарія, 1912).

Актуалізацію інноваційних підходів в освіті, а особливо в наші дні, викликала інформаційна революція ХХ століття, яка несла з собою карколомне нагромадження знань, їх швидке оновлення, що також потребувало модернізації змісту навчання, пошуку та впровадження новітніх технологій і засобів навчання, організаційних структур та управління.

За висновками В. Кременя, сучасна освіта не може успішно функціонувати без перманентного оновлення змісту і методів навчання. Нововведення в освіті здійснюються за такими основними позиціями: вдосконалення освітнього процесу; встановлення нових правил використання наявних педагогічних засобів; модернізація освіти; застосування нових технологій (підходів, методів) вирішення традиційних проблем; упровадження педагогічних знахідок (винаходів) та педагогічних відкриттів (див. [6, с. 28; 7]).

Важливим світовим трендом розвитку освіти є її (освіти) **органічний зв'язок з**

наукою, становлення так званої «наукової освіти». Провідні університети світу є одночасно визнаними центрами наукової діяльності. Університетська наука в них не тільки не поступається, але й багато в чому є більш ефективною і результативною порівняно з показниками діяльності поза-університетських наукових установ та організацій. Досить звернутись до списку Нобелівських лауреатів останнього десятиліття, щоб пересвідчитись: більшість із них працюють в університетах, очолюють університетські кафедри та лабораторії, наукові колективи та студії, до діяльності яких залучається талановита студентська молодь. Без серйозної науки університет втрачає свою історично сформовану суспільну нішу і функцію. Тим часом, в Україні університетська наука ледь жевріє. І хоча в останні роки ситуація покращується, про реалізацію оптимальної моделі взаємодії науки й освіти, яка розгортається в провідних вишівських центрах Європи і світу, можна тільки мріяти. Практично скрізь домінує застаріле, мало придатне для проведення дослідів, обладнання. Університетську науку й освіту стримує відсутність необхідних реактивів. Нинішнім вітчизняним університетам навряд чи під силу утримувати лабораторії та обладнання мільйонної вартості, закуповувати препарати і реактиви, тим більше – утримувати армію науковців, вивільнених від навчально-виховного процесу. На фінансову підтримку з боку держави очікувати не варто. Виглядає, ніби ми опинились у глухому куті, вихід з якого – поза межами наших можливостей. Між тим, вихід є цілком реальний: треба розгорнути співпрацю та скористатися можливостями зарубіжних партнерів, а саме: створювати наукові лабораторії і центри, дослідницькі колективи **в межах міжнародної академічної співпраці, а також у співпраці з бізнесом**. У них є кошти, у нас – розум і наснага до праці, висока креативність, про яку західні фахівці можуть тільки мріяти. Наведу простий приклад: разом з німецькими колегами, партнерами з НАПНУ (академік Валерій Биков) і НАНУ (академік Володимир Сторіжко) ми створили **лабораторію сучасних навчальних приладів**. Німці сказа-

ли: «У нас – техніка, у вас – методика, давайте працювати разом». Бізнес запропонував кошти. Нині лабораторія діє, і ми маємо можливість забезпечити новітніми навчальними приладами половину, а може й усі загальноосвітні заклади України. Подібні центри, лабораторії, тимчасові науково-дослідницькі колективи створені й активно діють в університетах імені В.Н. Каразіна (м. Харків), імені Тараса Шевченка і НТУУ КПІ (м. Київ), Львівській політехніці, інших провідних вишах держави. Не знімаючи нашої **загальної вимоги щодо збільшення державного фінансування університетської науки**, впевнений, що подібну практику треба розвивати, знаходити зацікавлених партнерів серед наукових установ і бізнесових структур як в Україні, так і за її межами.

Безсумнівним трендом сучасної освіти є процес її інформатизації, який розпочався у відповідь на виклики інформаційного суспільства. Як зазначають аналітики, найбільш помітним і впливовим явищем нового світового порядку є інформаційна революція. Щорічно подвоюючи, а то й потроюючи інформацію, вона змінює параметри й характер сучасного виробництва, вигляд політичної системи суспільства, моделі внутрішніх і міжнародних комунікацій як на суспільному, так і на особистісному рівні. Під її впливом фактично відбувається становлення нового типу (моделі) цивілізаційного розвитку людства – «інформаційного суспільства», в основі якого лежить використання інформатики та інформатизації в усіх основних сферах життєдіяльності людини.

Інформаційне суспільство – це суспільство, здатне продукувати (й використовувати) будь-яку інформацію, необхідну для забезпечення його ефективного функціонування; воно має розвинену інформаційну інфраструктуру; створює умови і можливості доступу до інформації кожному громадянину; характеризується значною часткою людей, зайнятих у сфері інформаційного забезпечення (продукування інформації, її обробка, передавання і споживання); вирізняється домінантним значенням інформаційної діяльності, створенням та функціонуванням інформаційних мереж

у системі життєдіяльності людини і суспільства тощо. Жити й працювати в такому суспільстві не просто. Як зазначають дослідники (Д. Белл, М. Горкхаймер, Ю. Габермас, Д. Масуда, М. Маклуен, О. Тоффлер та ін.), щоб бути затребуваною й ефективною, людина має не тільки засвоїти певний обсяг інформації, але й навчитись її самостійному видобуванню, обміну інформацією на внутрішньому і міжнародному рівні комунікації, оволодіти інформаційною технікою та технологіями, опрацювати засоби захисту інформації, виховати в собі здатність захисту від інформаційних маніпуляцій. Усі ці та інші компетенції особистості формуються завдяки системі освіти, яка змінює свої контури відповідно до викликів інформаційної революції та ряду інших глобалізаційних інновацій сучасного світу.

Сучасна освіта все більш помітно стає освітою інформаційною. Інформаційні технології стрімко вриваються в освіту. Провідні університети світу досягли, здавалося б, неймовірного: вони забезпечили персональним комп'ютером практично кожного студента, аспіранта, співробітника. Наші навчальні заклади поки що можуть продемонструвати лише невеликі комп'ютерні класи, комп'ютеризацію бібліотек, сторінку в ІНТЕРНЕТ тощо. В останні роки помітним став процес комп'ютеризації загальноосвітньої школи. Це добре, але його замало. Потрібно бути реалістами: ми сильно відстали від передових країн Заходу і Сходу. Інформатизація української освіти ще лише розпочалася. У цьому зв'язку існує низка питань, які потребують якнайшвидшої відповіді. Означені питання концентруються навколо проблеми поєднання можливостей новітніх педагогічних технологій з традиційними, а також їх психолого-педагогічного забезпечення. Важливо пам'ятати й те, що інформатизація освіти зможе дати необхідний соціальний і економічний ефект тільки в тому випадку, якщо створювані і впроваджені інформаційні технології стануть не стороннім елементом у традиційній системі вищої освіти, а будуть природним чином інтегровані в неї, сполучаючись із традиційними технологіями навчання. Така системна інтеграція вимагає спільних зусиль професор-

сько-викладацького складу, науково-технічного персоналу й адміністрації, граничної скоординованості роботи всіх підрозділів вишу, що мають відношення до процесу інформатизації.

Результатами інформатизації вищої освіти постіндустріального суспільства має бути: індивідуалізація вищої освіти, посилення її розвиваючого характеру, зміна пріоритетів від простого засвоєння знань та інформації до розвитку особистості; розвиток системи безупинної освіти за принципом «освіта через усе життя»; створення і здійснення моніторингу освітнього середовища, створення єдиної інформаційної системи і баз даних у сфері вищої і післявишівської освіти; розвиток міжнародного співробітництва й інтеграція вишів України у світове академічне співтовариство, розгортання повноцінних і ефективних інтелектуальних комунікацій. Досягнення наведених вище результатів практично забезпечить активізацію використання випускниками науково-технічних ресурсів як головного джерела відродження і розвитку країни, що ефективно сприятиме динамічному росту економічного потенціалу і соціального добробуту України.

В останнє десятиліття у світовій освіті утверджується й такий тренд, як інклюзія – «комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей» (Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912).

Згідно з ЮНЕСКО інклюзивне навчання – це «процес звернення і відповіді на різноманітні потреби учнів через забезпечення їхньої участі в навчанні, культурних заходах і житті громади та зменшення виключення в освіті та навчальному процесі» (див.: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>). Метою інклюзивного навчання є покращення навчального середовища, в якому вчитель і учні відкриті до різноманіття, де гарантується забезпечення потреб учнів і повага до їх здіб-

ностей та можливостей бути успішними. Інклюзивне навчання означає, що всі учні можуть навчатися в школах за місцем проживання, у загальноосвітніх класах, у яких у разі необхідності їм буде надаватися підтримка як у навчальному процесі, так і з перепланування школи, класів, програм і діяльності з тим, щоб усі учні без виключення навчалися і проводили час разом. Інклюзивне навчання ґрунтується на правах людини і принципах рівності. Воно передбачає усунення бар'єрів у системі освіти та системі підтримки; спрямоване на всіх дітей і дорослих, особливо тих, хто є виключеним із загальної системи навчання. Всі учні мають індивідуальні здібності й особливості, а тому хочуть відчувати, що їх розуміють і цінують, бажають. Інклюзія створює для цього необхідні можливості: учні мають можливості і можуть навчатися різними методами і в різний період часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Шаповал Р.В.** Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні // Право і безпека. 2011. № 1 (38). С. 40–46.
2. **Курко М.Н.** Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні: монографія. Харків: Вид-во Харківського національного університету внутрішніх справ, 2010. 376 с.
3. **Мельниченко Н.О.** Співвідношення принципу світськості освіти та права на отримання релігійної освіти у конституційному законодавстві країн-членів Європейського Союзу // Актуальні проблеми політики: збірник наук. праць. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. 43. С. 92–98.
4. **Гарас Л.Н.** Религиозный фактор в современном образовательном процессе // Вісник СевНТУ. Серія: Філософія. Севастополь: СевНТУ, 2009. Вип. 94. С. 149–153.
5. **Василець О.М.** Питання взаємодії і розділення релігійної та світської освіти: вітчизняна та західноєвропейська практика // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління: збірник наук. праць. 2011. № 2. С. 168–174.
6. **Хуторской А.В.** Педагогическая инноватика: учебное пособие. Москва: Изд. центр «Академия», 2008. 256 с.
7. **Андрущенко В.** Інноваційність як стратегія нашого виживання // Освіта України. 2009. № 38 (1018), 22 травня. (Рец. на кн.: Феномен інновації: освіта, суспільство, культура / за ред. В. Кременя. Київ: Педагогічна думка, 2008. 471 с.)
8. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3259>

Розглянуті тренди постають у вигляді головних орієнтирів розвитку освіти відповідно до викликів часу. Тренд – це своєрідний згусток практичного досвіду, накопичений і апробований у різних країнах світу. Орієнтація на тренди вводить національну систему освіти у європейський і світовий контекст, забезпечує освіту від хуторянства. Водночас подібну орієнтацію слід реалізовувати обережно, зважено. Освіта в будь-якій країні є національним продуктом, який розгортається з урахуванням (і на основі) глибоких національних традицій, особливостей способу життя, національного характеру тощо. Розумне поєднання традицій та інновацій є саме тим «чарівним ключем», який відкриває двері в майбутнє, забезпечує розвиток людини як громадянина власної держави і особистості, здатної жити в європейському і світовому просторі.

REFERENCES

1. **Shapoval R.V.** The constitutional right of man and citizen to education in Ukraine // Pravo i bezpeka. 2011. No. 1 (38). P. 40–46. (in Ukrainian)
2. **Kurko M.N.** Administrative regulation of higher education in Ukraine: monograph. Kharkiv: Vyd-vo Kharkivs'koho natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav, 2010. 376 p. (in Ukrainian)
3. **Mel'nychenko N.O.** Relation between the secularity of education and the right to receive religious education in the constitutional law of the Member States of the European Union // Aktual'ni problemy polityky: zbirnyk nauk. prats'. Odessa: Feniks, 2011. Issue 43. P. 92–98. (in Ukrainian)
4. **Haras L.N.** Religious factor in the modern educational process // Visnyk SevNTU. Series: Philosophy. Sevastopol: SevNTU, 2009. Issue 94. P. 149–153. (in Russian)
5. **Vasylets' O.M.** Issues of interaction and division of religious and secular education: national and western European practice // Naukovyy visnyk Akademiyi munitsypal'noho upravlinnya. Series: Upravlinnya: zbirnyk nauk. prats'. 2011. No. 2. P. 168–174. (in Ukrainian)
6. **Khutorskoy A.V.** Pedagogical Innovation: A Textbook. Moscow: Izd. tsentr «Akademiya», 2008. 256 p. (in Russian)
7. **Andrushchenko V.** Innovation as a strategy for our survival // Osvita Ukrainy. 2009. No. 38 (1018), May 22. (Revised by: The phenomenon of innovation: education, society, culture / edited by V. Kremin. Kyiv: Pedahohichna dumka, 2008. 471 p.) (in Ukrainian)
8. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3259> (in Ukrainian)

УДК 929:550.8.001.82

ЖИТТЯ, СПОВНЕНЕ НАУКОВОГО ПОШУКУ

(творча діяльність професора
В. І. Онопрієнка)

Наталія БАРАНОВСЬКА

доктор історичних наук, м. Київ

Галина СІЧКАРЕНКО

доктор історичних наук, професор кафедри
документознавства та інформаційної
діяльності Державного університету
телекомунікацій, м. Київ

© Барановська Н., Січкаренко Г., 2019

Ключові слова: В. І. Онопрієнко, професор, історія і методологія науки, наукознавство, наукова біографістика, Інститут історії України, Центр досліджень науково-технічного потенціалу й історії науки.

У статті розкривається становлення, розвиток, наукова та викладацька творчість визначного українського вченого і педагога, наукознавця, історика і методолога науки, доктора філософських наук, професора Валентина Івановича Онопрієнка. Аналізується вплив родини, університетської освіти, професійного оточення, комунікацій і самоствердження у науковому співтоваристві вченого. Це є актуальним для розуміння стану наукового середовища в Україні сьогодні, а також для становлення молодих науковців у професії.

ещодавно відзначив свій 80-річний ювілей професор Валентин Іванович Онопрієнко.

Праці вченого широко знані не лише на пострадянському науковому просторі, але й в інших країнах. Його перу належить понад 500 наукових публікацій, серед них близько 90 монографій і книжок. За визнанням колег, його дослідження справили вплив на самосвідомість науковців у сучасній ситуації.

Валентин Іванович займає активні дослідницькі позиції в сучасній науці. Дослідницьке захоплення становить одну з головних доміант у житті вченого, яка не дає заспокоїтись і зупинитись. Праці ювіляра відрізняються проблемністю, постановкою нетривіальних і неоднозначних питань, спробою відповісти на них, спираючись не лише на факти, документи, статистику, але й глибокий аналіз і послідовну аргументацію. Потенціал вченого поєднує одночасно дві складові – глибоку професійну досвідченість й інтелектуальну інноваційність.

Таких людей у сучасній науці досить небагато. Тому варто проаналізувати становлення та розвиток вченого, вплив родини, університету, професійного оточення, комунікацій і самоствердження у науковому співтоваристві. Це є досить актуальним для розуміння стану наукового середови-

ща в Україні сьогодні, а також для становлення молодих науковців у професії.

Сам Валентин Іванович називає свій шлях у науку звивистим. Головне враження з дитинства – це дорога, а також надзвичайна вразливість, сприйнятливність. Через постійні переїзди батьків (жили і в Монголії), кожен рік учився в новій школі із захопленням і всюди був першим учнем. Коли після закінчення навчального року видавали підручники на наступний рік, майбутній вчений відразу їх прочитував від першої до останньої сторінки та рішав усі задачки. У 15 років пішов працювати і закінчив вечірню школу з золотою медаллю. У 1957 р. вступив на геологічний факультет Московського державного університету імені М. В. Ломоносова, де знайшов прекрасне духовне братерство, яке задало шкалу цінностей на все життя. Факультет був обраний під впливом дяді – Віктора Іларіоновича Тихонова – знаменитого гірничого інженера (до нього на молібденовий рудник із Києва під час евакуації переїхала сім'я Валентина Івановича). Згодом В. І. Тихонов очолив АО «Совмонголметал» (Чойбалсан), будував металургійний комбінат у Бхілаї (Індія), став першим гендиректором «Якуталмазу», був заміністром кольорової металургії СРСР, Герой праці, депутат Верховної Ради СРСР.

Результатом наполегливого навчання В. І. Онопрієнка в найпрестижнішому університеті країни стала пропозиція вступити до аспірантури на кафедрі філософії природничих факультетів МДУ. Саме в цей час Валентин Іванович у співпраці з академіком О. С. Поваренних і професором-геологом Київського та Одеського університетів С. А. Морозом, займаючись розробкою методологічних проблем геології, почав формуватися у глибокого науковця. Присвятивши дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук вивченню циклічності геологічних процесів, Валентин Іванович увесь аспірантський час провів у геологічних експедиціях від Інституту геології Карельської філії АН СРСР, де працював протягом 1962–1963 років, досліджуючи геологічний щит Балтії.

Перехід до філософії виявився складним і драматичним, який затягнувся на ба-

гато років. Учений пов'язує це зі станом тогочасної філософії, яка «приголомшувала своєю кондовістю, безглуздістю, примітивізмом і убійною ідеологізацією». Ще до захисту кандидатської дисертації Валентин Іванович визначився з тим, чим варто займатися у науці. Це була не філософія геологічних наук, а їх методологія, специфіка предмета і методів. Ця проблематика на початку 1970-х років була надзвичайно актуальною у геології через активне застосування у дослідженнях методів фізики, хімії та математики. Тут був передовий край науки, де тісно співпрацювали геологи і математики з академічних інститутів Новосибірська, Ленінграда (тепер Санкт-Петербурга) тощо. Важливим стимулом для творчості стало розуміння того, що публікації з методологічних питань є дуже потрібними, адже приходили листи з різних міст, відповідні статті в бібліотечних журналах мали великий попит.

З 1964 року почалась продуктивна робота в Україні, де до 1975 року науковець викладав на кафедрі філософії Київського політехнічного інституту. Не дивлячись на високу дослідницьку активність (за короткий час вийшла серія публікацій – статей і книжок, які були помічені як вітчизняними, так і іноземними фахівцями), В. І. Онопрієнко вважає, що викладацька робота відволікає від серйозних наукових досліджень і поєднувати їх досить складно. Себе він відносить більшою мірою до суто академічних учених.

Важливою подією у творчій біографії вченого став перехід у 1975 році на роботу в Сектор історії природознавства і техніки Інституту історії АН УРСР, де він продовжив вивчати історію та методологію геологічних наук під керівництвом доктора історичних наук Ю. О. Анісімова, надзвичайно інтелігентної й обдарованої людини. Це було подвійною удачею і через те, що там знайшли застосування і розвиток літературні здібності науковця, зокрема, його здатність швидко читати книги за фахом і швидко на них відгукуватись, наприклад, у рецензіях. Такі відгуки, за словами директора Інституту історії природознавства і техніки АН СРСР С. Р. Микулинського (полтавця), були дуже потрібні інституту,

який у ті роки активно завойовував позиції у світовому науковому співтоваристві.

Для В. І. Онопрієнка, як і для багатьох філософів науки в Україні, мала велике значення участь у роботі національного об'єднання з історії та філософії науки і техніки, яке регулярно проводило всесоюзні пленуми і конференції, активно залучаючи дослідників з регіонів Союзу. Важливу роль у визначенні професійної приналежності, потраплянні до епіцентру дослідницького інтересу мало близьке співробітництво ювіляра з видатним мінералогом і методологом Олександром Сергійовичем Поваренних. Навколо нього сформувався так званий невидимий коледж – неформальний міжвидомчий творчий колектив, який об'єднував ентузіастів з розробки методологічних питань геології у закладах вищої освіти й академічних установах Києва, Москви, Ленінграда, Новосибірська, Ташкента, Свердловська (тепер Єкатеринбурга), Магадана, Владивостока тощо. Взаємовідносини і враження від особистості О. С. Поваренних Валентин Іванович описав у науково-бібліографічній книзі про нього, що вийшла у 2004 році у видавництві «Наука». Публікації В. І. Онопрієнка про О. С. Поваренних до сьогодні продовжують цитувати.

Цей період був також знаменним постійною роботою ювіляра у видавництві «Наукова думка» над збірником за редакцією О. С. Поваренних з методологічних питань геології (про широкий попит на нього говорять міжнародні рецензії). Роботі в «Науковій думці», а згодом і у видавництві «Наука» над своїми книгами в «Науково-бібліографічній серії» АН СРСР-РАН Валентин Іванович надає доленосне значення. Також тривала робота в першокласних видавництвах «Мисль», «Недра» та ін. У ті роки видавництво «Наука» було першим науковим видавництвом у світі, а «Наукова думка» – третім. Це була справжня школа, яка перетворила В.І. Онопрієнка на майстра. Постійний діалог з редактором, до того ж у таких відомих видавництвах і журналах – велика школа, яка вчить проблемно мислити і доказово викладати думки. Прикро, що сучасні науковці, особливо молоді, позбавлені такої можливості.

Логічним етапом фахового зростання вченого став захист у 1982 році в Інституті філософії і права Академії наук Білорусії докторської дисертації «Методологічний аналіз часового аспекту геологічного дослідження». Оponentами виступили відомий філософ В. С. Стьопін, згодом директор Інституту філософії РАН, іноземний академік НАН України І. І. Мочалов, співробітництво з яким продовжується донині, та професор-геолог з Києва С. В. Горак.

В. І. Онопрієнко – один з визнаних лідерів на пострадянському просторі наукової біографістики про вчених. Це більше двох з половиною десятків яскравих книг, які увійшли в історію науки і культури, стали відомі за межами нашої країни. Завдяки численним першоджерелам, знайденим у бібліотеках і архівах України та зарубіжжя, Валентин Іванович досконало вивчає творчий доробок учених, їхнє місце і роль у науці, майстерно вписує їхні постаті в соціокультурне, наукове життя сучасності. Саме його монографії знайомлять українську та світову громадськість із славетними науковцями: Ф. М. Чернишовим, М. І. Андрусовим, Є. О. Патоном, О. С. Поваренних, В. І. Лучицьким, Г. Д. Романовським, Б. Б. Голіциним, К. В. Симаковим, науковими династіями Флоренських і Чирвинських та багатьма іншими. Протягом останнього десятиліття він продовжує писати нові, а також доопрацьовувати і готувати друге видання біографій видатних учених, чий внесок був ще недостатньо вивчений та поширений. Так, у 2010 р. видано біографічну книгу про Ю. О. Білібіна; у 2011 р. – про Яншина, Келдиша, Вернадського; у 2012 р. – біографічні книги про Г. І. Горєцького й В. І. Вернадського (продовження тритомного видання 2012–2013 рр.) та праці про геологів на Крайній Півночі й «Мінералогія: Екскурси в минуле і майбутнє»; у 2013 р. – біографічні книги про М. І. Андрусова; у 2015 р. – про Я. В. Самойлова та ін. Героями публікацій В. І. Онопрієнка останніх років були також О. П. Александров, К. Л. Ющенко, Я. С. Яцків, М. К. Янгель, Густав Шпет та О. Ф. Міддендорф. Цікавими матеріалами та ідеями насичене видання 2018 р., під-

готовлене за активної участі ювіляра – «Президенти Академії наук України за 100 років її існування: Науково-організаційний внесок в прогрес фундаментальної науки». Кращою своєю біографічною книгою Валентин Іванович вважає книгу «Микола Іванович Андрусов». Борис Євгенович Патон вважає книгу про його батька Е. О. Патона (видаана в Києві) кращою з-поміж низки книжок про Патонів. Важливо, вважає ювіляр, не канонізувати вчених, а критично осмислювати й оцінювати їх внесок, показувати, як оцінка цього доробку змінюється з роками.

В. І. Онопрієнко один з перших, після відкриття вільного доступу до архівних документів, опублікував цілу серію праць з історії української науки. Певним підсумком цієї роботи став вихід підручника «Історія української науки. XIX–XX ст.» (1998), який переміг на конкурсі «Трансформація гуманітарної освіти» і був підтриманий Фондом «Відродження» (досі надходять замовлення щодо його перевидання). У 2010 р. вийшов друком ґрунтовний підручник (650 стор.) «Історія української науки. Курс лекцій» (співавтор В. В. Ткаченко), який був рекомендований МОН України як посібник для студентів вищих навчальних закладів. До 100-ліття Українського наукового товариства у 2008 р. вийшла книга «Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві» (співавтор Т. О. Щербань, рекомендована ДФФД). Згадана робота підбивала підсумок численним публікаціям авторів з цієї теми. Продовжувалась також робота з пошуків, накопичення, систематизації та інтерпретації архівних матеріалів з історії Академії наук України, які знайшли своє відображення в низці персональних публікацій та в колективній праці «Історія Академії наук України: 1918–1993» (1993).

Після реорганізації структури Інституту історії та відкриття Центру досліджень науково-технічного потенціалу й історії науки АН УРСР у 1986 році Валентин Іванович очолив відділ історії техніки. Там під його керівництвом й активною участю були підготовлені колективні монографії «Неорганическое материаловедение», «Развитие строительной науки и техники» у трьох то-

мах, «Создатели новой техники в Украинской ССР», монографія В. І. Онопрієнка та Т. О. Щербань «Становление высшего технического образования» (1990) та ін.

У 1992 р. В. І. Онопрієнко зорганізував відділ методології і соціології науки в Центрі досліджень науково-технічного потенціалу й історії науки АН УРСР, серед напрямів досліджень якого були соціологія науки як теорія; соціологічні дослідження сучасного стану наукової системи України; соціологія вищої освіти; соціологія інноваційних перетворень в економіці тощо. Серед тем, що виконувалися у відділі: методологічні питання сучасного наукознавства; соціологічний моніторинг інноваційних можливостей інститутів НАН України; дослідження методологічного впливу інформатики як чинника подальшого розвитку науки та інформатизації суспільства; досвід функціонування європейських та міжнародних академій і національних наукових центрів та проблеми розвитку української академічної науки, поглиблення її інтеграції у європейське наукове співтовариство та ін.

Як наслідок згаданих досліджень з'явилась низка праць наукознавчого характеру, зокрема, авторська монографія «Наукознавство: пошук системних ідей», в якій обґрунтовувався шлях трансформації наукознавства завдяки освоєнню основоположних ідей і концепцій сучасної соціології науки починаючи з праць Р. Мертона. Саме така концепція дозволила наукознавству підтвердити свій самостійний науковий статус. Монографія отримала дуже високу оцінку колег і багато відгуків. Фактично десятиліттями не було книг з наукознавства, хоча за цей час відбулись кардинальні зміни в суспільстві й науці. Варто зазначити, що до виходу згаданої праці десятки робіт В. І. Онопрієнка з наукознавства публікувались у провідних наукових журналах України і РФ та викликали чималий інтерес своєю проблемністю, неординарністю оцінок і мали велику кількість відгуків. Фактично книга об'єднала в єдине концептуальне ціле дослідницьку роботу вченого за 15 років.

Онопрієнко В. І. – один з ініціаторів й активних учасників соціологічних дослі-

джен наукової системи України та НАН України, результати яких набули широкого суспільного резонансу. Наполегливо і послідовно він обґрунтовував сучасний статус соціології науки і технологій, наукознавства загалом. Варто згадати такі одноосібні монографії або в співавторстві: «Трансформація академічних інститутів: документальний аналіз і соціологічні оцінки» (1996), «Наукове співтовариство: Вступ до соціології науки» (1998), «Молодь у науці. 1990-ті роки: соціологічне дослідження» (2000), «Методологічні питання наукознавства» (2001), «З історії звільнення вітчизняної промисловості від імпорту мінеральної сировини» (2010) тощо.

Значущою сторінкою творчості ювіляра стала увага до особистості видатного вченого В. І. Вернадського. Валентин Іванович раніше інших дослідників звернувся до масиву неопублікованих праць В. І. Вернадського і його найбагатшого архіву, який довгий час був недоступним. Протягом 2008–2014 років, крім журнальних статей, ним особисто або у співавторстві були опубліковані дві великі монографії (Мочалов І. І., Онопрієнко В. І. В. І. Вернадский: Наука. Философия. Человек. Кн.1, 2), «Листи Я. В. Самойлова В. І. Вернадському» (2013) (з коментарями і довідковим матеріалом) та одноосібна монографія «В. І. Вернадский. Школы и ученики» (2014) та ін.

В. І. Онопрієнко робить значний внесок у піднесення міжнародного авторитету української науки. Серед міжнародних проєктів треба назвати: The Transformation Problems of Science Systems in the Eastern and Central Europe / Joint Project with Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (1994–1996). Із 1997 року, коли Міжнародна спілка історії та філософії науки прийняла до своїх лав Національний комітет істориків науки України, Валентина Івановича обрали президентом цієї організації. Одним з результатів роботи комітету стала колективна монографія «Тартуський університет і Україна» (2004). В цьому плані слід розглядати і його книгу про Університет в Упсалі (Швеція) (2014).

Після виступу з доповіддю на Міжнародній конференції в Мінську в 2015 році В. І. Онопрієнко отримав запрошення від всесвітньо відомого видавництва Saarbrücken (Deutschland) Lambert Academic Publishing. З 2015 року вчений регулярно публікується в Німеччині. Дотепер там видано сім книжок, де зарубіжний читач може ознайомитись як із загальними проблемами наукознавства («Образ науки в меняющемся мире»), становлення молодого дослідника («Аспирантура. Тернии и риски становления исследователя»), так і отримати конкретну інформацію з історії науки (Легенды советской науки. Очерки об ученых») та внеску вітчизняних учених («Миколай Барбот де Марні», «Владимир Амалицкий», «Вице-президент Академии наук Украины геолог Николай Свитальский. Трагическая судьба в эпоху репрессий», «Юрий Онопрієнко, геолог, палеонтолог, методолог»). Міжнародний контекст діяльності НАН України було узагальнено дослідником у спеціальній публікації до 100-річного ювілею Академії.

Маючи неабиякий публіцистичний талант, ювіляр не міг не віддати належне науково-популярній літературі. Щонайменше шість цікавих книжок вийшло у славетних видавництвах – «Наукова думка», «Мисль», «Недра», які присвячені мінералогії, геології та ін., зокрема, «Геологи на Крайній Півночі» (1990, 2012), «Мінералогія: Екскурси в минуле і майбутнє» (2012).

В. І. Онопрієнко – учасник багатьох міжнародних форумів, конгресів, симпозіумів у різних країнах світу, публікацій у рейтингових зарубіжних і міжнародних журналах. Його праці публікуються та рецензуються у відомих професійних виданнях як українських, так і зарубіжних: «Социология», «Социологические исследования», «Вісник НАН України», «Вестник РАН», «Наука та наукознавство», «Вопросы истории естествознания и техники», Наукові і освітні методиології та практики, Дослідження з історії і філософії науки та ін. Займається вчений і пропагандою наукових досягнень та висвітленням науково-дослідної діяльності в ЗМІ.

Працюючи майже 45 років у структурі НАН України, В. І. Онопрієнко збері-

гає тісні зв'язки із системою вищої освіти. Розпочавши свого часу викладацьку діяльність у МДУ імені М. В. Ломоносова, він продовжив її в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Київському політехнічному інституті, Київському університеті культури і мистецтв, Київському національному лінгвістичному університеті, викладав і керував магістрами, аспірантами, докторантами в Національному авіаційному університеті, Київському Академічному університеті, Центрі гуманітарної освіти НАН України тощо. Ювіляр є автором і співавтором понад 15 підручників, хрестоматій, навчальних посібників для студентів, магістрантів та аспірантів з філософії, історії української науки, соціології науки і технологій тощо. Зокрема, за редакцією В.І. Онопрієнка та його колег видані: «Філософія. Практикум: навчальний посібник» (2006); «Філософія. Хрестоматія» (2009), «Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів» (2012); «Філософія: підручник» (2014); «Історія, філософія, соціологія науки і технологій: навчальний посібник для університетів» (2014) тощо.

Професор (1992) за двома спеціальностями: філософія науки, історія науки і техніки Валентин Іванович надав путівку в наукове життя багатьом талановитим студентам, аспірантам, докторантам, безкорисливо, щиро, власним прикладом залучаючи їх до серйозного наукового пошуку. Під його науковим керівництвом захищено 3 докторські й 16 кандидатських дисертацій з філософії та історії.

Протягом багатьох років В. І. Онопрієнко є членом низки спеціалізованих рад із захисту докторських дисертацій у провідних академічних інститутах та університеті, бере участь у роботі експертної комісії ВАК України, чверть століття є членом ради Державного фонду фундаментальних досліджень, де здійснює активну науково-експертну та координаційну роботу наукової діяльності. Лише в минулому 2018 році як член ради ДФФД виконав експертизу двох конкурсів у кількості 38 проєктів. Валентин Іванович доклав чимало зусиль для

відстоювання конкурсної форми фінансування науки, яка може скорегувати структуру досліджень в Академії наук і закладах вищої освіти в напрямку світових тенденцій розвитку науки.

Багатолітня творча праця В. І. Онопрієнка відзначена срібною медаллю РАН імені академіка О. Л. Яншина (2011) – за внесок у наукову біографістику, Премією НАН України імені М. С. Грушевського (2012) – за внесок у розробку історії української науки (разом з В. В. Ткаченком), Почесними і Ювілейними грамотами Президії НАН України та ін.

Валентин Іванович – на диво світла людина, сповнена бажанням і здатністю допомогти і підтримати тих, хто наполегливо йде шляхом пізнання. Навколо нього збираються щирі, творчі, добропорядні люди, утворюючи певне наукове братство. Таких інтелігентних безкорисливих людей у сучасній науці не вистачає. Небувале зростання комунікацій у наш час кардинально змінює роль адміністративного і неформального впливу в житті вченого. Авторитет адміністративних кар'єр поступається місцем авторитету науки як покликання. Неформальні лідери й авторитети отримують можливість координувати обміни і мережеві взаємодії, що виходять за межі сформованих інститутів. Як правило, саме вони є активним ферментом у виробництві знання, який необхідний при науковій комунікації. Вони виконують роботу антрепренерів і інноваторів, стимулюючи формування «незримих коледжів».

В. І. Онопрієнко зустрічає свій ювілей в активній творчій формі, продовжуючи працювати над кількома науковими проєктами, маючи цікаві великі плани, сподіваючись, нехай частково, втілити їх у життя. В ювілейний рік шановному вченому, який збагатив своїми працями скарбницю вітчизняних досліджень, вплинув на самосвідомість науковців у сучасній нелегкій ситуації та є прикладом самовідданої праці на благо науки, людині, котра закохана у свою справу, ми бажаємо невичерпної творчої наснаги, здоров'я й наполегливості в реалізації своїх планів!

Анатолій ПОХРЕСНИК

кандидат філософських наук, доцент,
директор Київського технікуму електронних
приладів

УДК 37.014.5+140.8

**СТРАТЕГІЯ
РЕФОРМУВАННЯ
ВИЩОЇ ОСВІТИ
УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ НОВИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ
ВИКЛИКІВ**

© Похресник А., 2019

Ключові слова: вища освіта, реформи, стратегічне управління, передбачення, орієнтація вищої освіти, ноотехнології, ноонауки.

У статті досліджено питання стратегії державного та іншого планування й правильного вибору найбільш придатних для цього інформаційних джерел. Проаналізовані досягнення зарубіжних закладів, зібрань науковців, індивідуалізованих аналітиків та футурологів. Указано, що вдалі передбачення і поради неможливі на основі традиційних наукових поглядів і лексики. Успішними виявляються праці науковців, які стежать за прогресом точних наук і роблять нелінійну екстраполяцію подій. Наведено приклади і запропоновано орієнтувати нашу вищу школу на сьомий технологічний уклад, ноотехнології і ноонауки.

Актуальність і розробка проблеми. Щоденна діяльність автора статті скерована на вирішення освітніх проблем Вітчизни, а через них – на подолання економічних, соціальних та інших негараздів. Більшість попередніх публікацій розглядали питання вищої школи в аспектах професійної підготовки молоді, забезпечення якості навчального процесу тощо ([9; 10] та ін.). Сучасні явища в освітньому законодавстві України в багатьох аспектах ми вважаємо позитивними, хоч прогрес у вирішенні проблем коледжів та всіх інших подібних закладів, які в радянські часи склали систему, підпорядковану Міністерству вищої і середньої спеціальної освіти, ще недостатній. Нагадаємо, що в часи формування СРСР її призначення полягало в підготовці достатньо компетентних працівників середньої ланки (переважно молодших спеціалістів). Це не було аналогом базового учнівства безпосередньо на робочому місці, а серйозним об'єднанням цілком сучасної (для тих часів) теоретичної підготовки з формуванням навичок управління і виконання дуже великої гами поширених професій – учителів початкових класів, фельдшерів, техніків, стоматологів, агрономів, артистів і т.д. Успіх цього сектору освіти в радянські часи був незаперечним, а тому після відновлен-

ня незалежності України було визнано доцільним включити його в простір національної вищої освіти як мережу «закладів I і II рівнів акредитації».

Економічні негаразди були настільки значними, що разом зі зникненням одразу багатьох секторів промисловості (приклад кораблебудування) не пощастило утримати більшість показників середньої спеціальної освіти на бажано високому рівні, тому сподівання на її реновацію відродилися тільки зараз разом з початком виходу України на нормальний шлях політичних змін і економічного розвитку. Автор і його численні колеги вітають факт прийняття 6 червня 2019 року Верховною Радою Закону України «Про фахову передвищу освіту», який набрав чинності 9 серпня 2019 року [3]. Та поза межами і цього закону, і всіх інших законодавчих ініціатив залишається відкритим питання змісту навчальних планів та уточнення характеристик результуючої професійної компетентності випускників усього спектру навчальних закладів України. У публікаціях науковців зазвичай фігурують вказівки на «надходження суспільства майбутнього» без уточнень щодо ринків праці для молодих працівників. Нас професійно зацікавили ті доступні джерела інформації, на основі яких можна було б з максимальною точністю передбачити професійні заняття для наших українських випускників 2020–2030-х років.

Метою статті є аналіз різноманітних джерел сучасної інформації прогностичного характеру на тривалій інтервалу часу, які можна вважати істотними для футуристичних прогнозів.

Завдання нашого дослідження ми вбачали у виділенні тих нових інформаційних джерел, які можна взяти за основу стратегічного планування цілей діяльності системи передвищої і вищої освіти сучасної України та в пропозиції найбільш очевидних заходів на найближчі роки.

Методологічною основою для отримання актуальних і вагомих у наукових аспектах результатів ми вважали насамперед філософські закони та їх теоретичне застосування у сфері освіти в працях провідних науковців України як старшого покоління

(В. Андрущенко, М. Кременя, В. Лутая, М. Михальченка, І. Надольного), так і їх послідовників (Л. Горбунової, Д. Дзвінчука, Н. Кочубей, З. Самчука та ін.). Одночасно ми намагалися не оминати увагою найновіші матеріали українського і зарубіжного походження, які мають право складати фонд публікацій стратегічного значення як за новизною даних, так і за специфікою призначення і викладу. У цій групі ми однаково цінуємо праці як відомих фахівців Заходу (Д. Белла, Е. Тоффлера, Ф. Фукуяма), так і українських інноваторів, які вводять у науковий обіг ноолексикон – сукупність «термінів з майбутнього» (маємо на увазі учасників наукової школи К. Корсака, О. Анопрієнка та ін.).

Виклад матеріалу. В семантичному аспекті забезпечення цієї статті обмежимося вказівкою на те, що «новою інформацією» ми вважатимемо не публікації останніх 5–10 років за датою їх створення, а отримані науковцями світу та перевірені іншими їх колегами факти і вимірювання з використанням найдосконаліших приладів та комп'ютерних програм аналізу рівня «штучного інтелекту». Одразу ж зауважимо, що у сфері археології й антропології ці нові факти засвідчують унікально важливе для усіх українців твердження про походження індоевропейського світу, відповідної культури і приблизно 400 споріднених мов не з долин Нілу, Тигру чи Євфрату, а з тих територій, де в інтервалі XII–IV тисячоліть до нашої ери жили і здійснювали технологічні та культурні відкриття наші безпосередні генетичні пращури. Це Едем на Сході Туреччини, північні береги прісного озера Понтіда, усім відоме Трипілля, економічна зона Великого Трипілля (термін К. Корсака) з металургійним центром на Південному Уралі. Його розпад під ударом природного катаклізму (це спричинив вибух вулкану Санторін приблизно 3600 років тому) викликав низку відомих наслідків – похід аріїв у Персію та Індію, порушення стабільності так званих «південних імперій», зміщення меж слов'янського світу до меридіану Берліна ([4; 5] та ін.). Цю інформацію ми успішно використовуємо в роботі зі студентами і сподіваємося на

те, що нова політична еліта держави покладе їх в основу оновлення української нації.

Заслуговує певного уточнення термін «стратегія» у назві нашого дослідження. Він не в пошані в педагогічних і філософських словниках та енциклопедіях і не пояснюється через виокремлену статтю. Своєрідним винятком з цього правила ми вважаємо інтернаціональний енциклопедичний словник «Глобалістика» [2], серед авторів якого фігурують кілька українських науковців. Дуже велика за обсягом книга після аналізу «Зіткнення цивілізацій» містить три статті – «Стратегія управління», «Стратегія воєнна» і «Стратегія розвитку світової енергетики». Разом вони слушно переконують нас у тому, що редукція «стратегічності» до особливо якісного ведення змагання з ворогами має витоком події та їх висвітлення у XIX ст., але в аспекті всієї соціальної еволюції людства стратегічне управління відносять до часів діяльності перших великих держав чи імперій. Ми погоджуємося з таким визначення стратегічного управління:

«Це особливий клас процесів управління, що відрізняється від регулювання, поточного, оперативного і тактичного управління. У першому наближенні стратегічне управління пов'язане з перехідними станами в житті організацій, з процесами їх переходу в якісно нові стани. Підвищення популярності використання терміна «стратегічне управління» (менеджмент) відображає тенденцію до більш комплексної оцінки цілей, засобів, результатів і середовища управління. У практиці бізнесу проблематика стратегічного управління відноситься переважно до діяльності вищого ешелону керівників. В освітній практиці стратегічний менеджмент не без підстав претендує на роль метатеорії, яка узагальнює вужчі, більш спеціалізовані дисципліни (маркетинг, інформаційні системи, операційний менеджмент, фінанси, управління кадрами та ін.)» [2, с. 845–846].

Ці слова належать доктору економічних наук О. Агеєву – директору Інституту економічних стратегій і керівнику кількох менших установ. Інтернет стверджує, що його професійна діяльність перебуває

на перетині точних і гуманітарних наук – МІФІ та МДІМВ (рос. – МГИМО). Саме тому його коротка стаття багата на факти та ідеї. Він нагадує, що розквіт культури Китаю зумовив появу «Канону, чи Книги змін», у якому буття проголошене ланцюгом безперервних змін і метаморфоз, детермінованих не тільки «велінням небес», а й спроможністю людей до інтуїтивного пізнання світу, глибини інтерпретації трендів, а також досконалості «маніпуляцій» (включаючи й магічні). Логічним наслідком такої глибокої філософської теорії можна вважати інструкцію Сунь Цзи «Мистецтво війни», яке аж ніяк не поступається творам Г. Жоміні і К. фон Клаузевіца. Похваливши Біблію і мудрість стратегії Мойсея під час 40-річного перевиховання співвітчизників (добре, що Україна у своїх боріннях за краще не вичерпала цей термін), О. Агеєв наголошує на тому, що сучасне стратегічне управління обов'язково повинне використовувати найновіші досягнення точних наук – від теорій синергетики, нерівноважних станів та ігр, катастроф до методів рефлексивності, нейролінгвістичного програмування та ін. Наше ознайомлення з його головними науковими працями засвідчило їх скерування на економічно-соціальні проблеми та певну неухвагу до технологічного поступу, який він усе ж розглядає в його найголовніших аспектах (приклад – книга [1]).

Ми використали Інтернет для виявлення його можливої участі в найбільшому російському проекті дослідження майбутнього, якими можна назвати щорічні Міжнародні Лихачовські читання, в яких беруть участь багато сотень науковців, експертів і політиків, лідерство серед яких мають ректори ВНЗ і експолітики з багатьох держав світу (серед них ми виділимо А. Акаєва, який керував Киргизією, Е. Агацці з Італії і Є. Вятра з Польщі). Можливо, через конкурентні мотиви організатори читань у Санкт-Петербурзі не використовували досягнення О. Агеєва та його наукової групи, що могло спричинити виразну неухвагу учасників читань до високих і надвисоких технологій. Про це свідчить наше вивчення текстів останніх п'яти збірок загальним

обсягом понад 3000 сторінок дрібного тексту, в яких усього кілька разів побіжно згадані нанотехнології в аспектах необхідності їх використання [7].

Загалом ми були розчаровані працями учасників усіх читань, які розпочалися ще у 1993 році й пізніше стали фаворизованим державним проектом. Ми не можемо вважати результати цих читань дуже корисними для українських читачів, адже після смерті академіка АН СРСР Д. Лихачова (1906 – 1999) з року в рік занепадав вплив його історико-культурологічних поглядів, за які його обдарували неофіційним титулом «совість нації». Не виправдали наших сподівань і ще більш відомі у світі «Давоські читання», які насправді є головним результатом діяльності міжнародної неурядової організації «Всесвітній економічний форум (World Economic Forum)», організованої ще у 1971 році.

Лідером зібрань у зимовому Давосі є засновник ВЕФ німецький професор-економіст Клаус Шваб. У своїх передбаченнях майбутнього він зустрів трохи молодшого за себе конкурента – американсько-соціолога і футуролога Джеремі Ріфкіна, який є палким прихильником тофлєрівської «хвильової» теорії цивілізаційного поступу. За кожної нагоди він став використовувати і пропагувати словосполучення «третя промислова революція», можливо, відштовхуючись від уведеної Е. Тофлєром «третьої хвилі» переходу від індустріального суспільства до інформаційного (пост-індустріального). Ці погляди він виклав у багатьох творах, які практично всі були зустрінуті громадськістю з повним ентузіазмом через свій оптимізм і скерованість на практичні результати. Одночасно його уявлення про близьке і віддалене майбутнє дуже цінували віпкерівники серйозних фірм, які радо збиралися на його курси підвищення кваліфікації в Уортонській школі бізнесу в університеті Пенсильванії. Від Ріфкіна ще в травні вони почули попередження про практично повну зупинку світової економіки в момент подорожчання нафти до 147 доларів за барель, а по тому роз'їхалися готуватися до фінансового колапсу, що стався у вересні 2008 року.

Унікальною за обсягом є популяризаторська активність Дж. Ріфкіна: авторські лекції у понад 500 університетах багатьох країн, велика кількість книг з перекладами на десятки мов, консультаційна робота з лідерами світу, насамперед з провідним «активом» Європейського Союзу. Саме цим ми можемо пояснити факт «вищої стратегічності» в економічних планах та їх реалізації у державах ЄС, що переважає показники США. Європейці відверто насміхаються над намірами Д. Трампа вкласти 1500 мільярдів доларів у модернізацію тієї дорожньої та іншої інфраструктури, що була доцільною у ХХ ст., але обов'язково втрапить застосовність через декаду-другу після «розквіту третьої промислової революції». На своєму місці у ВЕФ і під час зібрань у Давосі К. Шваб відчував дискомфорт, а тому для уникнення пропаганди поглядів і термінології Дж. Ріфкіна вирішив назвати прийдешність «четвертою промисловою революцією», що в усіх її проголошених ним проявах збігається з тим, про що давно розповідає американський футуролог.

Отже, книги і лекції Дж. Ріфкіна ми відносимо до стратегічної нової інформації, яку необхідно покладати в основу освітнього та іншого планування в Україні. Коротко його погляди в Інтернет-виданні «Вся Європа» редактор цього часопису В. Ентін виклав таким чином: існує всього три фундаментальних основи справжніх технологічних революцій – **спосіб і швидкість поширення інформації, енергія і транспорт** [11]. На наших очах вони швидко з прогнозів та унікальних продуктів перетворюються в масову буденність і невблаганно та цілковито змінюють щоденне буття. Тут ми відмовимося від деталізації пояснень Дж. Ріфкіна, адже кожен з нас використовує ці зміни, хоч не завжди володіє доказами того, що до масового випуску «смартіка» у Південній Кореї чи Китаї пройшло в різних державах багато років удосконалення спершу великих і незграбних «мобілок» у зручні та швидкі «інформаційні центри» хорошого комп'ютерного рівня.

Дж. Ріфкін, безперечно, належить до футурологів-позитивістів, оскільки стежить за технологічним прогресом і не бачить під-

став для його зупинки, хоч і не вказує у своїх творах способів подолання загрози демографічного, екологічного та інших колапсів. Причина – необізнаність у тому, що серед нанотехнологій з'явилися цілком екобезпечні (К. Корсак їх назвав «ноотехнологіями» [6]), спроможні одночасно лікувати біосферу і забезпечувати, як сподівається Дж. Ріфкін, зростання населення безкоштовними речами і послугами.

Але справи з безпекою життя людей нам виглядають не надто хорошими. Розглянемо тему «пріонів (від англ. proteinaceous infectious particles – білкові заразні частинки)» – аномально смертельних білків, які відверто замовчують ЗМІ з одночасним акцентуванням цілковито безпечного «глобального потепління». Ці молекулярні комплекси не мають ДНК, тому під час інфекційної дії не втручаються, подібно вірусам, у роботу клітин задля примусу їх копіювання і створення нових поколінь вірусів, а під час зустрічі з білками виду PrP, які є нормальними і доволі поширеними складовими елементами всіх живих організмів, примушують їх ставати своїми копіями і прилучатися до шкідництва. Латентний період захворювання може тривати багато років, але при збільшенні кількості «кривих молекул» переходить у блискавичну стадію з експоненціальним зростанням шкідливих агентів. Тоді хвороба мозку летальна, а тому вся надія на захист людини пов'язана з тими засобами, які гальмують саморозмноження пріонних білків PrP^{Sc} до концентрації, що стає небезпечною.

У даній момент ситуація з пріонами виглядає цілком драматичною. Використаємо невеликий фрагмент зі статті в російському часописі «Хімія і життя»: «З часу свого відкриття пріони, чий зіпсований різновид призводить до хвороби мозку, не перестають дивувати дослідників. То Стенлі Прузінер, який отримав у 1997 році за відкриття пріонної інфекції Нобелівську премію, зронив фразу, що, мовляв, пріони, навіть якщо їх спалити, зберігають свою активність, то фермери починають розповідати байки про те, що поле, де паслися хворі вівці, стає заразним на довгі роки. Вчені не сприймали всерйоз подібні розповіді,

вважаючи їх сільськими забобонами. Виявилось, даремно: дослідники з університету Вісконсіна (США) виявили, що молекула пріона здатна міцно-міцно зв'язуватися з частинками глини, що призводить до воістину драматичних наслідків (активність зіпсованого білка у зв'язці з мінералом виросла в 700 разів!)» [8].

Пріони набагато поступаються у розмірах вірусам і не мають «крихкої ДНК», що пояснює їх дуже високу опірність до радіації чи навіть високої температури. Раніше вважали, що зараження йде тільки через сандвічі чи іншу їжу, виготовлену з хворих тварин, зараз віднаходять докази аерозольного інфікування. У перспективі маємо спершу повне зараження територій вирощування тварин на м'ясо, а пізніше – зникнення тваринництва і прогулянки на природі в антимолекулярних (антипріонних) масках.

Тому особливо своєчасним слід вважати досягнення тих науковців, що багато разів безуспішно намагалися виростити великий шмат м'яса з однієї клітини шляхом її «розкормлювання» (те, що виходило, журналісти назвали «підшова»). Нещодавно вони здогадалися стартувати зі **стобурових клітин** бажаної м'ясної тварини, що в розмножувальних реакторах необмежених розмірів досить швидко перетворюються у виключно зручні для подальшої переробки *м'язові волокна*. Ці реактори будувати незрівнянно легше, якщо порівнювати не тільки з ядерними, а навіть хімічними. Саме тому ми не бачимо серйозних перешкод для вирощування сотень мільйонів тонн стерильних і безпечних різновидів м'яса разом з припиненням використання луків, які так подобаються пріонам.

Хіба що проти цього прогресу об'єднається та третина людства, що звикла заробляти гроші на кожному кроці ланцюжка з вирощування, переробки і продажу м'яса...

З цих та інших прикладів несподіваних науково-технологічних досягнень для всієї системи освіти України впливає висновок щодо необхідності скерування стратегії не на ліквідацію тимчасового браку мулярів чи трактористів, а на підготовку фахівців з фотоелектричної енергетики, програмуван-

ня майбутніх реплікаторів (3D-принтерів), створення сотень і тисяч варіантів використання штучного інтелекту і т.п.

Із множини можливих варіантів «державних стратегічних планів» пропонуємо проект «Мідь-XXI». Не тільки Норвегія чи США, а й Україна робить перші скромні кроки до витіснення бензиново-дизельного транспорту електрично-моторним. Ця заміна станеться обов'язково, а тому розумні державні дії мають полягати в акумуляції фінансових ресурсів усього населення та компетентностей відповідних кадрів для організації масового видобутку української міді з волинських приповерхневих розсипів самородків з подальшим виготовленням і використанням сотень мільйонів ефективних електродвигунів найрізноманітнішого призначення – від великих і маленьких лі-

тачків аж до дитячих іграшок і нескінченної гами дронів. Виявлених запасів міді вистачить не тільки для України-2050, а й для продажу за кордон (найкраще все ж продавати не самородки чи бурштин, а високотехнологічні вироби з них).

Як **висновок** щодо стратегії управління освітою і сектором вищої школи України впливає необхідність врахування появи ноотехнологій, потреби розвитку ноонаук, винайдення виробництв сьомого технологічного укладу, майже безкоштовної й екологічно чистої енергетики, заснованої на ній індивідуально-родинного виробництва, підготовки молоді до створення і використання різних варіантів штучного інтелекту, індивідуально-молекулярних лікувальних субстанцій та усього іншого необхідного в ноосупільстві найближчого майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Агеев А. И., Данилкин А. П., Белоконов И. В.** и др. Микро- и нанокосмические аппараты: проблемы и перспективы создания и применения. Москва: Инст. экон. стратегий, РУ-БИН, 2018. 84 с. URL: http://www.inesnet.ru/rus_author/ageev-a/page/3/
2. ГЛОБАЛИСТИКА: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / гл. ред.: И.И. Мазур, А.Н. Чумаков; Центр научных и прикладных программ «Диалог». Москва; Санкт-Петербург; Нью Йорк: ИЦ «ЕЛИМА», ИД «Питер», 2006. 1160 с.
3. Закон України «Про фахову передвищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19>
4. **Канигін Ю. М.** Шлях аріїв: Україна в духовній історії людства: роман-есе. 5-те вид., допов. Київ: Арій, 2011. 528 с.
5. **Корсак К. В.** Нооісторія про давні витоки українців і слов'янського світу // Вища школа. 2018. № 11(172). С. 63–78.
6. **Корсак К. В.** Ноофутурологія XXI века: условия спасения популяции Homo Sapiens Sapiens // RELGA. 2015. № 1(289), 25.01. URL: www.relga.ru
7. Мировое развитие: проблемы предсказуемости и управляемости: Международные Лихачевские научные чтения 2019 / сост. и науч. ред. А. С. Запесоцкий. Санкт-Петербург: СПбГУП, 2019. 632 с.
8. **Мотыляев С.** Убийцы из глины // Химия и жизнь. 2007. № 8. С. 71.
9. **Похресник А.** Науки і вища освіта учора, сьогодні і завтра // Вища освіта України. 2016. № 2. С. 31–36.
10. **Похресник А.** Новітні зміни середньої і вищої професійної освіти у розвинених державах світу // Вища освіта України. 2013. № 3. С. 96–102.
11. **Энтин М. Л.** Электронная мечта объединенной Европы // Вся Европа. 2016. № 1(106). URL: <http://alleuropalux.org/?p=12683>

REFERENCES

1. **Ageev A. I., Danilkin A. P., Belokonov I. V.** et al. Micro- and nanospace vehicles: problems and prospects of creation and application. Moscow: Inst. econ. strategies, RUBIN, 2018. 84 p. URL: http://www.inesnet.ru/rus_author/ageev-a/page/3/ (in Russian)
2. GLOBALISM: International Interdisciplinary Encyclopedic Dictionary / Ch. Ed.: I.I. Mazur, A.N. Chumakov. Moscow; Sanct-Peterburg; New York: IC "ELIMA", publishing house "Piter", 2006. 1160 p. (in Russian)
3. The Law of Ukraine "On Professional Bepofhigher Education". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19> (in Ukrainian)
4. **Kanygin Y.M.** The Way of the Aryans: Ukraine in the Spiritual History of Humanity. Kyiv: Aarii, 2011. 528 p. (in Ukrainian)
5. **Korsak K. V.** (2018) Noohistory of the Ancient Origins of the Ukrainians and the Slavic World // Vyshcha shkola. 2018. №11 (172). P. 63–78 (in Ukrainian)
6. **Korsak K. V.** Noofuturology of the 21st century: conditions for saving the population of Homo Sapiens Sapiens // RELGA. 2015. No. 1 (289), 25.01. URL: www.relga.ru (in Russian)
7. World Development: Problems of Predictability and Manageability: Internat. Likhachev Scientific Readings 2019 / comp. and scientific. ed. A. S. Zapetsotsky. Sanct-Peterburg: SPbGUP, 2019. 632 p. (in Russian)
8. **Motilyaev S.** Killers from clay // Chemistry and life. 2007. No. 8. P. 71. (in Russian)
9. **Pokhresnyk A.** Science and higher education yesterday, today and tomorrow // Vyshcha osvita Ukrayiny. 2016. No. 2. P. 31–36. (in Ukrainian)
10. **Pokhresnyk A.** Recent Changes in Secondary and Higher Professional Education in Developed Countries of the World // Vyshcha osvita Ukrayiny. 2013. No. 3. P. 96–102 (in Ukrainian)
11. **Entin M. L.** An electronic dream of a united Europe / Mark Entin // All Europe. 2016. No. 1 (106). URL: <http://alleuropalux.org/?p=12683> (in Russian)

Сергій МАГЕРА

здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, суспільство, культура, відродження, напрями розвитку, європейська стратегія.

Досліджуються параметри та напрями розвитку української культури в період утвердження незалежної держави. Відповідно до геополітичного місцерозташування, історичної традиції та ментальності народу Україна обрала європейський вектор як стратегічний напрям розвитку культури. Автор досліджує ознаки «європейськості» культури та основні дії, які має здійснити Україна щодо реалізації обраного стратегічного курсу.

УДК 008:339.94:061.1ЄС(477)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

© Марепа С., 2019

важаючи на те, що географічно Україна розташована в Європейському регіоні, який тривалий час здійснював на неї соціокультурний вплив, цілком закономірним є вибір нинішньої стратегії розвитку української культури – європейської стратегії. Як стверджував свого часу Дмитро Чижевський, «приєднання України до традиції європейського культурного світу» розпочалося ще в старокіївську князівську добу християнізацією країни, і згодом означало «безпосередній за цим розвиток широкої обсягом та глибокої змістом і красної формою літератури», а також засвоєння «цінності чужої та вищої культури» [1, с. 203]. Від середини XIX ст. предметом обговорення у літературно-мистецькому середовищі постали питання: Європа як ідея, Європа та Україна, українськість та європейськість. При цьому перший поштовх до творення концепції Європи в середовищі української інтелігенції сучасники пов'язують з ім'ям П. Куліша. Подальше розгортання концепту європеїзму мало місце в культурологічних трактатах І. Нечуя-Левицького, у публіцистиці М. Драгоманова, В. Антоновича, І. Франка, Лесі Українки, європейський напрям у своїй творчості обрала поети-«хатяни», М. Хвильовий у своїх памфлетах, неокласики у своїх лі-

тературних уподобаннях тощо. Отже, наприкінці XIX на початку XX ст. відбувалася послідовна цілеспрямована європеїзація української культури загалом, долучення її до тем і моделей загальноєвропейського і загалом світового літературного процесу. Поставивши на терези проблему культурної орієнтації – «Європа» чи «Просвіта», – учасники дискусії мислили Європу як: гасло, символ, коло ідей, «прогресивний чинник», «суму можливостей», «революційний метод», «основний культурний орієнтир», «дороговказ мистецьких прямувань», «символ міцної, поважної культурної традиції», «стимул для підвищення кваліфікації», «школа мистецької техніки», «певний тип культурного фактора в історичному процесі» [2, с. 63–65] тощо.

На жаль, відповідну традицію було переврано в радянські часи, а замість неї було актуалізовано історичну спорідненість українського народу, зокрема, лівобережної частини країни з Євразійським регіоном. Тривале перебування більшості української території у складі Російської імперії й СРСР та намагання Російської Федерації зберегти свій визначальний вплив на суспільно-політичне та економічне життя країни досі віддзеркалюється у соціокультурному житті суспільства. Щоправда, революційні події новітньої історії України, гібридна війна та військова агресія Росії «отверезили» голови більшості населення України: навіювана ідеологами колишнього СРСР настанова на євразійську спорідненість поступово відходить у небуття; одночасно стрімко підвищується рівень євроінтеграційної геополітичної свідомості українського суспільства. Однак усвідомлення концепції Європи в середовищі української інтелігенції, на жаль, не було повною мірою забезпечено, Європа зі своїми інститутами та демократичними цінностями, культурою і мораллю все ще залишається якщо й не чужою, то у всякому разі байдужою для досить помітної частки населення України. Ця частка живе ілюзійними цінностями колишнього СРСР, сумує за нібито втраченими можливостями, які, зрештою, виявляються азійськими. В умовах сьогодення європейський вектор розвитку української культури не можна відділити від європейського геополітичного

вибору України. Варто відзначити, що розуміння сутності «європейського вибору» досить широке. Воно базується на усвідомленні спільної європейської належності і сприйнятті Європи як єдиної історично соціальної, культурної, економічної, політичної й екологічної системи.

Формування європейського вектора української геополітики відбувалося поступово, починаючи ще з давніх-давен, із часів існування перших українських держав. За роки незалежного розвитку України він зазнав певної трансформації і нового змістовного наповнення. Від безоглядної орієнтації на Захід початку 90-х років країна перейшла до здійснення виваженого і обґрунтованого, але пріоритетного і дійсно стратегічного вектора української геополітики, що займає чільне місце серед геополітичних і соціально-культурних імперативів власного шляху розвитку сучасної незалежної України [3]. Головне, що європейський вибір приніс Україні новий проект ціннісної моделі – «європейські цінності». Серед таких, поряд із демократією, чільне місце посідають поняття громадянського суспільства і прав людини [4]. У світлі подій 2014 року говорять про те, що «європейський вибір» фактично набув якості нової національної ідеї. І відмова від максимально швидкої євроінтеграції спричинить глибоку кризу національної ідентичності в Україні [5, с. 132].

Важливим індикатором не лише європейського вибору, але й розвитку європейського вектора української культури є європейська ідентичність українців. Варто відзначити, що існує два доктринальні, можливо, навіть конкуруючі і взаємовиключні підходи до визначення європейської ідентичності: «союзний націоналізм» і «патріотичний конституціоналізм». Перший підхід, що виник, коли країни Європи тільки починали інтегруватися, виходить з того, що всі учасники процесів європейської інтеграції поєднані спільною історією, спільною територією, спільною культурою, що стає основою європейської ідентичності. На думку європейських істориків, союзний націоналізм експлуатував певне протиставлення країн старої Європи з їхньою спільною історією всім іншим країнам. Власне чинник протиставлення

в межах концепції союзного націоналізму сприяв початковій інтеграції європейських народів, бо був зрозумілим і усвідомленим багатьма європейцями. Однак фундатори ЄС, почавши перетворювати суто економічний союз у політичний, усвідомили необхідність пошуку інших, глобальніших критеріїв європейської ідентичності. Відтак у Європі виникло розуміння європейської ідентичності як спільності цінностей – це вірність основам демократії, схильність до правової держави і повага до відмінностей, тобто – толерантність. Звісно, найвищою соціальною цінністю в Європі є людина, а все державне й соціальне життя спрямовані на забезпечення максимальної зручності її існування та комфорту [6].

У Хартії Європейської ідентичності дана категорія також трактується різнобічно. Передусім, вона розглядається як спільність долі, залежність народів Європи один від одного у спільному будівництві мирного європейського порядку. Окрім того, вона виявляється у спільності цінностей, що беруть початок у класичній старовині, християнстві, Ренесансі та Просвітництві й засновані на толерантності, гуманізмі і братерстві, визнанні фундаментальних прав людини і норм права, впровадженні в загальних принципах, що підтверджують волю індивідуальної і соціальної відповідальності. Й нарешті, європейська ідентичність постає як спільність життєвого простору, в якому розвивається європейське громадянство, згідно з яким усі громадяни у всіх державах-членах мають ті самі права й обов'язки [7, с. 57].

Якщо тривалий час рівень європейської ідентичності українців не витримував конкуренції з євразійською спорідненістю, то останнім часом ситуація певною мірою змінилась. Українці «до» та «після» Майдану, зазначає І. Черленяк, якщо і не зовсім різні, то їхні духовні, культурні та політичні цінності вочевидь еволюціонували». Ще більше вони змінилися «після» початку гібридної війни РФ з Україною. Це стосується еволюції свідомості індивідів та громад в одному й тому ж регіоні в різні часові проміжки. Тим більше це стосується змін у порівнянні Захід-Центр-Південь-Схід. Однією з найважливіших цивілізаційних цінностей України стає європейське розуміння

громадянськості як належності до демократичної політичної нації, тобто те, що виступає основною метою суспільної консолідації у сучасному світі [5, с. 132–133].

Водночас українці мають розуміти, що вхід до європейської спільноти означає не лише прийняття та усвідомлення демократичних цінностей та свобод, європейського способу життя чи статусу. Це висока відповідальність за дотримання нових стандартів у різних галузях, за збереження національної ідентичності в межах інтеграційного розвитку, відповідальність за вироблення умов збереження власної культури в межах європейської мультикультурності.

Формування європейської ідентичності в жодному разі не означає відмову від національної ідентичності. Гасло Європи «Єдність в різноманітності» не означає повного поглинання української культури і самобутності, воно, зокрема, означає, що європейська ідентичність має враховувати насамперед національні інтереси країни. Отже, формування європейської ідентичності українців можливе лише за умов сильної національної ідентичності.

Окрім того, щоб здобути перепустку до європейського простору, Україна повинна враховувати різні підходи до визначення та конструювання європейської ідентичності. Зважаючи на позиції «союзного націоналізму», важливими складовими в процесі її формування європейської ідентичності є виявлення спільного минулого, зокрема, певних історичних подій або міфів про спільне християнське коріння, поступове впровадження європейських символічних елементів у життя українців, що стимулюватимуть спільну культурну ідентичність з європейцями, наприклад, таких як бордовий паспорт громадянина Європейського Союзу, який підтверджував право на вільне пересування по території держав-членів, право звертатися до Європарламенту та до європейського омбудсмена, прапор, гімн, валюта, свята, а також висвітлення переваг європейського способу життя або певних специфічних можливостей для членів Європейського Союзу [8].

При цьому ключова роль у процесі утвердження європейської ідентичності та зміцнення європейського вектора розвитку української культури, очевидно, нале-

жати́ме осві́ті, яка має формувати в молоді спільну соціальну пам'ять, відчуття європейської належності та громадянськості; розвивати почуття відповідальності за спільне майбутнє. Проблема поєднання «європейськості» і «полікультурності» вирішується шляхом вивчення своєї історії, культури в контексті європейської з акцентуванням уваги на взаємозалежності розвитку європейських культур. У зв'язку з цим найбільших змін зазнає зміст історії. Як погляд сучасного суспільства на власне майбутнє, історія переконує, що в минулому закладені важливі основи для спільного майбутнього. Багатогранність сучасної Європи трактується як «різноманітність на спільному фундаменті». Історична спадщина, цінна для кожної держави, вивчається кризь призму внеску в загальноєвропейську скарбницю. Політична історія акцентує увагу на формуванні демократичних політичних устроїв європейських країн. Так поєднується минуле, сучасне і майбутнє, національне та загальноєвропейське [9].

З урахуванням другого підходу до розуміння європейської ідентичності – патріотичного конституціоналізму – необхідно збудувати Європу в самій Україні. Мається на увазі необхідність провести численні реформи в Україні, спрямовані на перебудову її соціального, політичного, економічного та державного устрою. Метою всіх змін повинне бути створення в Україні системи життя, комфортної для людини. Кожна людина, індивід повинна бути найвищою соціальною цінністю – це є справжньою основою європейської ідентичності та європейської цивілізаційної моделі [10].

Не менш важливою складовою побудови Європи в Україні є європеїзація українського соціокультурного середовища та української національної ідентичності, оскільки саме ідентичність є сферою, у якій можуть з'явитися спільні з Європою ідеї, цінності та змісти. На відміну від зазначених процесів у країнах-членах ЄС в Україні європеїзація, якщо і відбувається, то як юридична, інституційна та економічна адаптація до євроінтеграції. Для подолання образу Європи як образу «іншого» мають бути задіяні глибші механізми, що приведуть до появи в Україні спільних з Європою ідей, цінностей і змістів. Очевидна необхідність

упровадження в Україні дієвішої практики легітимації зовнішньополітичного курсу, якою може стати політика європейської ідентичності, що передбачає «включення Європи до щоденного світу українського громадянина так само, як об'єднана Європа перетворилася на щоденну реальність громадян країн-членів ЄС» [10].

Окрім того, європейський вектор розвитку української культури представляє цінність не лише в контексті євроінтеграції. Навіть якщо наша країна обере свій власний, не залежний від зовнішніх сил шлях (що мало ймовірно в умовах глобалізації), вона волею-неволею не зможе відмовитися від цивілізаційного вибору. *Адже цивілізаційний вибір країни як суб'єкта світової історії – це не вибір місця у світі, а вибір способу життя і цінностей, парадигм і стратегій реалізації власного розвитку у світі, що може бути трактовано як реальна національна ідея.*

На підставі фундаментальних положень Конституції України та ментальності її народу цивілізаційний вибір нашої країни – це вибір такого способу життя, в якому людина, її права, свобода та гідність є вищою цінністю суспільства, і не просто декларованою, а реальною. Як частина східноєвропейської культури і цивілізаційної спільноти, Україна неминує робить європейський вибір. Обираючи розвиток у цивілізаційному контексті відкритого демократичного суспільства, Україна здійснює євроатлантичний вибір. Сприймаючи особистість, її права, гідність та свободу вищими цінностями, обирає західний світ, західну цивілізацію взагалі [11, с. 6–7].

Вибір на користь європейської культури та західної цивілізації з погляду розвитку демократії та процвітання нашої країни виглядає найбільш привабливим. Адаже в західній культурі, зазначає швейцарський культуролог Дені де Ружмон, витворено ідеал людської особистості, яка подвійно відповідальна перед своїм покликанням і своєю державою, яка водночас незалежна і зобов'язана, а не лише вільна чи лише заангажована. Ця людина вірна собі, коли вона погоджується на діалог і творчий динамізм. Вона зраджує себе, зраджує творчий геній Європи, коли поступається спокусі зліквідувати один із термінів конфлікту або ж на-

магається замкнутися у своїх особливостях, або ж коли хоче всім нав'язати їх [12, с. 50]. Тому толерантність, необхідність пошуку діалогу, зрозуміла в широкому значенні слова комунікація поступово стають домінантами цивілізаційного розвитку, де все більшу роль і значення в суспільному житті відіграє готовність вислухати іншого, зрозуміти резони та спосіб його аргументації [13, с. 127].

Отже, місія європростору культури, незалежно від зовнішньополітичних намірів країни, полягає у тому, щоб зберегти національні духовні цінності та стати бар'єром культурній гомогенізації. Цей простір має утверджувати національну ідентичність особи та її культурну самобутність [14, с. 27].

В умовах сьогодення, коли європейський вибір України стає безальтернативною стратегією її подальшого розвитку, кожен з євроінтеграційних кроків має максимально широко висвітлюватися українськими ЗМІ, що даватиме українським громадянам відчуття невідворотності євроінтеграції та водночас орієнтири для трансформації власної політичної та культурної поведінки [15, с. 183]. Більш того, в умовах, коли російська пропаганда ґрунтується на актуалізації радянських політичних міфів, українським електронним ЗМІ необхідно взагалі відмовитися від трансляції радянських і російських фільмів, а також розважальних програм російського виробництва. Натомість ефір має заповнюватися продукцією європейського виробництва, що сприятиме зміцненню європейських ціннісних уявлень і ціннісних орієнтацій української аудиторії. За рахунок таких кроків відбудеться долучення України до єдиного європейського наднаціонального інформаційно-комунікаційного простору (Single European Information Space), що передбачає, між іншим, участь у загальноєвропейських комунікаційно-інформаційних проектах [15]. Звичайно, доцільно також надати податкові преференції (а за необхідності й дотації) українським ЗМІ, кіно студіям і видавництвам [15, с. 184].

Дотримуючись цінностей демократичного ліберального суспільства, які зуміли мобілізувати український народ для повалення пропутінського політичного режиму в Україні, ми знайдемо підтримку наших

західних союзників в умовах інформаційної війни з «Руським миром». Ці цінності передбачають заміну методів інформаційного зомбування населення методами стимулювання його культурного розвитку, переконанням, просвітництвом, «відкриванням очей», представленням усього спектра думок і поглядів [15, с. 184], розвитку критичного мислення, що уможливають когнітивний опір російській пропаганді.

Не менш важливим кроком в умовах сьогодення стає здійснення європейської наднаціональної культурної політики та приєднання до європейського культурного простору (*European Cultural Area*). Культурна політика, що втратила роль ключового механізму формування ідентичності, повинна стати ним в Україні. Необхідно розробити заходи, які б забезпечили розвиток української культури в річчизі європейської. Очевидно, що на території України повинна реалізовуватися культурна політика Європейського Союзу в межах наднаціональних культурних програм. Остання передбачає, між іншим, приєднання до наднаціональної європейської системи бібліотек. Разом з проектом розвитку об'єднаної бібліотечної системи Україна повинна приєднатися до європейських проектів, серед яких провідним є створення Європейської цифрової бібліотеки «Europeana».

Культурологічний вимір підписання Україною угоди про Асоціацію з ЄС полягає в тому, що Україна стає повноцінним учасником загальноєвропейського культурного процесу. Досягнення позитивних результатів на цьому шляху, зазначають співробітники Інституту стратегічних досліджень України, що підготували аналітичну записку «Актуальні проблеми державної підтримки інновацій у культурній політиці», можливо за умови реформування культурної сфери. Зокрема, необхідно опанування новими формами управління культурним процесом, що вимагає суттєвих змін у функціонуванні центральних і місцевих органів влади. Їх робота має відповідати прийнятним у ЄС нормам проектування і реалізації культурної політики. Окрім того, перед Україною стоїть завдання адаптації до європейських соціокультурних практик, розвитку «культурних студій» та «креативної економіки» [16]

Європейський вектор розвитку української культури вже сьогодні приносить суттєві дивіденди самій культурі. Мається на увазі запровадження європейських стандартів управління державними музеями чи театрами, запозичення практик пам'яткоохоронної сфери, залучення коштів європейських бюджетів, що, окрім іншого, блокує можливості для збагачення корупціонерів від культури, насамперед у галузі охорони пам'яток [17]. На часі вступ України до Міжнародного центру з консервації і реставрації культурної спадщини, заснованого при ЮНЕСКО, що сприятиме також якісному збереженню історичного надбання [16].

Дуже важливо, що відтепер українські заклади культури мають можливість залучитися до реалізації загальноєвропейських програм розвитку. У цьому зв'язку заслуговує на особливу увагу програма ЄС «Культура і креативність» (2015–2018 рр.), у якій взяла участь Україна разом з іншими країнами східного партнерства. Вона спрямована на допомогу Україні ввійти в європейський простір, відкрити цьому простору найцікавіший зріз української національної культури, вибудувати систему ефективного взаємообміну культурними ініціативами [18]. У межах програми здобули розвиток такі теми, як управління проектами, культурне лідерство та адвокація, дослідження у сфері культури, просування культурного продукту, фандрайзинг, культурна журналістика і комунікації. Програма була сфокусована на чотирьох основних компонентах, що включають у себе практичні дослідження, тренінги, інформаційні кампанії та надання можливостей для міжнародного культурного співробітництва. Активності програми включали до себе майстер-класи, інтенсивні тренінги, освітні онлайн-платформи, навчальні тури і партнерські заходи, що дозволили формувати мережі зв'язків між громадськими і приватними культурними організаціями, представниками уряду і громадянським суспільством [19].

Варто цілком усвідомлювати, що подальший розвиток європейського вектора української культури сприятиме її постколонізації, європеїзації та глобалізації [20].

Постколоніалізація української культури означає розрив відносин залежності від

російської культури. Адже російська авторитарна імперська культура в принципі не вміє будувати культурні відносини з іншими культурами на засадах рівності та партнерства, тільки на засадах конкуренції (як-от з культурою США) чи підпорядкування іншого (як-от з культурою України). Сумним наслідком колонізації (підпорядкування) української культури є зменшення частки автохтонної культури та мови до незначного мінімуму, як це відбулось у сучасній Білорусі. Саме тому відповідний процес український науковець та публіцист Оксана Пахльовська, посилаючись на фантомний вислів західної преси, називає «білорусизацією» культури. Йдеться, зазначає авторка, «про нову форму русифікаційного пресингу, сказати б, у жанрі посткомуністичного водевілю з елементами махабати. Словом, біфштекс диктатури під соусом демократії» [21]. Ще у 2001 році вона застерігала, що «білорусизація» української культури є вигідною насамперед Росії, яка їй всіляко сприяє. На її думку, вона «надійно прив'яже Україну до неї, остаточно зробить Україну військово-політичною колонією сусідньої держави, бо російськомовна культура «капілярно» проникне в українську, розхитає її структуру та кінець кінцем її зламає» [21, с. 265].

Європеїзацію української культури О. Пахльовська вважає поверненням української культури до європейської, називаючи її єдиним можливим шляхом для України, якщо вона «мислиться у категоріях держави, нації, культури» [21]. Європеїзація української культури передбачає неминучу інтеграцію в європейську культуру. Європейська культура не менш потужна, ніж російська, і українській культурі доведеться вибудовувати складні багаторівневі конкурентні відносини з багатьма європейськими культурами, які здатні до рівноправності та партнерства [20]. Для європеїзації, зазначає С. Кліценко, розвиваючи роздуми О. Пахльовської, потрібно нейтралізувати прояви «білорусизації» та вирішити інші питання (наприклад, навчитися не підкреслювати свою унікальність та особливість, а навчитися знаходити однакові риси з іншими культурами, говорити зрозумілою для демократичного світу мовою, що не може мати ані провіденційного, ані місійного, ані

риторичного характеру) [22, с. 265–266]. Саме така мова, за переконанням О. Пахльовської, «стане джерелом об'єктивної інформації про Україну і засобом зближення України з іншими політичними і культурними реальностями... стане, нарешті, основним комунікативним механізмом автентичної зустрічі України з Європою і світом» [21].

І нарешті, глобалізація української культури передбачає той факт, що українська культура технологізується, інтернетизується, віртуалізується, тобто відбуваються не формальні зміни, а змістовні. Окрім того, українська культура має бути поширювана у світі, але для цього вона повинна почати виробляти всю лінійку культурної продукції, якої зазвичай у нас не було (кіно, театр, гуманітарна наука, філософія і т.д., які можна перекла-

дати на інші мови). Ми маємо колоніальну структуру культури, і лише постколоніальна (тобто повноцінна, вся лінійка продукції) може бути трансльована у світ [20].

Цілком погоджуємося з висловлюванням уже неодноразово згадуваної вище О. Пахльовської: «Україна буде українською державою тою мірою, якою вона сформується як держава європейська» [21]. Отже, європейський вектор розвитку української культури сьогодні є базовою основою модернізації культурної політики. Більш того, вроджена європейська природа, культурний синтез багатостолітньої європейської традиції, до глибини вистражданої й оплаченої чисельними жертвами, постають консолідуючою ідеєю українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Чижевський Д.** Історія української літератури. Від початків до доби реалізму. Тернопіль: Феміна, 1994. 279 с.
2. **Веретейченко І.** Функціонування концепту європеїзму в літературно-критичних текстах українських письменників // Мандрівцеві: Наукові виклади. 2015. № 1. С. 63–66.
3. **Василенко С. Д.** Європейський вибір України: монографія. Одеса: „Видавнформ” ОНМА, 2003. 212 с.
4. **Рєбало В., Козаков В.** Колективна ідентичність українського суспільства та її вплив на реформування державного управління // Публічне управління. 2010. Вип. 34. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2010-34/doc/1/14.pdf>
5. **Черленяк І. І., Кривенкова Р. Ю.** Державне управління та ідеологічні детермінанти суспільної консолідації // Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2014. Вип. 15. С. 125–136.
6. **Толкачов О.** Європейська ідентичність України. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1786690.html>.
7. **Тихомирова Є. Б.** Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції // Наукові записки. Політичні науки. 2005. № 45. С. 56–60.
8. **Жарська О. В.** Європейська ідентичність громадян як чинник формування зовнішньополітичного розвитку України // Політологічні записки. 2013. Вип. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_38
9. **Топалова С.** Українська школа і європейська ідентичність // Аналітичний центр «Обсерваторія демократії», для «Хвилі», 21.06.17. URL: <http://hvylya.net/analytics/society/ukrayinska-shkola-i-yevropeyska-identichnist.html>

REFERENCES

1. **Chizhevsky D.** History of Ukrainian Literature. From the beginning to the time of realism. Ternopil: Famina, 1994. 279 p. (in Ukrainian)
2. **Vereteychenko I.** Functioning of the concept of europeism in the literary criticisms of Ukrainian writers // Mandrivets: Scientific presentations. 2015. No. 1. P. 63–66. (in Ukrainian)
3. **Vasilenko S. D.** European choice of Ukraine: monograph. Odessa: "PublishingInform" ONMA, 2003/ 212 p. (in Ukrainian)
4. **Rebalo V., Kozakov V.** The Collective Identity of Ukrainian Society and Its Influence on the Reform of Public Administration // Publichne upravlinnya. 2010. Issue 34. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/putp/2010-34/doc/1/14.pdf> (in Ukrainian)
5. **Cherlenyak I.I., Kryvenkova R.Yu.** State administration and ideological determinants of social consolidation // Teoretychni ta prykladni pytannya derzhavotvorennya. 2014. Issue 15. P. 125–136. (in Ukrainian)
6. **Tolkachov O.** The European Identity of Ukraine. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1786690.html> (in Ukrainian)
7. **Tikhomirova E. B.** Formation of European Identity as a Factor of European Integration // Naukovi zapysky. Politychni nauky. 2005. No. 45. С. 56–60. (in Ukrainian)
8. **Zharska O. V.** European identity of citizens as a factor in the formation of Ukraine's foreign policy development // Politolohichni zapysky. 2013. Issue 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2013_7_38 (in Ukrainian)
9. **Topalova S.** Ukrainian School and European Identity // Analitichnyy tsentr «Observatoriya demokratyi», dlya «Khvili», 21.06.17. URL: <http://hvylya.net/analytics/society/ukrayinska-shkola-i-yevropeyska-identichnist.html> (in Ukrainian)

10. **Ладо Н. В.** Європеїзація – шлях України до Європейського Союзу. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/v/10/04.htm>

11. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016. 284 с.

12. **Ружмон Д.** Європа у грі. Шанс Європи. Відкритий лист до європейців. Львів, 1998. 277 с.

13. **Малімон В.** Вплив ціннісного досвіду молоді на вибір життєвих стратегій // Безперервна освіта в Україні: реалії та перспективи / за ред. В. Андрущенко; М-во освіти і науки України; Акад. пед. наук України; Ін-т вищої освіти АПН України. Київ, 2008. Вип. № 4. С. 127–128.

14. **Рижак Л.** Євроінтеграція вищої освіти України: аксіологічний вимір // Вісник Львів. ун-ту ім. І. Франка. Філософські науки. 2008. Вип. 11. С. 27–37.

15. Технології суспільної консолідації в умовах нової політичної реальності // Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь / Римаренко С. Ю., Шайгородський Ю. Ж., Бушанський В. В. та ін.; за ред. д. політ. н. С. Ю. Рымаренка. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. С. 6–45, 174–184.

16. Актуальні проблеми державної підтримки інновацій у культурній політиці: аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2014. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1651/>

17. **Вітренко А.** Європейська інтеграція: на культурному фронті // Українська правда. 2015. 3 квітня. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/04/3/7032566/>

18. **Вергеліс О.** Євросоюз подав креативний сигнал українській культурі // Дзеркало тижня. 2015. 10 липня. URL: <https://dt.ua/CULTURE/yevrosoyuz-podav-kreativniy-signal-ukrayinskiy-kulturi-.html>

19. Ключові матеріали Програми Європейського Союзу – Східного Партнерства «Культура і креативність» (2015–2018 рр.) / Міністерство культури України. 25.01.2018. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245329023&cat_id=245328989

20. **Дацюк С.** Стратегія української культури // Українська правда. 2015. 22 квітня. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/55376dc98177c/>

21. **Пахльовська О.** Україна і Європа в 2001-му: десятиліття втрачених можливостей // Незалежний культурологічний часопис «І». 2001. № 22. С. 4–20. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n22texts/pakhlyovska.htm>

22. **Кліценко С.** Концепція розвитку української культури О. Пахльовської як прояв боротьби між європейською та євразійською ідентичностями в Україні // Наукові записки. Серія «Культурологія». 2010. Вип. 5. С. 264–266.

10. **Lado N.V.** Europetization – Ukraine's Way to the European Union. URL: <http://vmv.kyumu.edu.ua/v/10/04.htm> (in Ukrainian)

11. Ukraine's Civilizational Choice: A Paradigm of Reflection and a Strategy for Action: National Report / Ed. Col.: S. I. Pyrozhkov, A. M. Mayboroda, J. Zh. Shajgorodsky and others; Instytut politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny. Kyiv: NAN Ukrayiny, 2016. 284 p. (in Ukrainian)

12. **Ruzhmon D.** Europe in the game. Chance of Europe. Open Letter to Europeans. Lviv, 1998. 277 p. (in Ukrainian)

13. **Malimon V.** Impact of Valuable Youth Experience on the Choice of Life Strategies // Bezperervna osvita v Ukraini: realiyi ta perspektyvy / za red. V. Andrushchenka; M-vo osvity i nauky Ukrayiny; Akad. ped. nauk Ukrayiny; In-t vyshchoyi osvity APN Ukrayiny. Kyiv, 2008. Issue no. 4. P. 127–128. (in Ukrainian)

14. **Ryzhak L.** Eurointegration of higher education in Ukraine: axiological dimension // Visnyk L'viv. un-tu im. I. Franka. Filosofs'ki nauky. 2008. Issue 11. P. 27–37. (in Ukrainian)

15. Technologies of social consolidation in the conditions of a new political reality // Politychni tekhnolohiyi rehulyuvannya mizhethnichnoyi ta mizhkonfesyinoyi vzyemmodiyi u novitnikh ukrayins'kykh realiyakh: analitychna dopovid' / Rymarenko S. YU., Shayhorod's'kyi YU. ZH., Bushans'kyi V. V. ta in.; za red. d. polit. n. S. YU. Rymarenka. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny, 2014. Pp. 6–45, 174–184. (in Ukrainian)

16. Actual Problems of State Support to Innovations in Cultural Policy: Analytical Note / Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. Kyiv, 2014. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1651/> (in Ukrainian)

17. **Vitrenko A.** European integration: on the cultural front // Ukrayins'ka pravda. April 3, 2015. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/04/3/7032566/> (in Ukrainian)

18. **Vergelis O.** The European Union provided a creative signal to Ukrainian culture // Dzerkalo Tyzhnya. July 10, 2015. URL: <https://dt.ua/CULTURE/yevrosoyuz-podav-kreativniy-signal-ukrayinskiy-kulturi-.html> (in Ukrainian)

19. Key elements of the European Union's Eastern Partnership Program "Culture and Creativity" (2015–2018) / Ministerstvo kul'tury Ukrayiny. 25.01.2018. URL: http://195.78.68.75/mcu/control/uk/publish/article?art_id=245329023&cat_id=245328989 (in Ukrainian)

20. **Datsyuk S.** Strategy of Ukrainian culture // Ukrayins'ka pravda. April 22, 2015. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/55376dc98177c/> (in Ukrainian)

21. **Pakh'ov's'ka O.** Ukraine and Europe in 2001: Decades of lost opportunities // Nezalezhnyy kul'turolohichnyy chasopys "I". 2001. No. 22. P. 4–20. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n22texts/pakhlyovska.htm> (in Ukrainian)

22. **Clitsenko S.** Conception of the development of Ukrainian culture of O. Pahlevsky as a manifestation of the struggle between European and Eurasian identities in Ukraine // Naukovi zapysky. Seriya «Kul'turolohiya». 2010. Issue 5. P. 264–266. (in Ukrainian)

Ольга ПОДОЛЯКІНА

заступник директора з навчальної роботи,
Бурштинський енергетичний коледж
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу

Ключові слова: глобалізація, культура, освіта, знання, наука, інформаційні технології, права людини, глобальні суспільні виміри, індекс людського розвитку.

У статті розглядаються та аналізуються впливові чинники суспільного розвитку та сучасної глобалізації – Організація Об'єднаних Націй та її Економічна і Соціальна Рада як головний координатор економічної, соціальної, освітньої та іншої діяльності ООН, яка разом з функціональними і регіональними комісіями та спеціалізованими установами тісно пов'язана з вирішенням глобальних проблем розвитку людства.

Визначено, що на фоні багатьох світових подій існують глобальні гуманістичні кризи, зокрема – криза недостатнього розвитку, глобальної злиденності, постійно зростаючого демографічного тиску, бездумного знищення середовища, зменшення рівнів доступу до осві-

УДК 316.42

СВІТОВІ ГУМАНІСТИЧНІ КРИЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

© Подолякіна О., 2019

ти та культурних здобутків для багатьох категорій людства тощо.

Вирішення цих проблем потребує тривалого і неспішного процесу сталого людського розвитку, що має призвести не тільки до економічного зростання, а й до справедливого розподілу його результатів при відновленні середовища, підвищенні відповідальності людей, а не перетворення їх у бездумних виконавців.

рибнічники глобалізації вважають, що вона відкриває людям доступ до культури, науки, освіти, з їхнім багатим творчим потенціалом, а також доступ до ідей і знань, і навпаки, Організація Об'єднаних Націй (ООН) наголошує, що бідняки і бідні країни ризикують опинитися на узбіччі цивілізації.

Тому ООН, підкреслюючи, що нові інформаційні і телекомунікаційні технології стимулюють глобалізацію, для запобігання поляризації світу у сфері користування мережами, закликала до втілення таких цілей:

- *більше контактів* – встановлення обладнання зв'язку та комп'ютерної апаратури;

- *більше громадянських зв'язків* – зосередження уваги на груповому доступі, а не тільки на можливостях окремих осіб;

- *більше можливостей* – удосконалення навичок, що потрібні людям в умовах наукоємної економіки;

- *більше змісту* – розміщення в мережі інформації щодо місцевих концепцій, новин, культури і торгівлі;

- *більше творчості* – адаптація технології до місцевих потреб і можливостей;

- *більше співробітництва* – розробка методів управління Internet з метою задоволення потреб різних країн;

- *більше коштів* – пошук новаторських методів фінансування «спільноти знань» в усіх країнах.

У діяльності Економічної і Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй (ЕКОСОР) визначені такі функції і повноваження:

- слугувати центральним форумом для обговорення міжнародних і соціальних проблем і розробки рекомендацій щодо політики держав-членів і системи ООН;

- проводити та організувати дослідження, готувати доповіді й подавати рекомендації з міжнародних питань в економічній і соціальній сферах, а також у сфері культури, освіти, охорони здоров'я та інших питань, що до них відносяться;

- заохочувати повагу і дотримання прав людини та основних свобод;

- сприяти підготовці та організації великих міжнародних конференцій з економічних і соціальних проблем та пов'язаних з ними питань, а також сприяти здійсненню погоджених дій за підсумками таких конференцій;

- погоджувати діяльність спеціалізованих установ через проведення з ними консультацій і надання їм рекомендацій, а також шляхом подання рекомендацій Генеральній Асамблеї.

Допоміжний механізм ЕКОСОР містить такі органи:

- дев'ять функціональних комісій із статистики, народонаселення і розвитку, прав

людини, положення жінок, наркотичних засобів, запобігання злочинності та кримінального правосуддя, науки і техніки в цілях розвитку та сталого розвитку;

- шість регіональних комісій: Економічна комісія для Африки (ЕКА – Аддіс-Абеба, Ефіопія), Економічна і соціальна комісія для Азії та Тихого океану (ЕСКАТО – Бангкок, Таїланд), Європейська економічна комісія (ЄЕК – Женева, Швейцарія), Економічна комісія для Латинської Америки і Карибського басейну (Сантьяго, Чилі) та Економічна і соціальна комісія для Західної Азії (Бейрут, Ліван), Економічна комісія для Північної Америки;

- шість постійних комітетів та експертних органів: Комітет щодо програми і координації, Комісія щодо населених пунктів, Комітет щодо неурядових організацій, Комітет щодо переговорів з міждержавними установами, Комітет щодо енергетичних і природних ресурсів і Комітет з державного управління;

- низка експертних органів з питань планування, розвитку, природних ресурсів, прав в економічній, соціальній та культурній сферах, постійний форум з питань корінних народів.

Крім того, ЕКОСОР здійснює взаємодію і певною мірою координує роботу програм ООН:

- ПРООН – програма розвитку ООН;

- ЮНЕП – програма ООН з навколишнього середовища;

- ЮНІСЕФ – Дитячий фонд ООН;

- ООН – ХАБІТАТ – Організація регулювання людського середовища;

- ЮНФЛА – Фонд ООН у галузі народонаселення,

а також спеціалізованих установ:

- ФАО – продовольча і сільськогосподарська організація;

- ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я;

- МОП – Міжнародна організація праці;

- ЮНЕСКО – Організація ООН з питань освіти, науки та культури [1, с. 435].

Як головний координатор процесів і змін, що відбуваються у світі, ООН дійшла

висновку про необхідність щорічних звітів про те, що відбувається у світі загалом, його регіонах та окремих країнах, побудованих на оцінці соціально-економічних показників.

Перший Звіт щодо людського розвитку мав назву «Концепція та вимір людського потенціалу», засновником якого став спеціальний консультант ПРООН Махбув Уль Хак. Він був підготовлений у рамках Програми Розвитку ООН (ПРООН) і в ньому було визначено, що людський розвиток – це процес забезпечення людей більш широким вибором, у який входить дохід, здоров'я, освіта, безпечне комфортне середовище, свобода дій і слова. В цьому звіті було представлено одиницю повного виміру соціально-економічного прогресу: індекс людського розвитку (ІЛР), який містить тривалість життя, освітній рівень дорослого населення і прибуток. Отже, цей показник забезпечував значно ширшу та більш об'єктивну оцінку соціально-економічного прогресу країни, ніж тільки ВВП [4, с. 120].

У Звіті «Фінансування розвитку людського потенціалу» запропоновано подальше удосконалення концепції розвитку людини на основі того, що кожний уряд може створювати власні ресурси, які сприятимуть людському розвитку.

На основі аналізу бюджетів країн надані рекомендації щодо їх реструктуризації при зменшенні витрат на військові потреби та збиткові громадські проекти і спрямуванні виручених коштів на початкову освіту та охорону здоров'я. За результатами аналітичного звіту було зроблено два основних висновки: 1. Збільшення навіть на одну третину допомоги бідним країнам може викликати чотирикратне збільшення сум, що йдуть на рішення пріоритетних проблем людини. 2. Не достача фінансів, а переважно нестача політичних зобов'язань є причиною неуважного відношення до людей [5, с. 185].

Головною темою Звіту «Глобальні виміри розвитку людського потенціалу» було дослідження відповідності глобальних ринків потребам найбільш вразливих людей у світі.

Насамперед, ООН уперше у своїх звітах застосувала термін «глобальні». По-друге, також уперше було зазначено, що обмеження і нерівний доступ на глобальні ринки для країн, що розвиваються (зазначимо, що це пов'язано з торговою політикою розвинутих країн, які сформували правила Генеральної угоди з тарифів та торгівлі – ГАТТ), коштує їм 500 млрд дол. США за рік, або в 10 разів більше, ніж вони отримують від розвинутих країн у вигляді допомоги. Це призвело до подвоєння різниці в прибутках за три останніх десятиріччя, унаслідок чого 20% найбагатшого населення світу мають прибуток у 150 разів більший, ніж 20% найбіднішого населення.

На підставі наведеного аналізу та оцінок ООН запропонувала вирішувати цю дилему шляхом вибіркової стратегії. По-перше, великі капіталовкладення у свою економіку і підсилення національної економіки може дати деяким (наголосимо, тільки деяким) країнам, що розвиваються, перевагу в конкурентній боротьбі на міжнародних ринках. По-друге, треба провести основоположні міжнародні реформи, включаючи реструктурування установ Бреттон-Вуда, створення Ради Безпеки розвитку при ООН і проведення Всесвітньої наради у верхах з проблем людського розвитку для розгляду глобального договору всіх країн і народів.

Розвиваючи підходи щодо більшого залучення людей до вирішення глобальних проблем, ООН підготувала Звіт «Участь населення», в якому наведена оцінка того, як і скільки людей беруть участь у тих подіях і процесах, що формують людське життя. Обговорені процеси децентралізації і прийняття рішень для залучення більшої кількості людей до їх формування і реалізації, надана оцінка стрімкого зростання чисельності недержавних організацій (НДО) та їх ролі, яку вони можуть грати, впливаючи на національні та міжнародні проблеми.

Головна ідея Звіту – це формування п'яти етапів нового світового порядку з людиною у центрі уваги:

- нові концепції людської безпеки, що підкреслюють безпеку людей, а не тільки народів;

- нові стратегії сприйнятливої людського розвитку, коли розвиток формується навколо людей, а не люди навколо розвитку;

- нові види партнерства між державою та ринком для поєднання ринкової ефективності із соціальним співчуттям;

- нові моделі національного і глобально-го управління;

- нові форми міжнародного співробітництва для безпосереднього спрямування допомоги на потреби людей, а не за рішенням урядів [6, с. 227].

У Звіті «Нові виміри безпеки людей» було зазначено, що на тлі багатьох світових подій є ще одна тиха криза – криза недостатнього розвитку, глобальної злиденності, постійно зростаючого демографічного тиску, бездумного знищення довкілля, вирішення питань збереження якого потребує тривалого і неспішного процесу сталого людського розвитку. Сталий розвиток, як вважають учені – економісти й екологи – призведе «не тільки до економічного зростання, а й до справедливого розподілу його результатів при відновленні середовища, підвищенні відповідальності людей, а не перетворення їх у бездумних виконавців» [7].

При цьому зазначено, що безпека людини – менш широке поняття, ніж людський розвиток, але також означає, що люди можуть робити свій вибір вільно і безпечно з упевненістю в тому, що можливості, якими вони володіють сьогодні, не будуть ними втрачені завтра [8, с. 226].

На цій підставі ООН виділила сім основних категорій безпеки: економічна, продовольча, здоров'я, екологічна, особиста, суспільна, політична.

У Звіті зазначається, що тільки близько чверті населення світу може відчувати себе в економічній безпеці, оскільки люди голодують не тому, що недоступні продукти харчування, а тому, що вони не можуть собі їх дозволити; ніде у світі жінки не забезпечені на рівні з чоловіком безпекою і положенням у суспільстві; внаслідок не-

рівних можливостей посилюються етнічні конфлікти, а глобальній безпеці людини загрожують: неконтрольоване зростання населення, нерівність економічних можливостей, надмірна міжнародна міграція, деградація навколишнього природного середовища, виробництво і торгівля наркотиками, міжнародний тероризм.

У Звіті був застосований модифікований ІЛР. Первинний підхід до розрахунків ІЛР був дезагрегований відповідно до різних груп населення за етичною та соціальною належністю. При цьому мінімальні величини щодо тривалості життя, рівня освіченості і прибутку визначалися згідно з фактичним рівнем країни з мінімальним показником, а максимальні – по країні з найкращими показниками.

Ці показники «зафіксували в конкретних величинах: очікувана тривалість життя 25 і 85 років, рівень письменності – 0–100%, середня тривалість навчання 0–15 років, ПКС – 200–40000 дол. США» [9, с. 112].

У Доповіді «Положення жінок і розвиток людського потенціалу» визначена основна мета розвитку як збільшення можливостей вибору для людей. В основу цього поняття покладено три компоненти:

- рівні можливості для всіх людей у суспільстві;

- сталість таких можливостей від одного покоління до наступного;

- можливість для людей брати участь у процесах розвитку і мати зиск від них.

Рівні права жінок і чоловіків універсально визначені в принципі, прийнятому Віденською Декларацією, яку підписали 171 держава, що брали участь у Конференції з прав людини (червень 1993 р.). За цим принципом у Декларації зазначено:

- рівний доступ до основних послуг соціального забезпечення, включаючи освіту і здоров'я;

- рівні можливості участі в прийнятті рішень у сфері політики та економіки;

- рівна винагорода за рівну роботу;

- рівний захист законом;

- усунення дискримінації за статтю і насильства проти жінок;

- рівні права громадян в усіх сферах життя, таких як громадське – на роботі і приватне – вдома.

На основі цих положень ООН сформулювала сім головних позицій:

1. У будь-якому суспільстві жінки повинні мати ті самі можливості, що й чоловіки.

2. Усунення гендерної нерівності не пов'язано з національним доходом.

3. У кожній країні є успіх у розвитку жіночої здібності, але жінки і чоловіки все ще живуть у нерівному світі.

4. Тоді як для жінок двері у сфері освіти та здоров'я відкрилися швидко, двері у сфері економіки і політики ледве привідчинені.

5. Головним показником дискримінації є те, що внесок жінок в економіку недооцінюється або зовсім не оцінюється, тоді як загалом він становить 11 трлн дол. США на рік.

6. Другий головний елемент дискримінації – нерівноправне положення жінок у суспільстві, при існуванні дискримінації юридичної і насильства проти жінок.

7. Революція в напрямку гендерної рівності повинна розвиватися вперед згідно з конкретною стратегією прискорення цього процесу.

Як наслідок, у Доповіді викладені п'ять положень цієї стратегії:

1. Національні і міжнародні зусилля мають бути мобілізовані, щоб вирішити питання юридичної рівності в наступні десять років.

2. Потрібно поновити багато економічних та інституціональних угод, щоб розширити можливість вибору робочих місць для жінок і чоловіків.

3. Потрібно перетнути критичний бар'єр у 30% участі жінок у сферах, де приймаються рішення (адміністративні та управлінські позиції).

4. Ключові програми повинні охопити універсальну жіночу освіту, поліпшення репродуктивного здоров'я і зростання довіри до жінок.

5. Національні та міжнародні зусилля мають бути спрямовані на програми, які дозволять людям, особливо жінкам, отри-

мати більший доступ до політичних та економічних можливостей.

Бачення XXI ст., з погляду ООН, повинно надати жінкам рівні можливості з чоловіками, як базова концепція при створенні умов для повного розквіту продуктивного і творчого потенціалу обох статей [10, с. 240].

Починаючи з першого випуску серії Доповідей щодо розвитку людини були присвячені спробі призупинити практику визначення темпів прогресу лише за допомогою тільки факторів економічного зростання. Але в доповіді «Економічне зростання і розвиток людського потенціалу» ООН знову детально розглянула складну взаємозалежність між економічним зростанням і розвитком людини, а зміщення акцентів у бік сталого розвитку людського потенціалу ще треба було здійснити.

На відміну від попередніх нова теорія і докази передбачали, що зростання і справедливості не обов'язково повинні бути взаємовиключними цілями.

Головна ідея Доповіді в тому, що автоматичного зв'язку між економічним зростанням і розвитком людського потенціалу не існує.

Але якщо ці ланки зв'язку сформовані на основі рішучого політичного підходу та надання можливостей доступу до якісної освіти, то вони можуть слугувати взаємному зміцненню, а економічне зростання зможе ефективно і швидко сприяти розвитку людського потенціалу [11].

У Доповіді зроблено висновок, що за останні 15 років майже в 100 країнах, де мешкає близько третини населення світу, зростання майже припинилося, внаслідок чого світ стає все більш поляризованим. Із 23 трлн дол. США світового ВВП 18 трлн припадало на розвинуті країни і тільки 5 трлн на країни, що розвиваються, де мешкало майже 80% населення планети. Співвідношення прибутків 20% найбагатших людей і 20% найбідніших за 30 років зросло від 30% до 60%.

У 1996 році замість Індексу людського розвитку (*ІЛР*) був запроваджений *ІРЛП* – індекс розвитку людського потенціалу.

Аналіз отриманих результатів показав: по-перше, величина цього показника зростає як загалом у світі, так і в кожному регіоні планети; по-друге, помітна різниця швидкості зростання рівня розвитку людини між регіонами планети; по-третє, хоча відставання найменш розвинутих країн за величиною ІРЛП від промислово розвинутих скоротилося з 0,637 у 1960 році до 0,578 у 1993 році, але його величина сягала відповідно лише 0,331 проти 0,909.

Підсумкові дані щодо розвитку людини з широкого кола складових по регіонах планети в промислово розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, наведені в додатку 8. Звідси в обох групах країн по кожній складовій спостерігаються як і прогрес, так і регрес.

Крім того, у цій Доповіді запроваджені нові показники оцінки глобальних змін у розвитку людини: Індекс розвитку гендерного фактора (ІРГФ) та Індекс розширення можливостей жінок (ІРМЖ). Обидва індекси запроваджені з метою мати можливість аналізу змін у положенні жінок у суспільстві кожної країни [2, с. 229].

Наступна доповідь мала надзвичайно значущу назву «Глобалізація з людським обличчям». Відмічаючи, що глобалізація не є новим явищем, у Доповіді зазначено, що наша епоха має такі особливості:

- *поява нових ринків* – ринків іноземної валюти та капіталів, що діють глобально цілодобово, забезпечуючи реалізацію операції на відстані в реальному часі;

- *поява нових інструментів* – Internet, сотових телефонів, інформаційних мереж;

- *поява нових діючих осіб* – СОТ, рішенням якої підкоряються уряди країн; ТНК, економічна могутність яких більше, ніж у багатьох держав; всесвітніх мереж недержавних організацій (НДО) та інших груп, діяльність яких не обмежується національними кордонами;

- *поява нових правил* – багатобічних угод з питань торгівлі, послуг та інтелектуальної власності, які підтримуються ефективними механізмами здійснення, що мають більшу, ніж раніше, обов'язкову

силу для національних урядів, зменшуючи, таким чином, прерогативи національної політики.

- *етика прав* – менше, а не більше порушень прав людини;

- *справедливість* – менша, а не більша різниця в рівні життя людей в одній країні та в різних країнах;

- *інтеграція* – зменшення, а не зростання маргіналізації народів і країн;

- *безпека людини* – менше, а не більше нестабільності в спільноті та уразливості людини;

- *сталість* – менше, а не більше шкоди для навколишнього природного середовища;

- *розвиток* – менше, а не більше злиденності та позбавлень.

Програма дій усіх країн, що спрямована на забезпечення розвитку людини в епоху глобалізації, повинна, на думку ООН, передбачати досягнення семи основних цілей (див. [3, с. 263]).

Зміцнення політики і діяльності у сфері розвитку людського потенціалу з урахуванням нових реалій глобальної економіки.

1. Зменшення загрози текучості фінансових потоків – економіки бумів з наступною депресією – і всіх пов'язаних з ними втрат для людини.

2. Активізація діяльності на світовому рівні в боротьбі з глобальними загрозами безпеці людини.

3. Зміцнення національної діяльності при розробці технологій з метою забезпечення розвитку людини та викорінення злиденності.

4. Повернути назад процес маргіналізації бідних і маленьких країн.

5. Виправлення диспропорцій у структурі глобального регулювання за допомогою нових зусиль, спрямованих на формування більш інклюзивної системи.

6. Формування більш цілісної та демократичної структури глобального регулювання в ХХІ ст.

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що головна проблема глобалізації в ХХІ ст. не в тому, щоб зупинити експан-

сію ринків, а в тому, щоб знайти норми та інститути, які б забезпечили ефективне управління на місцевому, національному, регіональному і глобальному рівнях з тим, щоб зберегти переваги глобальних ринків і конкуренції та залишити при цьому достатньо місця для людини, громади і ресурсів навколишнього природного середовища, щоб глобалізація слугувала інтересам людини, а не тільки зростанню прибутку.

Таку глобалізацію повинна відрізняти акцентуація на рівноправності всіх суб'єктів цього процесу та гуманізації її стратегій і проектів [12, с. 115–119].

Загалом пропонувані розробки і практика ООН показує, що бурхливий розвиток глобалізації за останні два роки – це тільки початок процесу щодо збереження переваг глобалізації ринкової конкуренції зі спрямуванням енергії глобалізації на підтримку прогресу людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Основные факты по Организации Объединенных Наций: пер. с англ. Москва: Весь Мир, 2016. 435 с.
2. Доклад о развитии человека за 1996 год: пер. с англ. / ПРООН. Нью-Йорк; Оксфорд: Оксфорд Юниверсити Пресс, 1996. 229 с.
3. Доклад о развитии человека за 1999 год: пер. с англ. / ПРООН. Нью-Йорк; Оксфорд: Оксфорд Юниверсити Пресс, 1999. 263 с.

REFERENCES

1. Key facts about the United Nations: Translation from English. Moscow: Ves' Mir, 2016. 435 p. (in Russian)
2. Human Development Report 1996: Translation from English / UNDP. New York; Oxford: Oxford University Press, 1996. 229 p. (in Russian)
3. Human Development Report 1999: Translation from English / UNDP. New York; Oxford: Oxford University Press, 1999. 263 p. (in Russian)
4. Human Development Report 1990: UNDP. New York; Oxford: Oxford University Press, 1990. 120 p.
5. Human Development Report 1991: UNDP. New York; Oxford: Oxford University Press, 1991. – 185p.
6. Human Development Report: UNDP. New York; Oxford: Oxford University Press, 2013. 227 p.
7. Ethics in the Information Society. URL: http://www.globethics.net/documents/4289936/14121854/InformationEthics_TextsSeries_04_WSIS_EN_text.pdf/.
8. Human Development Report: UNDP. New York; Oxford: Oxford University Press, 2014. 226 p.
9. Human Development Report: UNDP. New York; Oxford: Oxford University Press, 2014. 226 p.
10. Human Development Report. UNDP. New York; Oxford: Oxford University Press, 2015. 240 p.
11. Digital Agenda for Europe. A Europe 2020 Initiative. URL: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/digital-agenda-europe>
12. **Yang Y.** Scientific Analysis of the Commonness in Human Civilization // Journal of Politics and Law. 2009. Vol. 2, no. 2. P. 115–119.

УДК 316.454.4:37.014.53:378.4

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук,
доцент, професор кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М. П. Драгоманова

Марина ДЄЛІНІ

доктор економічних наук,
доцент, доцент кафедри управління,
інформаційно-аналітичної діяльності
та євроінтеграції

Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ

здобувач НПУ ім. М. П. Драгоманова

© Нестерова М., Деліні М., Заможський А., 2019

Ключові слова: освітній простір,
освітнє середовище, соціальна згурто-
ваність, університетська спільнота.

У статті розглядається роль соціальної згуртованості як соціального феномена та її вплив на розвиток суспільства, а також соціальна роль освіти, зокрема, в розвитку соціальної згуртованості. Показано, що важливим завданням є розвиток соціальної згуртованості в освітньому просторі. В цьому напрямі особливою проблемою є робота з внутрішньо переміщеними особами, в т.ч. з молоддю, студентством. Складна політична та соціально-економічна ситуація в Україні вимагає негайного вирішення цієї проблеми для якомога швидшого

та ефективного об'єднання нашого суспільства, зокрема, через розвиток освітніх спільнот. Потрібні більш детальні та ґрунтовні дослідження щодо відстеження рівня соціальної згуртованості в освітньому середовищі та виявлення чинників, які можуть на нього впливати. Проведене дослідження є адаптацією на рівні університетської спільноти моделі соціальної згуртованості «Радар соціальної згуртованості» і базується на первинних даних авторського опитувальника.

Вступ. Актуальність дослідження. Соціальна згуртованість наразі є основою соціальної та освітньої політики ЄС. Важливість цього феномену для нашого суспільства транслювалася багатьма донорськими програмами та структурами ЄС (ПРООН, Рада Європи та ін.) [7]. Але поки що Україна тільки стоїть на порозі практичного втілення доктрини соціальної згуртованості у всі сфери суспільного буття. «Соціальна згуртованість має стати запорукою соціальної стабільності, толерантних відносин між владою і громадянами в

умовах економічної нестабільності, масштабних організаційних, структурних та фінансово-економічних перетворень, які стають повсякденним явищем в умовах, що породжені глобалізацією та потребою набуття конкурентних переваг; мінімізації ризиків недовіри між соціальними партнерами в умовах глобальної нестабільності» [3].

Взаємозв'язок освіти та соціальної згуртованості є дуже складним і в умовах перманентної нестабільності, економічних і політичних криз надзвичайно актуальним. Важливим завданням для освіти є розвиток соціальної згуртованості – це одна із соціальних ролей освіти. Окрім подолання соціальної інклюзії, соціальна згуртованість в освіті відіграє не менш важливу роль, адже потужну державу і конкурентну економіку може забезпечити згуртована спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих [2; 7]. Саме таких повинна готувати освітня система України – від «Нової української школи» до закладів вищої освіти, насамперед університетів. Дослідження соціальної згуртованості в освітньому середовищі ще недостатньо структуровані, проте аналіз останніх досліджень і публікацій з питань соціальної згуртованості в освіті та освіти дорослих свідчить, що цю проблему вивчали В. Кремінь, І. Зязюн, Н. Ничкало, Ю. Завалевський, С. Сисоева, Л. Лук'янова, Л. Хомич, О. Аніщенко, Г. Лактіонова, О. Василенко, Ж. Пархоменко, М. Соловей, М. Нестерова, О. Удалова, Н. Гущина, Н. Семчук, О. Демура та ін. [3]. Підвищення соціальної згуртованості наразі вважається одним із найважливіших завдань, представлених у документах, протоколах та інших робочих матеріалах Європейського Союзу. В соціальному плані в Європі здійснюються певні важливі кроки для вирішення завдання подолання нерівності та сприяння соціальній згуртованості, але існуючі освітні відмінності ускладнюють цей процес. Натепер можна побачити перспективи їх імплементації в освітній простір України, одним із прикладів, власне, є це дослідження.

Важливість соціальної згуртованості не тільки в суспільстві, а й в освітньому се-

редовищі постійно зростає. Тільки через згуртовані спільноти ми можемо вирішувати складні проблеми нашого суспільного буття. Відомий факт, що в згуртованому колективі взаємодопомога є основою успіху, бо дає можливість ефективно вибудувати та відновлювати колективний ресурс. При чому маються на увазі не тільки учнівські колективи, а всі спільноти освітнього простору. Саме тому всеукраїнський проект «Розвиток соціальної згуртованості суб'єктів освітнього процесу», який розпочався з вересня 2016 року відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 05.08.2016 р. № 951 «Про утворення робочої групи та затвердження плану заходів робочої групи з питань розвитку соціальної згуртованості суб'єктів освітнього процесу», був створений з метою об'єднання всіх зацікавлених учасників для сприяння створенню комфортного та безпечного освітнього середовища в соціокультурному просторі. Суб'єктами освітнього середовища є вчителі (викладачі), учні (студенти), представники громади та громадськості (батьки), ЗМІ, органи влади та ін. Цей комплексний підхід визначив основним завданням проекту розвиток культури згуртованості в освітньому середовищі через удосконалення інформування, надання знань і навичок, налагодження ефективної комунікації [3]. В проекті передбачено не тільки проведення міжвишівської підготовки, а й розробка та удосконалення програми професійної майстерності для лідерів громадянської спільноти та керівників державних адміністрацій, голів ОТГ та керівників закладів середньої освіти, які беруть участь у проекті, а це більш ніж 160 закладів по всій Україні. В проекті передбачено не тільки налагодження ефективної взаємодії між учнями, вчителями та батьками, а й вирішення більш глобальних проблем освітнього середовища, зокрема, винаходження нових підходів в інклюзивній освіті, згуртування не тільки в середині класу або навчального закладу, а й у спільноті, в суспільстві загалом [2; 5]. Даний проект був переважно орієнтований на завдання Нової української школи (НУШ), у ньо-

му більшість закладів-учасників представляють середню освіту. Проте важливість розвитку згуртованості в університетських спільнотах, передусім у спільнотах педагогічних закладів вищої освіти, є також невідкладним та складним завданням для реалізації успішної освітньої стратегії України. Також як і для середньої школи, від рівня розвитку студентського колективу, ступеня його згуртованості залежить ефективність навчання всієї групи, а також психологічний комфорт кожного її члена. «Студентський колектив – офіційне об'єднання молоді задля навчання в освітньому закладі. Така спільнота має власні завдання, що прямо не збігаються із завданнями кожного її члена. Ступінь згуртованості є показником психологічного клімату студентського колективу, який відображає ступінь задоволеності студентами наявних міжособистісних стосунків» [2]. З цим важко не погодитись, адже існує думка, що найбільшу цінність у сучасній освіті мають саме соціальні зв'язки між суб'єктами освітнього простору, а не прагматичні цілі навчання [5].

Вже в декількох університетах України (НПУ ім. М. П. Драгоманова, Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Дніпровському університеті імені Олеся Гончара, Державному університеті телекомунікацій та ін.) розробляються та впроваджуються заходи, спрямовані на формування сприятливого психологічного клімату в освітньому просторі навчального закладу. Це переважно тренінги розвитку згуртованості, довіри, соціальних комунікацій для студентської спільноти.

Постановка проблеми дослідження. Дійсно, для розвитку соціальної згуртованості суб'єктів освітнього простору здійснюються певні заходи, робляться дослідження, проводяться навчання педагогічного штату в закладах освіти різного рівня. Але проблема вимірювання рівня соціальної згуртованості, основних її чинників залишається актуальною, як і кількісні та якісні дослідження соціальної згуртованості в освітньому середовищі. Тому важливим завданням є проведення досліджень та розробка й адаптація відповідної їх методології, яка б дозволила ефективно вимірювати

та, відповідно, розвивати основні структурні елементи та процеси соціального згуртування. Отже, постає проблема пошуку відповідної методології дослідження соціальної згуртованості, зокрема, в освітньому середовищі.

Для розв'язання цієї проблеми дуже корисним був досвід упровадження в НПУ ім. М. П. Драгоманова модуля Жана Моне «Соціальна згуртованість в освіті та врядуванні: європейські студії», одним із важливих напрямів якого є імплементація європейських цінностей та кращих європейських практик соціальної згуртованості в освітнє середовище України. Так, у процесі впровадження модуля академічний координатор проф. М. Нестерова проаналізувала й адаптувала найбільш важливі практики розвитку соціальної згуртованості в освіті, зокрема, в іспанських та британських університетах. Так, наприклад, під час навчального візиту до Великої Британії в рамках реалізації модуля Жана Моне було отримано дуже важливий досвід у сфері соціальної згуртованості в освіті – університети орієнтовані на громаду (community based universities). Одна з суттєвих ознак цих університетів – сильна, згуртована університетська спільнота. Але досліджень, які б відстежували та аналізували рівень соціальної згуртованості, на жаль, знайти не вдалось. Саме тому в академічного координатора проекту й виникла ідея виміряти рівень соціальної згуртованості університетської спільноти. Актуальність та спроможність цієї ідеї підкріплюється тезою: «ми не можемо впливати, якщо не можемо вимірювати». Отже, потрібно винайти методологію аналізу структури та вимірювання соціальної згуртованості, щоб свідомо впливати на її розвиток. Для вирішення проблеми соціальної згуртованості в освітньому середовищі необхідно знайти відповідну ефективну методологію.

Методологія дослідження. Одним з варіантів вимірювання соціальної згуртованості в суспільстві є методика, розроблена компанією Bertelsmann Stiftung, в основу якої покладено створення індексу соціальної згуртованості та порівняння її рівня серед різних країн-«Радар соціальної згуртованості»

(Social Cohesion Radar) [7]. Важливість методологічного та практичного застосування цієї моделі визначається тим, що такий складний соціокультурний феномен, як соціальна згуртованість, не може бути вимірний прямо, на відміну від, наприклад, фізичних показників (температура, щільність, зв'язність та ін.). Це складний соціальний концепт, який описується, відповідно, складною системою параметрів у вигляді низки окремих показників, які об'єднані в загальний індекс. «Соціальні характеристики (у нашому випадку – соціальна згуртованість), які не можуть бути безпосередньо виміряні, часто називають конструктами й вимірюють за допомогою факторів або прихованих характеристик. Соціальну згуртованість можна визначити як ступінь соціальної спільності в територіально визначеній геополітичній спільноті. Соціальна згуртованість є характеристикою колективу, що проживає у структурі, а не окремих його членів. Згуртоване суспільство може характеризуватися надійними соціальними відносинами, позитивною емоційною пов'язаністю своїх членів зі спільнотою / державою й вираженим акцентом на загальне благо» [1]. Слід зазначити, що оригінальна модель соціальної згуртованості «Радар соціальної згуртованості» може бути застосована для спільнот різного рівня, без підкреслення територіального спільного проживання (саме тому авторами цієї статті було застосовано цю модель на рівні університетської спільноти).

Особливість моделі «Радар соціальної згуртованості» полягає в ієрархічній структурі цих показників, які описують складний концепт соціальної згуртованості. Це структура генералізованих доменів, кожен з яких описується трьома сферами, кожна з цих трьох сфер описується показниками, які можуть бути виміряні окремо.

Так, домен «Соціальні відносини» містить:

- соціальні зв'язки;
- віра в людей;
- прийняття інакшості.

Домен «Пов'язаність» містить:

- силу ідентифікації себе з державою / спільнотою;
- рівень довіри до інститутів;
- відчуття справедливості.

Третій домен «Орієнтація на загальне благо» охоплює:

- рівень солідарності та взаємодопомоги;
- ступінь визнання соціальних норм;
- ступінь громадської залученості.

Отже, на основі методики Social Cohesion Radar аналіз показників соціальної згуртованості відбувається за наступними індексами (поведінковими характеристиками) [5]:

Домен	Сфера	Опис (люди в цьому суспільстві...)
Соціальні відносини	Соціальні зв'язки	мають сильні соціальні зв'язки
	Віра в людей	високо довіряють одне одному
	Прийняття інакшості	вважають індивідів з відмінними ціннісними орієнтаціями та стилями життя за рівноцінних
Пов'язаність	Ідентифікація	відчують сильний зв'язок зі спільнотою та ідентифікують себе з нею
	Довіра до інститутів	мають високу довіру до інститутів
	Сприйняття справедливості	відчують справедливе ставлення до себе
Орієнтація на загальне благо	Солідарність і взаємодопомога	відчують відповідальність один за одного й за добробут одне одного
	Повага до соціальних норм	поважують і дотримуються норм і правил
	Громадянська залученість	беруть участь у соціальному й політичному житті

Використаний Bertelsmann Stiftung підхід до вимірювання соціальної згуртованості спирається лише на аналіз вторинних даних. Цей метод повторно використовує дані, які вже збиралися дослідниками, щоб відповісти на подібні або інші дослідницькі запитання. Метод є загально-вживаним і його застосування доцільне в соціальних науках. У «Радарі соціальної згуртованості», який було застосовано для

України, використані дані, що були зібрані для Європейського соціального дослідження (ЄСД). Аналіз вторинних даних має численні переваги. Великий масив існуючих даних дозволяє скласти показники для вимірювання соціальної згуртованості. Аналіз вторинних даних має також і недоліки (інші цілі, відсутність потрібних показників, неузгодженість джерел та ін.), але в цьому випадку вони перекриваються перевагою створення узагальненого індексу [4]. Автори «Радара соціальної згуртованості» Bertelsmann Stiftung, використовуючи SEM (моделювання структурними рівняннями) і факторний аналіз, домоглися виявлення взаємопов'язаних релевантних показників для вимірювання соціальної згуртованості. Надалі серед виділених індикаторів були відібрані найбільш вартісні й важливі для дослідження. У результаті було складено великий набір показників, які послужили основою для подальших кроків аналізу соціальної згуртованості: після того як показники були відібрані для кожної сфери вимірювання, наступним кроком було визначити, чи всі ці показники фактично вимірюють ті самі характеристики (наприклад віру в людей). Це було зроблено з використанням статистичного методу – факторного аналізу, який дозволяє визначити конструкт, що не може бути виміряний безпосередньо (у нашому випадку – конкретний вимір соціальної згуртованості), за допомогою латентних, прихованих індикаторів, які його охоплюють [1; 7].

На жаль, в оригінальному дослідженні не було України, тому даних щодо положення українського суспільства на шкалі соціальної згуртованості порівняно з іншими суспільствами немає. Цей показник є ширшим за, наприклад, базову довіру чи толерантність, адже містить широке коло вимірів. У скрутний для держави час необхідно розуміти, які сфери соціального життя потребують першочергової «терапевтичної дії», а на які можна покластись як на більш ресурсні. Тому методика «Радар соціальної згуртованості» була адаптована та проведена в Україні фахівцями-соціологами Київського національного університету іме-

ні Тараса Шевченка. За результатами цього дослідження, Україну навряд чи можна віднести до певної групи країн, виділених у дослідженні Bertelsmann Stiftung, вона радше займає проміжну позицію між державами, що пройшли пострадянську трансформацію більш та менш успішно [1]. Застосування цієї методики на рівні національному, тобто на рівні соціальної спільноти, ніж оригінальний «Радар», який застосовувався для спільноти європейських країн, було важливим для обґрунтування методологічної спроможності нашого практичного дослідження рівня соціальної згуртованості в освітньому середовищі.

Результати дослідження. У процесі дослідження авторами було проаналізовано соціальну згуртованість в університетській спільноті, а саме співробітників та студентів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (НПУ).

За основу дослідження було взято методику Bertelsmann Stiftung («Радар соціальної згуртованості»), за якою виділяються 3 основні домени вимірів соціальної згуртованості, а саме: соціальні відносини, пов'язаність та орієнтація на загальне благо. Кожний з доменів складається з трьох сфер, за якими характеризуються люди. До складу «соціальні відносини» входять сфери: соціальні мережі, прийняття інакшості та віра в людей. «Пов'язаність» враховує ідентифікацію, довіру до інститутів та сприйняття справедливості. Останній домен «орієнтація на загальне благо» містить солідарність та взаємодопомогу, повагу до соціальних норм та громадську залученість. З урахуванням вищеописаного підходу до побудови моделі вимірів соціальної згуртованості авторами було розроблено методику, яка дозволяє оцінити рівень проявленості тієї чи іншої сфери та доменів узагалі. На відміну від оригінального «Радара соціальної згуртованості» та його аплікації для України соціологами КНУТШ, дане дослідження соціальної згуртованості в університетській спільноті спирається на первинні дані, які збираються за допомогою авторського опитувальника. Даний опитувальник був розроблений для оцінки соціаль-

ної згуртованості різних спільнот на рівні суспільства, а в даному дослідженні застосована модифікована версія для освітнього середовища. Цей пілотний опитувальник дослідження соціальної згуртованості базується на моделі вимірів соціальної згуртованості, адаптованої для конкретної університетської спільноти – студентів, співробітників, викладачів НПУ ім. М.П. Драгоманова. Адаптований, скорочений опитувальник налічує 3 питання на кожну сферу, що загалом складає 27 питань, на які опитувані повинні надати відповідь. Шкала опитувальника є прямою від 0 до 5 для стандартизації обчислювань та подальших порівнювальних досліджень.

При дослідженні домену «соціальні відносини» ми маємо можливість з'ясувати рівень соціальних стосунків у тій спільноті, яка досліджується. У нашому випадку це співробітники та студенти НПУ, які складають дві різні групи, що належать до однієї спільноти. В межах дослідження цього домену є можливим визначити рівень довіри людей один одному, а також їхнє ставлення до людей з іншими цінностями / поглядами / стилем життя, наскільки вони приймають думку іншого.

Аналіз прив'язаності дає змогу побачити рівень зв'язку з освітньою спільнотою взагалі, а також, у нашому випадку, за двома вибірковими групами, а також наскільки вони ідентифікують себе з нею, тобто бачать себе частиною свого університету.

На цьому етапі розвитку свідомості громадян України наріжним каменем виступає проблема відповідальності, тому й оцінка відчуття відповідальності одне за одного є нагальною для сучасного національного сьогодення. Завдяки цьому ми можемо з'ясувати, наскільки люди відповідальні за свої дії з урахуванням розуміння наслідків цих дій, тобто наскільки ми усвідомлюємо, що наша діяльність має вплив на колег, підлеглих тощо. Також тут відображається міцність соціальних зв'язків у спільноті.

Повага та дотримання норм і правил відображає поведінку, адекватну суспільним нормам та без девіантних відхилень, що з'ясовує ставлення до своєї соціальної спільноти та повагу до них.

Участь у соціальному / громадському та політичному житті – ступінь участі залежить від соціальної згуртованості як окремої людини, так і колективу загалом. Чим більша залученість у позаробочу діяльність у межах спільноти, тим більше рівень згуртованості.

Опитувальник складається з 27 питань та оцінюється за шкалою від 1 до 5, де 1 – низький рівень, а 5 – високий рівень вимірюваного показника.

Загалом було опитано 112 осіб, серед яких 47 співробітників НПУ та 65 – студентів. Після аналізу відповідей респондентів ми маємо такі результати, які дають можливість оцінити рівень соціальної згуртованості в університеті загалом по спільноті та по двох групах окремо.

Узагалі рівень згуртованості по НПУ складає середній рівень, тоді як «соціальні відносини» майже сягнули рівня «вище за середнє», що відображає тенденцію до більшої ваги цього домену та важливості для обох вибіркових груп соціальних відносин. У такому випадку люди орієнтовані на спілкування у своїй спільноті, для них важливим є ставлення до оточуючих, адже це є запорукою ефективності соціальних відносин. Більш детальний аналіз цього домену з'ясовує, що «прийняття інакшості» має рівень вище середнього, що відображає толерантність опитуваних до оточуючих, їхніх поглядів, думок, поглядів, цінностей тощо. Найбільше значення в другому домені «пов'язаність» має «довіра до інститутів», що характеризує довіру до НПУ, люди впевнено себе почувалися в ньому та мають відчуття захищеності.

Домен «орієнтація на соціальні блага», займаючи також середню позицію, найбільше розкривається через сфери солідарності та взаємодопомоги, а також повагу до соціальних норм.

Для більш глибокого аналізу та досягнення мети дослідження проаналізуємо рівень соціальної згуртованості по обох описаних групах. Так, співробітники мають такий саме рівень соціальної згуртованості, як і спільнота університету взагалі. В обох випадках рівень громадської залученості нижче середнього.

Подальший аналіз відповідей дав змогу виділити ще дві підгрупи всередині обох вибірок: ті, хто є внутрішньо переміщеними особами (ВПО), та ті, хто ними не є. Серед співробітників без статусу ВПО – 40 осіб та 7 із статусом ВПО.

Результати аналізу відображають деяку різницю як кількісну, так і якісну з-поміж цих двох груп. Так, якщо в середньому за доменом соціальних відносин співробітники без статусу ВПО мають показник, який наближений до рівня вище середнього, то серед ВПО він незначно, але менший. В домені «пов'язаність» дані також різняться, але в інший бік: серед тих, хто не є ВПО, показник на межі рівня нижче середнього та середнього, тоді як у співробітників ВПО цей показник має більше значення, хоча також знаходиться на середньому рівні. Але в третьому домені різниця є більш вагомою: середній рівень по співробітниках НПУ та нижче середнього у співробітників ВПО. Більш глибокий аналіз цього домену з'ясовує, що істотна різниця у сферах цього домену спостерігається в солідарності, взаємодопомозі та повазі до соціальних норм. Також відмітним в аналізі цих підгруп є результат за другим доменом у сфері ідентифікації та соціальної справедливості, що відображає перехід цих сфер у ВПО до середнього рівня.

Переходячи до аналізу другої групи – студентів, загальна кількість яких склала 65 осіб, з'ясували, що також немає істотної різниці порівняно з показником по спільноті НПУ.

Порівнюючи показники між студентами та співробітниками, бачимо, що загалом за доменами показники не мають істотної різниці, лише орієнтація на загальне благо відрізняється більше за інші домени за рахунок більшої участі студентів у громадському житті, що стало можливим на підставі аналізу цього домену за сферами. В іншому випадку за сферами відсутня якісна різниця, окрім того, що вже було описано.

Ця група також була поділена на дві підгрупи: студенти зі статусом ВПО (9 осіб серед опитаних) та ті, хто не має статусу (56 осіб серед опитаних).

Аналіз результатів за доменами відображає, що істотної якісної різниці між

студентами-ВПО та тими, хто не має такого статусу, – немає. Показник соціальних відносин нижчий, але не критично, так само як й інші два домени (пов'язаність та орієнтація на загальне благо).

Результат за сферами показує, що в першому домені всі показники рівня згуртованості менше у тих, хто має статус ВПО, а показник «прийняття інакшості» відрізняється доволі значно від у тих, хто немає статусу ВПО та зі статусом ВПО. Тобто, крім того, що цей показник у студентів нижче, ніж у співробітників, найменшого рівня він досягає у студентів-ВПО. Спостерігається дещо нижча солідарність та взаємодопомога з боку студентів-ВПО, але більша громадська залученість.

Підсумовуючи, можна завважити, що отримані результати дають змогу визначити середній рівень соціальної згуртованості в університеті з невеликим коливанням. Більшою мірою співробітники та студенти орієнтовані на соціальні відносини, аніж на пов'язаність та загальне благо. Громадська залученість має найменші показники, що свідчить про недостатність розвитку в українському сьогоденні культури громадської активності й визначає один з можливих напрямів кадрової політики НПУ.

Порівнюючи показники по групах, зокрема співробітників НПУ, бачимо, що істотна різниця між співробітниками та середнім по спільноті відсутня. Для працівників НПУ більше значення мають соціальні відносини, ніж пов'язаність та загальне благо. Так само, як й у всієї спільноти, рівень загальної згуртованості є середнім, тобто достатнім. Більшим за середнє є показник прийняття інакшості, що свідчить, що співробітники ЗВО з повагою відносяться до людей з іншими цінностями, мають толерантність один до одного та можуть співпрацювати в цьому.

Аналіз результатів обробки відповідей респондентів-співробітників дав змогу виділити дві підгрупи тих, хто не має статусу ВПО, та тих, хто має. Представники ВПО є не чисельними, але значення сфер за їхніми результатами дещо відрізняються від тих, хто не має такого статусу. Показники стандартного відхилення дають змогу го-

ворити про те, що даним можна довіряти. Так, найбільш помітною різниця є в орієнтації на загальне благо, ВПО менш схильні до солідарності, взаємодопомоги та поваги до соціальних норм. Участь же в громадському житті для них має більше значення. Загалом за цим доменом вони мають показник нижче середнього, що значно відрізняє їх від інших співробітників.

У першому домені значення, яке відрізняється від інших, – це прийняття інакшості, але загалом воно є вище за середнє.

На особливу увагу заслуговують результати за другим доменом, де, на відміну від показників тих, хто не має статусу ВПО, показник ВПО більший. Так, ідентифікація із ЗВО вища, як і сприйняття справедливо-го ставлення до себе. В обох випадках спостерігаємо зростання від нижче середнього рівня до середнього. Але загалом вони критично не вплинули на загальну картину, для того щоб робити більш обґрунтовані висновки, слід провести окреме дослідження з більш чисельною вибіркою.

Аналіз рівня соціальної згуртованості серед студентів НПУ імені М.П. Драгоманова показав, що істотної різниці не існує й майже по всіх сферах збігається із іншою групою. Лише сфера пов'язаності відрізняється у вищій бік, що характеризує їхню більшу ідентифікацію себе з університетом. Загалом результати характеризують студентів як тих, хто довіряє людям, вірить у них, має повагу та довіру до інститутів, але менше за співробітників приймають інші цінності та відмінності між людьми, вважають ставлення до себе менш справедливим, ніж співробітники. Але ці розбіжності не є істотними, щоб говорити про значний розрив, який би мав звернути на себе увагу. Особливістю студентства є те, що воно більше за співробітників НПУ залучене до громадського життя. виправлення цієї ситуації та зрівнювання показників підвищить громадянську позицію всієї спільноти та підвищить рівень довіри один до одного.

Якщо інтерпретувати отримані результати різниці між студентами, які не є ВПО, та студентами-ВПО, то отримуємо, що ВПО менш толерантні до тих, хто має інші

цінності, менше вірять у людей та мають менші соціальні зв'язки. Але це загалом не набагато нижче, ніж інші студенти. Значна різниця спостерігається у сфері ідентифікації, у студентів-ВПО вона нижче середнього та відрізняється від показників співробітників-ВПО, що відображає їхній більш низький рівень ідентифікації себе з освітньою спільнотою.

Висновки. Соціальна згуртованість є складним, але важливим для вивчення концептом, оскільки розуміння соціальної згуртованості зумовлює розуміння складників цього концепту: взаємодопомоги, довіри, сприйняття відмінності, сприйняття справедливості, громадську залученість тощо.

Рівень соціальної згуртованості українського суспільства є невисоким і, за деякими оцінками, має тенденцію до зниження. Зниження – це наслідок зростаючої соціальної нерівності, низького рівня довіри населення до інститутів влади та інших інститутів, масових проявів соціальної дезінтеграції, ерозії соціальної солідарності та цінностей праці. Інтереси підвищення соціальної згуртованості суспільства потребують реалізації комплексу заходів наукового, прикладного, інституціонального характеру. Розвиток соціальної згуртованості в освітньому середовищі є пріоритетом для України та ЄС [5]. Для реалізації цього пріоритетного напрямку соціальної та освітньої політики необхідно подолати певні перепони та здійснити важливі кроки.

Насамперед, необхідно провести більш ґрунтовні та якісні дослідження соціальної згуртованості в Україні, бо наявні дослідження мають ряд недоліків, такі як розробка для окремого регіону, що дає уявлення саме про цей регіон, але результат не може бути перенесений на всю країну або незначну кількість респондентів. Згідно з проведеним дослідженням у НПУ ім. М. П. Драгоманова, з метою вивчення рівня соціальної згуртованості в спільнотах різного рівня, зокрема, в університетській спільноті НПУ, можна ефективно використати модель вимірів соціальної згуртованості «Радар соціальної згуртованості».

Соціальна згуртованість, згідно з законодавством України та міжнародних догово-

рів, входить до числа національних стратегій та пріоритетів, які має реалізовувати Міністерство соціальної політики та Міністерство молоді і спорту, які на сьогодні не мають якісного інструментарію для оцінки ситуації та впливу на рівень соціальної згуртованості. Має бути розроблена програма Міністерства освіти та науки спільно із зазначеними міністерствами для розробки спільних заходів для розробки та впровадження стратегії розвитку соціальної та освітньої політики. Необхідно запровадити ряд заходів інституціонального, управлінського ха-

рактеру, які мають забезпечити координацію міжвідомчої наукової і практичної діяльності у сфері соціальної згуртованості.

Крім того, необхідно розробити якісний інструментарій дослідження впливу на стан соціальної згуртованості в освітньому просторі та систему моніторингу результатів цього впливу. Дослідження соціальної згуртованості в освітньому середовищі, зокрема, в університетських спільнотах, є першочерговим завданням, тому що вона є одним із важливих чинників розвитку соціальної згуртованості в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондаренко М., Бабенко С., Боровський О.** Соціальна згуртованість в Україні (Досвід аплікації методики Bertelsmann Stiftung до даних Європейського Соціального Дослідження) /ВІСНИК Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017 – URL: DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/8.10>

2. Згуртованість студентського колективу – запорука успіху у навчанні. URL: <https://eenu.edu.ua/uk/articles/zgurtovanist-studentskogo-kolektivu-zaporuka-uspihu-v-navchanni>

3. **Коломоєць Г.** Проект «Розвиток соціальної згуртованості суб'єктів освітнього процесу». URL: <https://familytimes.com.ua/podiyi/proekt-rozvytok-socialnoyi-zgurtovanosti-subyektiv>

4. **Колот А.М.** Соціальна згуртованість суспільства як доктрина: основні засади, причини актуалізації, складові розвитку. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32615291.pdf>

5. **Нестерова М.** Когнитивные технологии развития социальной сплоченности субъектов социального пространства. // Взаимодействие образовательных учреждений со стейкхолдерами: веле-ние времени: материалы XV Международной научно-практической конференции. (Харьков, 16 февраля 2017. г. – С.172–176.

REFERENCES

1. **Bondarenko, M., Babenko, S., Borovskiy, O.** Social cohesion in Ukraine (The experience of application of Bertelsmann Stiftung method to European social survey data) /Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Sociology. # 8, 2017. P. 58–65. [In Ukrainian]. URL: <https://doi.org/10.17721/2413-7979/8.10>.

2. Cohesion of student's community – the key to success in learning. [In Ukrainian]. – URL: <https://eenu.edu.ua/uk/articles/zgurtovanist-studentskogo-kolektivu-zaporuka-uspihu-v-navchanni>

3. **Kolomojets G.** Project "Social cohesion development of subjects of educational process". [In Ukrainian]. – URL: <https://familytimes.com.ua/podiyi/proekt-rozvytok-socialnoyi-zgurtovanosti-subyektiv>

4. **Kolot A.M.** Social cohesion of society as a doctrine: main foundations, reasons of actualization, core components of development". [In Ukrainian]. – URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32615291.pdf>

5. **Nesterova M.** Cognitive technologies of social cohesion development of subjects of social dimension. / Interaction of educational institutions with stakeholders: demands of time. Materials of the XV International scientific-practical conference. – (Kharkov, 16th February 2017). Kharkov, 2017. – P. 172–176. [In Russian].

6. **Dragolov, G., Ign cz, Z., Lorenz, J., Delhey, J., & Boehnke, K.** (2013). Social Cohesion Radar Measuring Common Ground: An international Comparison of Social Cohesion Methods Report. URL: http://aei.pitt.edu/74134/1/Social_cohesion_radar.pdf

7. Social Cohesion and Education – Background: Social Cohesion and Development, Social Functions of Education – Schools, Public, School, and Rights. URL: <http://education.stateuniversity.com/pages/2428/Social-Cohesion-Education.html>

УДК 37.014.6:378:005.6

ЯКІСТЬ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ – ОСНОВНИЙ ЧИННИК ЯКІСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Петро СІКОРСЬКИЙ

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і соціального
управління Національного університету
«Львівська політехніка»

Ігор КОЛОДІЙ

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки і соціального
управління Національного університету
«Львівська політехніка»,
начальник відділу забезпечення
функціонування системи управління
якістю освіти «Львівської політехніки»

Ключові слова: якість освіти, якість навчання, моніторинг якості освіти, модель якісної середньої освіти, система внутрішнього забезпечення якості середньої освіти.

У статті досліджуються проблеми якості загальної середньої освіти, розглядаються основні її складові, ведеться пошук критеріїв оцінювання якості освіти, визначається роль і місце зовнішнього незалежного оцінювання в оцінюванні якості освіти, представляється модель якісної освіти. Визначається взаємозв'язок між якістю середньої освіти та ефективністю підготовки фахівців у вищих закладах освіти.

© Сікорський П., Колодій І, 2019

Постановка проблеми та її актуальність. У новому Законі України «Про освіту» V розділ присвячений проблемам забезпечення якості освіти (ст. 41–51). Проте, що середня освіта в Україні занепадає і вона не є якісною, говорять батьки і викладачі вищих закладів освіти, учителі й освітянські чиновники. У концепції «Нова українська школа» зазначається, що «українська школа не готує до успішної самореалізації в житті. Український школяр отримує в школі здебільшого суму знань. Потрібна докорінна реформа» [3, с. 6]. Визначаються в концепції деякі причини такого стану, а саме:

- українська школа не готує учнів до навчання впродовж життя, не вчить критично мислити, ставити цілі і досягати їх, працювати в команді;
- спосіб навчання в сучасній українській школі не мотивує учнів до навчання;
- матеріал підручників затеоретизований, переобтяжений другорядним фактологічним матеріалом;
- учителі використовують переважно застарілі дидактичні засоби;
- низький соціальний статус та рівень оплати праці учителів [3, с. 6].

Звісно, що названі причини є актуальними і негативно впливають на якість осві-

ти. Однак чи є вони найважливішими? І чи, усунувши їх, якість освіти досягне європейських стандартів?

На ці питання намагатимемося відповісти в цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам якості освіти присвячують свої дослідження чимало українських і зарубіжних учених. М. Поташник розглядає якість освіти як співвідношення мети і результату, як міру досягнення мети [5, с. 10]. Н. Островерхова включає в якісну освіту такі складові: а) знання, уміння і навички; б) показники особистісного розвитку; в) негативні наслідки освіти (перевантаження і втома, відраза до навчання тощо); г) зміни професійної компетентності викладача; д) ріст (чи падіння) престижу навчального закладу в соціумі [4, с. 12]. Г. Дмитренко, В. Олійник, О. Ануфрієва зазначають: «Сама реалізація освіти є можливою в умовах складного органічного взаємозв'язку управлінської діяльності (яка задає цілі, зміст і характер управлінських дій), власне педагогічної діяльності та діяльності учнів, що полягає в засвоєнні результатів педагогічної праці...

Як правило, найбільше уваги приділяємо другій з умов реалізації освіти, випускаючи при цьому першу та якоюсь мірою і третю» [1, с. 6].

Дослідженнями якості освіти займаються й інші вчені: Т. Лукіна (державне управління якістю середньої освіти); П. Третьяков (управління якістю освіти в школі) та ін.

Проте в нинішніх умовах новий Закон України «Про освіту» спонукає значно поглибити і розширити уявлення про якість середньої освіти і, що найголовніше, визначити основні причини низької якості середньої освіти й запропонувати дієві шляхи її суттєвого поліпшення.

Мета статті – сформулювати поняття якості освіти і якості навчання, обґрунтувати модель якісної освіти, визначити шляхи суттєвого поліпшення якості середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. У новому Законі України «Про освіту» якість освіти

визначається як «відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг» [2, с. 8].

На наш погляд, зазначена дефініція є дещо спрощена, оскільки йдеться не про якість освіти, а про якість навчання.

На жаль, поняття «освіта» у Законі України «Про освіту» не визначено. А треба було, бо про неї закон. За означенням, прийнятим XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під *освітою розуміється процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання.*

На нашу думку, освіта – це процес і результат навчання, виховання і розвитку особистості з врахуванням її природних задатків і здібностей.

Закцентуємо увагу, що в означенні якості освіти, що подається у Законі України «Про освіту», про дитину з її психологічними та фізичними особливостями (генотипом і фенотипом) не йдеться. Відомо, що за принципом природовідповідності (крива нормального розподілу Гаусса) народжується 2–3% обдарованих дітей, 15–16% – з підвищеними розумовими здібностями, 15–16% – зі зниженими розумовими здібностями, 4–5% – з розумовими дефектами, решта – розумова норма [1, с. 24]. Як можна навчальні досягнення, наприклад, здібної дитини і дитини з низькими розумовими здібностями порівнювати з одним і тим же стандартом?

Кожна дитина має свій коефіцієнт інтелектуальних здібностей (IQ), який не можна не враховувати, оцінюючи освіту на якість. Наприклад, якщо дитина з низькими інтелектуальними здатностями у 5 класі може виконувати дії з дробами лише з допомогою вчителя і, звісно, з контрольної роботи отримає оцінки «1» – «2», тобто її вміння не відповідають державному стандарту, то вона здобула з математики у 5 класі якісну чи неякісну освіту? Водночас цей учень може бути оптимально інте-

лектуально розвиненим у своєму генетичному полі і дуже вихованим. Очевидно, що в цієї дитини буде адаптована якісна освіта, оскільки вона на більше не спроможна.

Отже, якісна освіта – це відповідність результатів навчання не вимогам державного стандарту, який проєктується, як правило, на абстрактного (середнього за своїми здібностями) учня, а реальним інтелектуальним можливостям учня. Державний стандарт – це лише орієнтир, вершина розумових зусиль школяра. Одні долають цю вершину без особливого напруження, інші – прикладаючи неймовірні зусилля, а для третіх вона не досяжна за жодних обставин.

Крім того, як уже зазначалося вище, освіта – це ще й процес, причому якісний освітній процес є необхідною умовою якісної освіти, без виконання якої освіта не буде якісною. А в процесі, до того ж, задіяні педагоги, навчальні технології, методики, засоби (наочність, підручники, технічні пристрої тощо), освітній менеджмент та ін.

Водночас освіта, а значить, і її якість, не обмежується лише результатами навчання. Це ще й фізичний, інтелектуальний і духовний розвиток особистості, рівень її вихованості.

Тому-то відомі вчені не мають єдиної думки щодо поняття якісної освіти.

Якість освіти залежить від багатьох факторів: педагогічного персоналу, рівня його майстерності; ресурсного забезпечення навчального процесу; управління освітнім процесом; навчальних планів, змісту освіти і навчально-методичного забезпечення; ефективних навчальних технологій; психологічного супроводу освітнього процесу, а також від суб'єктів учіння, узгоджених дій з батьками тощо.

Звісно, що освіта в школі буде якісною, якщо будуть ефективно взаємодіяти усі складові. Тобто, якщо кожен учитель здобув якісну вищу педагогічну освіту, готовий до постійного самовдосконалення, керівництво школи достатньо уваги приділяє науково-методичній роботі, надає учителям потрібну методичну допомогу, якісними є курси підвищення кваліфікації, учи-

тель готує якісні навчально-методичні матеріали (модульно-календарний план, поурочний план, система контрольних зрізів) добре організована самостійна робота учнів на уроках і в домашніх умовах, у школі культивуються особистісний, диференційований, компетентнісний і аксіологічний підходи тощо.

Чи можуть, наприклад, результати зовнішнього незалежного оцінювання в нинішніх умовах бути найважливішим критерієм якісної освіти? На наш погляд, ні. Це пояснюється і тим, що в різних школах інтелектуальний рівень учнів різний, і тим, що в нас процвітає репетиторство (в містах є більші можливості для репетиторства, ніж у сільських школах (багатші батьки, більший вибір педагогічних і науково-педагогічних працівників тощо), і тим, що в країні багато малокомплектних середніх шкіл, у яких неможливо досягти високої якості освіти, і тим, що навчання у старших класах, здебільшого, не профілюється, особливо в сільських школах).

І все ж результати освітнього процесу мали би бути одним із критеріїв якісної освіти. Ними можуть бути контрольні зрізи навчальних досягнень учнів, які проводяться відповідними службами системи внутрішнього і зовнішнього забезпечення якості освіти, які щойно формуються.

І дуже важливо, щоб їх порівнювали не лише між закладами освіти, а й враховували інтелектуальний фон учнів.

Однією з причин низької якості середньої освіти, як зазначається в концепції «Нова українська школа», є те, що «український школяр отримує в школі суму знань» [3] і учні часто не вміють застосовувати їх для вирішення життєвих проблем. До речі, про це йшлося і 20, і 40 років тому. Проте з місця мало що зрушилося. І сьогодні теоретична складова домінує над практичною. І це не вина школи. З одного боку, такі стандарти середньої освіти задає Міністерство освіти і науки України, а з іншого – освітній процес недостатньо диференціюється, навіть у старших класах. Крім того, в школах занедбана професійна орієнтація, все

вирішують, як правило, випускники з батьками. Їхній професійний вибір найчастіше залежить від кількості балів, набраних під час зовнішнього незалежного оцінювання. Про це яскраво свідчить те, що, маючи право вступати водночас в декілька закладів вищої освіти, випускники дуже часто обирають протилежні спеціальності.

Суперечність між теоретичною і практичною складовими освіти не можна розв'язувати, використовуючи марксистсько-ленінську методологію (що первинне, а що вторинне, що більш пріоритетне, а що менш пріоритетне, причому незалежно від обставин). Домінування теоретичної чи практичної складових освіти залежить і від віку учнів, тобто класу, в якому учні навчаються, і від змісту навчального предмета, і від профілю навчання, і від майбутнього професійного вибору.

Застосування знань, як важливу практичну складову освіти, можна диференціювати на дві частини: абстрактну і життєво важливу. Так-от, наші навчальні програми і підручники грішать абстрактним застосуванням знань. Скажімо, підручники зі стереометрії вимагають від учнів розв'язувати абстрактні задачі на знаходження площі поверхні й об'єму прямокутного паралелепіпеда, однак учні не зможуть в більшості випадків обчислити, скільки фарби потрібно, щоб пофарбувати стіни кімнати. Причому з кожним наступним поколінням підручників кількість життєво важливих задач зменшується. Чи багато життєво важливих задач, наприклад з математики, пропонується для зовнішнього незалежного оцінювання? У 2018 р. – аж 5 задач із 33.

Отже, щоб спрямувати практичну складову навчального предмета на вирішення важливих життєвих проблем, потрібно починати зверху:

- змінити сутність зовнішнього незалежного оцінювання (від абстрактних завдань до життєво важливих);
- змінити концепцію підготовки навчальних програм і підручників, збільшивши кількість завдань прагматичного змісту.

Відомо, що когнітивний компонент навчання виконує дві функції: розвивальну (формальна цільова настанова) і освітню (матеріальна: знання, уміння і навички). Тоді суперечність між навчанням і розвитком можна трансформувати в суб-суперечність: між освітнім і розвивальним компонентами навчання. А ця суперечність трансформується в наступну: між знаннями, які слугують розвитку учнів і створюють відповідний інтелектуальний фон, і знаннями, які формують освітній фундамент, тобто суперечність між формальною і матеріальною складовими освіти. Оскільки всі знання тією чи іншою мірою виконують розвивальну функцію, то поділ знань на ті, що засвоюються учнями (освітня функція), і на ті, які слугують розвитку, видається дещо умовним.

Такий поділ, а значить, і складові суперечності стають можливими лише завдяки тому, що для частини учнів на даній віковій стадії одна із зазначених функцій стає провідною.

Розглядувана суперечність між освітнім і розвивальним компонентами змісту навчання суттєво впливає на технологію навчання, його цільові настанови. Невміння її побачити або неправильне вирішення лягають важким тягарем на суб'єктів учіння.

Якщо ж у дошкіллі, молодших, середніх класах учителі роблять ставку на засвоєння, заучування якомога більшої кількості різних відомостей з кожного предмета, то отримуємо зворотній ефект: з кожним роком учням усе важче дається їх засвоєння. Це пояснюється і тим, що таке навчання нехтує індивідуальними особливостями дітей і не розвиває їх у заданому природою генетичному полі, тобто не формує інструментарію, без якої учні не спроможні засвоювати все нові й нові дози навчального матеріалу. Перевантаження навчання інформацією пригнічує, гасить інтелектуальну діяльність учня, як гасне вогонь у печі, щертть заповненої дровами. Тому правильно робить Міністерство освіти і науки України, коли у новій початковій школі ро-

бити акцент не на засвоєння суми знань, а на інтелектуальний розвиток дітей.

В. Сухомлинський зазначав, що «чим більше учень заучує, тим менша тривкість збереження в пам'яті. Але цілком зрозуміло і те, що без збереження знань у пам'яті, без уміння швидко знаходити в пам'яті те, що необхідне для пояснення фактів і явищ навколишнього світу, неможлива розумова праця [5: 4, с. 417].

Однак потрібно швидко змінювати навчальні плани і програми не лише у початкових класах, а й у 5–12. В Україні є достатньо підготовлених фахівців, щоб протягом року за добре підготовленою концепцією підготувати нові навчальні програми і підручники для всіх 1–12 класів середньої школи. Потрібні лише добра організація і мотивація відповідних фахівців.

Добре, що Міністерство освіти і науки України прискорює процес змін і планує з 2018–2019 н.р. запровадити нові навчальні плани для старшої школи, які характеризуються такими новаціями:

- скорочення кількості обов'язкових предметів (інваріантної складової) – з 22 до 9;

- старша школа має стати профільною;
- уможлиблюється для шкіл створювати власні «спекурси» для поглиблення профільного навчання;

- з'являються інтегровані предмети «Література», «Історія», «Людина і суспільство», «Математика».

Нинішня школа має у своєму арсеналі достатньо велику кількість прийомів, методів, форм і засобів навчання, нові навчальні технології. Потрібно лише структурно перебудувати освітню систему так, щоб вона сама мотивувала учнів до щорічного напруженого навчання. Наша освітня система не мотивує учнів до системного і систематичного навчання. Незалежно від того, як учні закінчують основну школу (навіть на «1» – «5»), вони зможуть продовжити навчання у середній школі, і незалежно від того, як учні закінчать середню школу, вони зможуть продовжити навчання у тому чи іншому вищому навчальному закладі (124

бали за результатами ЗНО з непрофільних предметів – це відсутність будь-яких знань з предмета, а 140 (150) – з профільних – це оцінка «4» («5»)). Нині заклади вищої освіти забирають до своїх лав 82% випускників шкіл, а, наприклад, у Фінляндії лише 16%, у Німеччині – 30%. Тобто наша освітня система неприродовідповідна.

До речі, у новому Законі України «Про освіту» з-поміж багатьох принципів освітньої діяльності (ст. 6) відсутній принцип природовідповідності, на який спиралися ще філософи стародавнього світу (Демокрит, Аристотель, Квінтіліан), який був обґрунтований Я. А. Коменським як методологічний. Пізніше цей принцип поглиблювали й обстоювали Жан-Жак Руссо, К. Д. Ушинський, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський та ін.

Я. А. Коменський розглядав дитину як частину природи, яка розвивається за спільними з природою законами. Тому й освітній процес повинен будуватися відповідно до цих законів.

Тож поки ми не зреформуємо освітню систему за принципом природовідповідності, всякі інші зміни будуть косметичними, освіта продовжуватиме занепадати.

Наприклад, випускник англійської основної школи (11 клас) складає 17 екзаменів і за їх високими результатами (визначеним загальним балом) він зможе продовжити навчання у старшій школі, а після неї в університеті. Ті випускники основної школи, які не продемонструють достатньо високих знань, зможуть навчатися у професійних навчальних закладах. Важливо і те, що навчання у кожному класі закінчується складанням іспитів з усіх предметів. Це також сильно мотивує учнів до системного і систематичного навчання. Обрана в нашій країні навчальна модель «Чорного ящика» не спонукає учнів до такого навчання. В учнів усе більше утверджується думка, що систематично навчатися не потрібно, у випускному класі батьки наймуть «всесильних» репетиторів, які й забезпечать їм без системного і систематичного навчання в школі потрібні результати

з декількох предметів під час зовнішнього незалежного оцінювання, а отже, і вступ до того чи іншого закладу вищої освіти.

Репетиторство стало ганебним явищем в українській освіті: у випускних класах учні замість того, щоб повторювати системно знання за середню школу, «бігають» по репетиторах, практично не відвідуючи занять у школі. Ось звідки «фарширована риба», про яку йдеться в концепції «Нова українська школа». Про те, що «вона не плаває», вели мову викладачі Національного університету «Львівська політехніка» під час лекції: вони наголошували, що студенти не спроможні успішно засвоювати програми вищої школи, бо не мають елементарних знань із середньої школи, хоча бал зовнішнього незалежного оцінювання у них високій (160–190).

Отже, зовнішнє незалежне оцінювання, поборовши хабарництво під час вступу до закладу вищої освіти, породило нові суперечності, від вирішення яких буде залежати і якість середньої освіти, і якість вищої освіти. Частково цю проблему вирішить зовнішнє незалежне оцінювання за курс основної школи, яке планується запровадити цією концепцією. Однак як завжди у віддаленій перспективі. За прикладом Великобританії його потрібно проводити з усіх предметів інваріантної частини навчального плану і встановити високу планку загального балу зовнішнього незалежного оцінювання, щоб на академічному напрямі в середній школі навчалось не більше 40% випускників основної школи, а решта – здобували професійну освіту, причому не для всіх вона має поєднуватися зі здобуттям середньої освіти. До речі, у новому Законі України «Про освіту» дозволяється професійно-технічним училищам приймати на навчання учнів, які не мають базової середньої освіти, і це правильно. Ця законодавча норма прогнозує, що не всі учні зможуть здобути базову середню освіту, особливо якщо їм не видаватимуть свідоцтв з оцінками «1» – «4». Як зазначалося вище, за принципом природовідповідності (закон нормального розподілу Гаус-

са) близько 20% дітей, що народжуються, не можуть засвоїти Державного стандарту базової середньої освіти. Нині таким дітям вручають свідоцтва про базову середню освіту з оцінками «1» – «4».

На нашу думку, потрібно відновити іспити у 5–8-х та 10-у класах. Загальновідомо, що від якісної середньої освіти цілком залежить якість професійно-технічної та вищої освіти, а отже, й економічний розвиток держави. А звідси й висока зарплата педагогічним і науково-педагогічним працівникам.

Висококваліфікованих фахівців потрібно стимулювати високою зарплатою. У нашій розбалансованій країні зарплата Президента України у 35 разів менша, ніж зарплата, наприклад, голови «Нафтогазу», а зарплата професора – у 200 разів, тому про яку мотивацію можна вести мову. Якщо учень, який не спроможний у школі засвоїти табличку множення, їздить на «Мерседесі», а поважний учитель ледь зводить кінці з кінцями, то де ж ті стимули. Чи може цю проблему вирішити нинішня морально і матеріально занедбана школа? Очевидно, що ні. Ці проблеми потрібно регулювати економічними методами (відповідна податкова політика, нормативно-правові акти). Нині навіть в умовах систематичного підвищення заробітної плати учителям «учитель не має справжньої мотивації до особистісного та професійного зростання» [3]. У багатьох школах не вистачає висококваліфікованих учителів, а окремі предмети не викладаються взагалі. Якщо на фізико-математичні спеціальності і далі вступатимуть абітурієнти з нульовими знаннями з фізики та математики (110–130 балів зовнішнього незалежного оцінювання), то невдовзі в школі працюватимуть учителі, які не зможуть розв'язувати задачі навіть у 5 класі. Тобто якість освіти з фундаментальних дисциплін (математика і фізика) продовжуватиме невпинно падати. Потрібні докорінні зміни і в структурі оплати праці педагогічним і науково-педагогічним працівникам, і у їх підготовці.

«Школа українська буде успішна, якщо в неї прийде успішний учитель. Він – успіш-

ний вчитель та фахівець – вирішить дуже багато питань щодо якості викладання, обсягу домашніх завдань, комунікації з дітьми та адміністрацією школи. До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свій предмет, яка його фахово викладає», – зазначається в концепції «Нова українська школа» [3].

Щоб виконати поставлене багатогранне концептуальне завдання, потрібно:

а) створити нову систему відбору добре підготовлених випускників закладів середньої освіти до навчання у педагогічних коледжах та університетах;

б) внести суттєві зміни у підготовку вчителя середньої школи в педагогічних закладах вищої освіти;

в) вибудувати ефективну систему професійного зростання вчителя після закінчення педагогічного коледжу або університету.

Щоб створити нову систему відбору кращих випускників шкіл до навчання у педагогічних закладах вищої освіти, потрібно:

- у 9–11 класах на годинах класного керівника знайомити учнів із професіограмами майбутніх учителів і за їх результатами сформувати групи учнів – майбутніх педагогів і залучати їх до виконання обов'язків асистента вчителя;

- організувати для цих учнів гуртки: «Основи педагогічної професії», «Креативні ознаки уроку» та ін.;

- організувати для учнів педагогічну практику: пробні уроки, підготовка виховних дійств, аніматор у літніх таборах відпочинку учнів тощо.

Якість освіти залежатиме і від системи її внутрішнього забезпечення. Закон України «Про освіту» (ст. 41) передбачає створення такої системи у кожній школі.

Внутрішня система забезпечення якості освіти (ст. 41, п. 3) може включати:

- «стратегію (політику) та процедури оцінювання здобувачів освіти;

- систему та механізми забезпечення академічної доброчесності;

- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти;

- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної діяльності педагогічних працівників;

- оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти;

- забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти;

- забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти;

- створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування;

- інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти» [2, с. 59].

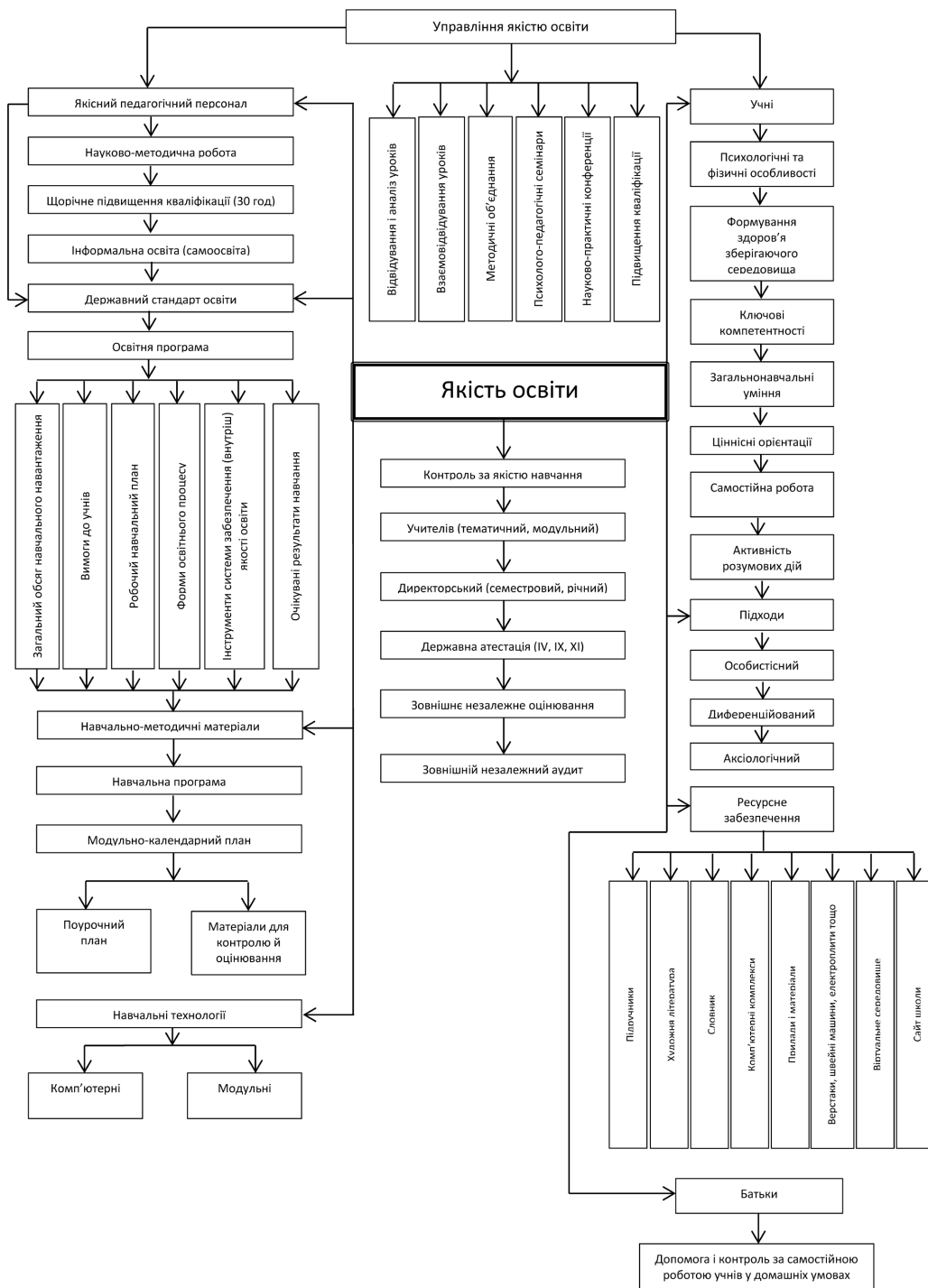
Чи кожен заклад освіти зможе самостійно напрацювати відповідні матеріали (стратегію, положення, правила, процедури тощо), що стануть основою внутрішньої системи забезпечення якості освіти? На нашу думку, це важко буде зробити і малій, і великій школі, оскільки раніше такої системи в школі не було. Тому потрібно створювати експериментальні школи з високим педагогічним та науково-педагогічним персоналом і на їх основі укладати основні документи, що забезпечуватимуть якість середньої освіти, і відпрацювати їх.

Важливо у цій системі забезпечити об'єктивність оцінювання навчальних досягнень учнів на всіх рівнях: учительському, директорському та зовнішньому. Вона дасть змогу не лише оперативно визначити причини тих чи інших негараздів в освіті, а й створить високоморальне освітнє середовище, у якому легко буде навчатися здібним і обдарованим учням, а також учням з низькими розумовими здібностями та особливими потребами.

З урахуванням зазначеного вище, представимо модель якісної середньої освіти.

Висновки. Якість середньої освіти – багатогранне поняття. Вона охоплює і ефективну освітню систему, яка мотивує учнів до систематичного навчання, і якісні нав-

Структура якійної освіти

чальні плани, програми і підручники, і якісно підготовленого вчителя, якому за якісне навчання платять високу зарплату і який цілком віддається педагогічній діяльності (підготовка якісних навчально-методичних матеріалів, постійна самоосвіта, систематичне підвищення кваліфікації тощо), і високоефективні технології навчання, адаптовані до вікових та індивідуальних особливостей учнів, і оптимальний фізичний та інтелектуальний розвиток дітей у дошкільному періоді, і достатнє ресурсне забезпечення освітнього процесу (добротні навчальні приміщення (класні кімнати, кабінети), прилади і матеріали, комп'ютерні системи і програмне забезпечення освітнього процесу, художня, науково-популярна і навчально-методична література, спортивний інвентар, спортивні зали, басейн, спортивний майданчик, майстерні тощо), і ефективна система управління якістю освіти, у тому числі й система внутрішнього забезпечення якості освіти, і об'єктивна система зовнішнього забезпечення якості освіти. Якщо все зазначене вище буде якісним, то і будуть оптимальними і результати освітнього процесу, які відповідатимуть реальним інтелектуальним можливостям учнів з урахуванням вимог Державного стандарту. Тобто якість навчання є вужчим поняттям, ніж якість освіти, воно є її складовою.

Якість навчання – це і є його результати, тобто навчальні досягнення учнів. Контрольні зрізи мали би бути об'єктивно проведеними й оціненими. Для цього потрібно вибудувати систему зовнішнього контролю за якістю навчання й освіти, причому на всіх етапах освітнього процесу (початкова освіта, базова середня освіта, повна середня освіта). Результати нинішнього зовнішнього оцінювання можуть лише бути середньозваженою оцінкою якості навчання в Україні з тих чи інших предметів в умовах, коли батьки вкладають додаткові чималі фінансові ресурси в репетиторство. Школа віддала мовчки свої функції з підготовки випускників до зовнішнього незалежного оцінювання репетиторам, оскільки їй, а не репе-

титорам, присвоюватимуть успіхи або неуспіхи у зовнішньому незалежному оцінюванні. І чим більше і якісніше працюватимуть репетитори, тим більше позитивних відгуків отримає школа. Що не є справедливим. Основні причини такого стану, тобто втрати школою пріоритетів у забезпеченні якісної середньої освіти, такі:

- відсутність зовнішнього об'єктивного оцінювання на етапі базової середньої освіти, яке б дозволило розподілити учнів для подальшого навчання на два напрями: академічний і професійний;

- функціонування малокомплектних середніх шкіл, що не дозволяє організувати повноцінне профільне навчання;

- неадекватно велика кількість закладів вищої освіти (загальноєвропейська норма: на 1 млн населення – один університет), які спонукають Міністерство освіти і науки України встановлювати критично низький поріг результатів зовнішнього незалежного оцінювання (124 бали – з непрофільних предметів і 140 (150) – з профільних) для зарахування абітурієнтів до закладів вищої освіти. А це веде до суттєвого занепаду інтелектуального фону закладів вищої освіти, як наслідок, до критичного зниження якості вищої освіти, знецінення фахівця вищої кваліфікації (диплом вищої освіти зовсім не означає про її наявність). У результаті в країні бракує висококваліфікованих робітників, бо більше 50% випускників шкіл замість того, щоб продовжити навчання у професійно-технічних закладах освіти, вступають до закладів вищої освіти. Однак через відсутність відповідного інтелектуального потенціалу і знань не відвідують навчальних занять і спонукають заклади вищої освіти до хабарництва під час сесій. Крім того, у зв'язку із занепадом вищої освіти з кожним роком все більше випускників шкіл виїжджає на навчання за кордон;

- низький соціально-економічний стан педагогічних і науково-педагогічних працівників і жалюгідне матеріальне забезпечення освітніх закладів.

Нині Міністерство освіти і науки України багато робить, щоб спрямувати розви-

ток освіти на європейський шлях (реформування початкової освіти: пріоритет розвивального компонента над освітнім, створення опорних закладів освіти і їх філій, планується перехід старшої школи на нові навчальні плани, що дозволять зменшити кількість предметів інваріантної частини до 9, а також збільшити у навчальному плані відсоток на варіативну складову до 46–53%.

Однак створенню опорних шкіл чиниться опір через:

- відсутність чітких правових механізмів: якщо це добровільна справа, то яка початкова чи основна школа змінить свій автономний статус на статус філії, тим більше, що основна школа має змінити назву на гімназію;

- неузгодженість у творенні опорних закладів освіти, освітніх округів та об'єднаних територіальних громад.

Однак, не менш важливо, оперативно реформувати старший ступінь школи таким чином, щоб у 10–11-х класах навчалося не менш ніж 75–100 учнів у кожному. Інакше повноцінне профільне навчання залишиться формальним явищем. Крім того, якомога швидше потрібно запровадити зовнішнє незалежне оцінювання з усіх предметів (за прикладом Великобританії) після закінчення учнями школи II ступеня.

Оперативна реалізація запропонованих пропозицій дозволить підняти на достатньо високий рівень не лише якість середньої освіти, а й професійно-технічної і вищої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитренко Г.А., Олійник В.В., Ануфрієва О. Цільове управління: вимірювання результативності діяльності учнів і педагогів: навч.-метод. посіб. Київ: УПКККО, 1996. 84 с.
2. Закон України «Про освіту». URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>
3. Концепція «Нова українська школа». URL: <http://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>.
4. Островерхова Н. Оцінка якості освіти // Освіта і управління. 2005. Т. 8, № 1. С. 109–113.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори: у 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 4. 638 с.
6. Управление качеством образования: практико-ориентированная монография и методическое пособие / под. ред. М. Поташника. Москва: Педагогическое общество России, 2000. 448 с.

REFERENCES

1. Dmitrenko G.A., Oliynyk V.V., Anufriyeva O. Target management: measuring the performance of students and teachers. Kyiv: UPIKKO, 1996. 84 p. (in Ukrainian)
2. The Law of Ukraine «On Education». URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/> (in Ukrainian)
3. The Law of Ukraine «On Education». URL: <http://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> (in Ukrainian)
4. Ostroverkhova N. Evaluation of the quality of education // Education and Management. 2005. Т. 8, no. 1. P. 109–113. (in Ukrainian)
5. Sukhomlinsky V.O. Problems of education of a fully developed personality // Selected works: in 5 volumes. Kyiv: Rad. shkola, 1976. Т. 4. 638 p. (in Ukrainian)
6. Education quality management: practice-oriented monograph and methodological guide / under. ed. M. Potashnik. Moscow: Pedagogical Society of Russia, 2000. 448 p. (in Russian)

Тетяна ПИРОГОВА

здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, суспільство, культура, естетичні смаки, виховання.

Аналізується процес формування естетичних смаків, естетичних оцінок, ширше – естетичної культури молоді; автор виходить з того, що цей процес відбувається через формування ставлення людини до мистецтва, виховання любові до мистецтва, внутрішньої потреби в спілкуванні з мистецтвом, розуміння сенсу мистецтва і його призначення, як виховання вміння сприймати, розуміти та оцінювати твори мистецтва, насолоджуватись ними. Виростаючи з емоційної реакції на сприйняте та його раціонального аналізу, із суспільних поглядів на красу та індивідуальних психологічних переваг, естетичний смак засвідчує вихованість особи, її рівень естетичної культури.

У наші дні, коли на молодь спрямований потік різної за якістю інформації, у тому числі й гібридної, коли загальні орієнтації молоді концентруються більшою мірою

УДК 7.011:37.091.8

**ФОРМУВАННЯ
ЕСТЕТИЧНИХ
СМАКІВ
ТА ЕСТЕТИЧНИХ
ОЦІНОК
УЧНІВСЬКОЇ
ТА СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ**

© Пирогова Т., 2019

на віртуальному середовищі, коли чуттєвість особистості витісняється на периферію її духовного життя, як ніколи потрібні комплексні зусилля, спрямовані на повернення людини до своєї сутності. Корінь останнього у формуванні естетичного ставлення до дійсності, у вихованні смаків та оцінок, які б дозволили їй відрізнити зерна від плевел, дійсно красиве від його сурогатів, а відтак – істину від похибки, добро від зла, спрямувати власну чуттєвість на конструктивну творчість. Особлива увага приділяється формуванню естетичних смаків майбутніх педагогів.

к зазначають аналітики, першим кроком на шляху формування естетичних смаків є ознайомлення молоді з кращими зразками літературного та образотворчого мистецтва, пізнання закономірностей розвитку музичної та хореографічної культури, ознайомлення з театральним мистецтвом і кіномистецтвом, пам'ятками скульпту-

ри та архітектури [1, с. 57]. В. Сухомлинський писав: «Спілкування з мистецтвом – одна з найбільших радостей в житті. Мистецтво треба знати і розуміти, але цього мало. Мистецтво повинно приносити ще й радість, і перше і найважче завдання вихователя – викликати у дітей почуття насолоди, потребу милуватися природою і творами мистецтв. Адже справжнє виховання – це виховання культури потреб, духовних запитів, бажань. Виховайте у дитини духовну потребу працювати, потребу вчитися, потребу насолоджуватися мистецтвом, і ви виховаєте прекрасну людину» [2, с. 22]. Адже завдяки сприйняттю прекрасного в природі і мистецтві, стверджує великий педагог, «людина відкриває прекрасне в самій собі» [2, с. 22].

Доречно наголосити, що, спілкуючись з різними видами мистецтва, молодь одержує інформацію не лише про історію виникнення та розвитку, властивості та якості, особливості побудови, інтонаційно-образну мову художніх творів і явищ, а також про самі об'єкти як цілісні утворення, що характеризують чуттєве пізнання особистості, а саме естетичне сприймання. Зважаючи на складність зазначеного психічного процесу, у свідомості особистості виникають образи, які викликають певні уявлення, котрі перебувають у взаємозв'язку з іншими процесами: мисленням, почуттям, мовою і волею [1, с. 57]. У цьому сенсі В. Ванслов стверджував: «Мистецтво розвиває як мислення, емоції, фантазію глядача, так і сприйняття, відчуття краси кольору і форми, обсягу і композиційних співвідношень. Воно вчить дивитися не тільки на світ, а й бачити естетичну значущість і внутрішній зміст його явищ. Розвиває чуттєві здібності людини, воно піднімає їх на вищий рівень культури свого часу» [3, с. 22].

Отже, мистецтво як особлива форма художньої діяльності людини і чуттєво-образного сприйняття світу вдосконалює і розвиває почуття людей, через нього людина не лише пізнає навколишню дійсність, а й усвідомлює та стверджує себе як особистість. Воно розвиває, поглиблює та направляє

емоції, пробуджує фантазію, змушує активно працювати свідомість, формує моральні принципи, розширює кругозір, укріплює ідейні позиції, породжує ідеали [4, с. 204].

Суспільна цінність мистецтва виявляється за рівнем впливу художніх образів на внутрішній світ людини і на всі сфери її життєдіяльності. В. Волинкін зазначав, що мистецтво втягує в коло соціального життя найінтимніші і глибинні складові нашого ества [5, с. 64].

Саме мистецтво створює свою систему суспільних цінностей, яка визначається нормами моралі й естетичними ідеалами. Як правило, розвиток цієї системи цінностей випереджає реальний рівень духовно-практичного освоєння людством природи, адже образна мова мистецтва еволюціонує швидше, ніж норми поведінки і психології людей. Художній твір як суб'єктивна, емоційна, змістовна оцінка часто пропонує людству новий спосіб культурного осмислення існування в природі [6, с. 122].

Для того щоб особистість була спроможна виявляти загальнолюдські цінності і культурні норми в процесі спілкування з мистецтвом, необхідно навчити її «читати» художні образи мистецтва. З цією метою процес виховання необхідно будувати з опорою на вивчення художньої мови мистецтва [7, с. 175]. Вивчення художньої мови мистецтва та формування оцінно-естетичних суджень у майбутніх вчителів відбувається через залучення молодих людей до сприйняття та оцінювання творів мистецтва в академічному процесі, різні напрями виховної роботи зі студентами в умовах вищого педагогічного навчального закладу, а також активної участі майбутніх фахівців у роботі художніх гуртків, студій, що організовані у вищій школі [8, с. 133].

Естетична оцінка явищ мистецтва і життя являє собою не що інше, як здатність естетично мислити. А. Буров визначає естетичну оцінку як оцінку, «засновану на певних естетичних принципах, на глибокому розумінні сутності естетичного, яке припускає аналіз, можливість доказу, аргументування» [9, с. 120].

Естетична свідомість у єдності з естетичним почуттям народжує естетичний смак, людську здатність до оцінювання творів, предметів, явищ, ситуацій дійсності й мистецтва з позицій художньо-естетичного ідеалу. Своєю чергою естетичний смак характеризує «спроможність людини за почуттям задоволення або незадоволення диференційовано сприймати й оцінювати різноманітні естетичні об'єкти, відрізняти прекрасне від потворного в дійсності й у мистецтві, розрізняти естетичне і неестетичне, виявляти в явищах риси трагічного і комічного» [10, с. 42]. Це тонке і складне вміння побачити, відчутти, зрозуміти справді прекрасне або потворне й правильно оцінити його. На цій основі розвивається здатність до естетичного судження – доказової, аргументованої, обгрунтованої, ідейно-емоційної оцінки естетичних явищ суспільного життя, мистецтва і природи [11, с. 221].

Варто зазначити, що естетичний смак не зводиться до здатності естетичної оцінки, оскільки не зупиняється на самій оцінці, а завершується присвоєнням або запереченням культурної естетичної цінності. Естетичний смак служить мірилом завершеності, цілісності особистості, характеризує її внутрішній, духовний світ, її цінності і переваги [12, с. 26]

Естетичний смак відображає уподобання людини і має яскраве емоційне забарвлення. Він виявляється у вибірковому ставленні до об'єктів у формі безпосередніх, емоційних реакцій, оцінних суджень. В основі естетичного смаку лежить здатність людини емоційно реагувати на явища природи, суспільного життя та оцінювати їх [13, с. 58]. Тому важливу роль у процесі естетичного сприймання художніх творів і явищ, з якими знайомляться студенти під час аудиторних занять та в роботі з художніми колективами, відіграє їхній емоційний стан, ті психічні процеси, котрі відбуваються під час активного усвідомлення змісту художнього твору, історичного явища або музичного образу. Емоції, які виникають під час спілкування з творами образотворчого, музичного або хореографічного мистецтва,

спонукають до пізнання закономірностей виникнення й розвитку того чи іншого напрямку або жанру мистецтва, інтонаційно-образної мови головних дійових осіб, персонажів або композицій [1, с. 57].

Не менш важливу роль у процесі естетичного сприймання дійсності та мистецтва відіграє творчість. Вона присутня при всіх актах естетичного освоєння художніх цінностей, різних видів мистецтва, естетичних цінностей: естетичне сприйняття, естетична оцінка, естетичне судження [6, с. 122].

Отже, залучення студентів в процесі навчання у вищих навчальних закладах до світу мистецтва значно збагачує їхній духовний світ, розширює горизонти мислення, сприйняття й уяви, розвиває художній смак. Художня культура збагачує емоційно-естетичний досвід студентів, формує культуру почуттів, пробуджує особистісно-позитивне ставлення до мистецьких цінностей, що забезпечує здатність керуватися набутими знаннями та вміннями в самостійній діяльності, в процесі самоосвіти та подальшої педагогічної праці. Художня культура сприяє розумінню студентами зв'язків мистецтва з природним, соціальним і культурним середовищем життєдіяльності людини, усвідомленню власної причетності до художніх традицій свого народу з одночасним розумінням особливостей інших національних картин світу. Виховання художньої культури спрямоване на формування потреби у спілкуванні з творами мистецтва, розвиток творчих здібностей студентів і розширення їхнього внутрішнього досвіду, наповненого особистісним смислом [7, с. 177–178].

Естетичне виховання – це не тільки формування потреби особистості в спілкуванні з мистецтвом і його естетичній оцінці, але й **виховання готовності особистості до сприйняття прекрасного**, розвиток і реалізація художньо-творчих здібностей, перенесення їх у професійну діяльність людини. Власне йдеться про особистісно-індивідуальний духовний рівень, що забезпечує культурну продуктивність майбутнього вчителя як носія педагогічної інфор-

мації. Викладач з розвинутою художньою культурою, що володіє майстерністю, художнім чуттям, натхненням, творчим мисленням, допомагає сучасній молоді бачити в буденному прекрасне, досягати художньо-образної виразності в навчанні, привчати її до праці як до діяльності за законами краси [7, с. 172]. А бачити в трудовій діяльності творчий початок краси, зазначає М. Каган, значить творити прекрасне і відповідно до нього перетворювати навколишню дійсність [14, с. 93–98].

Виховання готовності майбутнього вчителя до сприйняття прекрасного **та його відтворення (втілення у життя)** цілком відповідає завданням, що постають перед сучасним педагогом у нових умовах організації навчально-виховного процесу, де він покликаний експериментувати, здійснювати творчий пошук ефективних, нестандартних підходів до вирішення педагогічних проблем, уміти запроваджувати новітні технології навчання, оригінальні педагогічні ідеї, прийоми і форми організації пізнавальної діяльності студентів, якісно володіти навчальною діяльністю, під час якої вчитель розвиває себе як висококласний спеціаліст [7, с. 174].

Цілком закономірно, що якість естетичного сприймання залежить від практичного досвіду, знань, умінь і навичок. Залежно від обставин естетичне сприймання за умовами існування може бути об'єктивним і суб'єктивним. До об'єктивних умов належать сила подразника та фізичні особливості сприймання, як-от: яскравість кольорів, характерні лінії, силуети, контрастність фону та фігури, об'єм, форма, глибина, пропорції; виразність мелодії, ритму, темпу, динаміки, тембру, гармонії, штриха, регістру тощо. Суб'єктивними умовами естетичного сприймання вважається уважність і спостережливість, які є генетично успадкованими або сформованими в процесі активної практичної діяльності особистості [1, с. 57].

Для формування у студентів здатності до художньо-естетичного сприймання та проникнення в образний зміст художньо-

го твору використовують взаємодію різних видів мистецтв: від комплексу – до синтезу. Перший передбачає рухливе поєднання візуального й аудіального рядів при розробці ілюстративного матеріалу та наочності до занять, інший – застосування синтетичних видів мистецтва у процесі опанування навчальних дисциплін (передусім, кіно, театру) [15, с. 231].

Важливу роль у вихованні готовності особистості до сприйняття прекрасного відіграє спостереження. Залежно від пізнавальної мети воно може зосереджуватися на художньому творі або хореографічній композиції загалом, окремих компонентах, музичних образах, танцювальних рухах. При спостереженні необхідно чітко визначити мету, розробити план, створити необхідні умови для його проведення, виявити засоби та обґрунтувати фіксацію його результатів. Спостереження є необхідною умовою естетичного сприймання і впливає на виявлення сутності об'єкта й розуміння його естетичної цінності та значущості [1, с. 57–58].

Варто зазначити, що власне через сприйняття прекрасного утверджується здатність людини образно відображати і моделювати світ. Через вивчення та розуміння сучасної художньої культури, головними характеристиками якої є «креативність, діалогове мислення, полікультурні орієнтації, прагнення до освоєння соціокультурного досвіду, а також синтез художнього та нехудожнього, локального і універсального, класичного і некласичного, інноваційного та традиційного» [16, с. 41], у майбутнього вчителя розвивається здатність відчувати, розуміти й оцінювати прекрасне, проявляти активність у творчому самовираженні, долучатися до історично накопиченої культури, кожен період якої є життєва цінність [7, с. 175].

Утім, утілення в життя прекрасного вимагає розвитку практичних художніх умінь і навичок у галузі мистецтва. Це завдання не може здійснюватися лише шляхом сприйняття творів мистецтва, необхідна особиста художньо-творча активність, безпосередня участь у певних видах худож-

ної діяльності [4, с. 204]. Художньо-творча активність – це піднесення або натхнення, стан піднесення внутрішніх сил, переживання людини при народженні твору або мистецтва. Для натхнення притаманне творче піднесення, при якому відбувається сплеск думок та почуттів під час зміни творчої діяльності, яка поєднує фізичні і духовні сили в єдине ціле. Такий стан виникає під впливом певних умов, і завдання педагогічного університету – створення умов, за яких студент прагне працювати та вирішувати творчі завдання.

Випробовуючи свої сили в різних видах мистецтва, працюючи з різними художніми матеріалами та техніками, створюючи власні твори, студент нібито стає споживачем та співавтором мистецького процесу, набуває необхідного художньо-творчого досвіду та взаємодії між викладачем і студентом. Атмосфера творчості на навчальних заняттях посилює доброзичливе ставлення та створює позитивний настрій, спрямовує на активність при здобуванні знань, умінь та навичок, стимулює мотивацію до збагачення художньо-творчих умінь та передового педагогічного досвіду [17, с. 162–163].

Не применшуючи роль діяльності в галузі мистецтва, зазначимо, що естетичне освоєння дійсності в тій чи іншій формі наявне в будь-якій творчій діяльності. Людина є художником не тільки тоді, коли вона безпосередньо виробляє твори мистецтва, присвячує себе поезії, живопису чи музиці. Естетичний початок закладений у самій людській праці, у діяльності людини, що спрямована на перетворення навколишнього життя і самої людини [11, с. 221].

Розглядаючи дію різних факторів на формування естетичної культури, ми не можемо залишити поза увагою місце та роль естетики для формування майбутнього педагога в системі навчальних предметів.

Передусім зазначимо, що основною складовою естетичної підготовки, яка історично визначилася і залишається актуальною на сьогодні, є категорія прекрасного. Ще в давні часи наука естетика привертала увагу багатьох мислителів і філософів. Се-

ред них Аристотель, Платон, Демокрит, Сократ, які визначили, що естетика – це наука, що вивчає природу (функції, загальні закони й закономірності) естетичної свідомості (діяльності людини та суспільства, буття). Давньогрецькі філософи заклали фундамент для розвитку естетики й подальшої естетичної підготовки вчителів [18, с. 215]. Понад 2000 років розвиток та становлення естетики відбувались у нерозривному зв'язку з філософією. Естетика відчула на собі тягар боротьби різних філософських шкіл і напрямків у пошуках істини, аж до XVIII ст. не була самостійною філософською дисципліною. Упродовж віків естетика виступала і як «наука про прекрасне», і як «наука про досконале», і як «наука про закони розвитку мистецтва» [19, с. 7].

Сучасна естетика як філософська наука, що вивчає закономірності почуттєвого освоєння світу людиною, загальні закони розвитку мистецтва, художньої творчості та формування почуттєво-емоційної культури людини [20, с. 22], виступає метатеорією мистецтва і визначає шляхи формування досконалої людської чуттєвості, здійснює величезний вплив на художню культуру суспільства. Взаємодіючи з іншими науками, зокрема етикою, психологією, естетика сприяє виявленню творчих можливостей людини, розкриттю її морально-етичного потенціалу, що набуває головного значення у підготовці педагогічних кадрів. Тому цілком закономірно, що нині підготовка студентів педагогічних навчальних закладів спрямована на оволодіння знаннями та вміннями з естетики.

У межах навчального курсу з естетики студенти педагогічних ВНЗ вивчають сучасний рівень наукових уявлень про естетичне та художнє знання, зміст предмета естетики, її мету, завдання та функції на сучасному етапі суспільного розвитку, естетичні свідчення з історії світової та вітчизняної інтелектуальної думки. Традиційно в межах навчального курсу «Естетика» здійснюється аналіз таких вихідних категорій естетики: естетичного й художнього, прекрасного й потворного, піднесеного і низь-

кого, трагічного і комічного, структури й особливостей естетичної діяльності та естетичної свідомості, що утворюють основу формування та розвитку естетичних потреб, естетичного смаку й естетичного ідеалу, визначають їхні характери й особливості, відіграють важливу роль у життєдіяльності людей. Усебічно висвітлюється мистецтво як соціальне явище, його функції, морфологія, історичний розвиток [19, с. 5–6]. Особливий акцент у педагогічній ВНЗ робиться на закономірностях формування естетичної культури особистості, формах і методах естетичного виховання учнівської молоді [20, с. 22]. При цьому шляхи вдосконалення естетичної культури розглядаються невід'ємно від педагогічної проблематики, що допомагає покращити викладацьку роботу та підвищити загальний рівень педагогічної майстерності.

Для студентів педагогічних ВНЗ є важливим під час вивчення естетичних дисциплін відчувати органічні зв'язки естетики з філософією, звідси вона не перестає черпати нові філософські ідеї, й з мистецтвознавством, а саме з теоріями певних видів мистецтв (літератури, кіно, живопису, музики, театру та ін.), історією їхнього розвитку та художньою критикою. Тому під час вивчення естетики дуже плідним є самостійне знайомство студентів з творами художньої культури та їх обговорення під час семінарських занять. Більш того, під час обговорення творів художньої культури на заняттях з естетики відкриваються можливості використання наступних методів естетичного виховання: поваги до особистості, звернення до почуттів, бесіди та диспуту, проблемної ситуації, індивідуальної та групової творчої роботи [21, с. 178].

Зокрема, повага до особистості є особливою необхідною під час обговорення творів мистецтва, етичних проблем, що відтворено автором у артефакті. Для формування естетичної культури молоді базовою є щирість студента та відповідне ставлення до нього викладача та колективу. Саме висловлювання власних вражень, переживань та думок, а не сліпе повторення

навіязаного педагогом погляду надає можливість викладачу спрямувати естетичний розвиток особистості в правильному напрямку. Кожна думка має бути почута та обговорена, бо саме так педагогу вдасться побачити справжній рівень естетичного розвитку вихованця, вчасно скоригувати помилкові судження.

Звернення до почуттів студентів (до совісті, гідності, співпереживання) передбачає вдумливе споглядання творів мистецтва, якому передують розкриття культурно-історичних умов появи твору, і має супроводжуватися обговоренням, поясненням викладача. Такий підхід сприятиме більш емоційному естетичному відгуку майбутніх учителів та збільшує виховний вплив мистецтва на формування духовних якостей студентів.

Бесіда та диспут передбачають вільний обмін думками, колективне обговорення естетичних проблем, у результаті якого формуються естетичні погляди, судження, уподобання. Під час диспуту студенти відстоюють свою позицію. Аргументований виступ майбутнього педагога базується на рівні його інформованості, ерудиції, культури. Обмін думками та фактами збагачує мистецький тезаурус, розвиває логічне мислення, уміння аналізувати, узагальнювати, робити висновки.

Метод проблемної ситуації ґрунтується на здивуванні, занепокоєності тим, що певний новий факт чи то суперечить накопиченим знанням, чи то не може бути пояснений з їх допомогою. Сформульована проблемна ситуація завершується запитанням викладача, що підштовхує студентів до роздумів, пошуків правильної відповіді.

Нарешті, метод індивідуальної та групової творчої роботи через спонукання та залучення студентів до творчості в різноманітних стилях та напрямках розкриває внутрішній світ майбутнього педагога, сприяє набуттю нових навичок, формує естетичний смак, а завдяки пережитому задоволенню від творчості – естетичну потребу.

Вивчення курсу з естетики дає змогу студентам педагогічних ВНЗ оволодіти комплексом знань і вмінь, а саме: розуміти

логіко-філософську структуру естетичного знання як дисципліни загальногуманітарного циклу та естетичне значення суто професійних чинників, уміти пояснити феномен естетичних цінностей, їх роль у людській життєдіяльності, мати уявлення про способи оволодіння досвідом, зберігання та передачу естетичного досвіду й цінностей, упевнено оперувати естетичними категоріями на основі знання форм і типів культури, естетичної спадщини мислителів світу та України, сучасних естетичних уявлень [19, с. 6]. Окрім того, під час вивчення курсу з естетики відкриваються можливості використання методів естетичного виховання та засвоєння їх студентами, а також відбувається формування системи естетичних цінностей майбутніх педагогів.

Варто зазначити, викладання навчального курсу з естетики не єдиний засіб естетичної освіти та виховання у педагогічному ВНЗ. Естетичні знання збагачуються через інші гуманітарні дисципліни, а виховна ро-

бота зі студентами, що здійснюється як протягом навчального процесу, так і в позанавчальний час, обов'язково містить у собі естетичний компонент. Загалом специфіка естетичного виховання у закладах вищої школи обумовлюється тим, що естетичний та професійний розвиток особистості постає тут у нерозривному взаємозв'язку. Оскільки виховне середовище вищої школи історично було зосередженням не просто високого рівня культури, але й джерелом формування найвищих духовних цінностей людини, маємо змогу говорити про те, що саме тут відбувається перехід на завершальну стадію процесу формування в особистості світоглядних переконань: її світосприйняття, світорозуміння, ставлення до світу. Отже, процес навчання у закладі вищої школи є тим моментом у житті молоді людини, коли вона має здійснити вибір щодо сенсу власного життя відповідно до власних моральних та естетичних ідеалів [20, с. 554].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Черкасов В.** Характеристика принципів формування естетичної культури молоді // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 120. С. 56–63.
2. **Сухомлинский В.А.** О воспитании / сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик. Изд. 2-е. Москва: Политиздат, 1975. 272 с.
3. Ванслов В.В. Что такое искусство. Москва: Изобразительное искусство, 1988.
4. **Зайцева О.** Урок музыки как основной способ формирования эстетической культуры учнів основної школи // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 6(ч. 2). С. 203–208.
5. Волюнкін В.И. Художественная потребность и пути ее воспитания: монография. Астрахань: Изд-во Астрахан. гос. пед. ун-та, 2000. 268 с.
6. **Деркач Ю.** Методологічні аспекти естетичного виховання студентів у навчально-виховному середовищі педагогічного коледжу // Молодь і ринок. 2012. № 11(94). С. 120–124.
7. **Рашидова Н.М.** Виховання художньої культури у студентів педагогічних ВНЗ // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2016. № 5(74). С. 171–179.
8. **Горщенко Ю.** Формування оцінно-естетичних суджень студентів у процесі професійної підготовки в умовах вищої школи // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 10(ч. 2). С. 132–137.

REFERENCES

1. **Cherkasov V.** Characteristics of the principles of forming the aesthetic culture of youth // Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2013. Issue 120. P. 56–63. (in Ukrainian)
2. **Sukhomlinskiy V.A.** About education / comp. and auth. will enter essays S. Soloveichik. Ed. 2nd. Moscow: Politizdat, 1975. 272 p. (in Russian)
3. **Vanslov V.V.** What is art. Moscow: Izobrazitel'noye iskusstvo, 1988. (in Russian)
4. **Zaytseva O.** The lesson of music as the main way of forming the aesthetic culture of the students of the main school // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya. 2012. No. 6 (Part 2). P. 203–208. (in Ukrainian)
5. **Volyunkin V.I.** Artistic need and ways of its education: monograph. Astrakhan: Izd-vo Astrakhan. gos. ped. un-ta, 2000. 268 p. (in Russian)
6. **Derkach YU.** Methodological aspects of aesthetic education of students in the educational environment of the pedagogical college // Molod' i rynok. 2012. No. 11(94). P. 120–124. (in Ukrainian)
7. **Rashydova N.M.** Education of artistic culture among students of pedagogical universities // Duhovnist' osobystosti: metodolohiya, teoriya i praktyka. 2016. No. 5 (74). P. 171–179. (in Ukrainian)
8. **Gorschenko Yu.** Formation of evaluation and aesthetic judgments of students in the process of professional training in higher education // Problemy

9. **Буров А. И.** Эстетика: Проблемы и споры. Москва: Искусство, 1975. 175 с.
10. Эстетика: Словарь / под общ. ред. А.А. Беляева и др. Москва: Политиздат, 1989. 447 с.
11. **Шевченко Ю.** Гармонізація естетичної культури майбутніх учителів початкових класів // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2014. № 2(13). С. 218–222.
12. **Гандзюк Л.А.** Формування естетичних смаків майбутніх техніків-технологів швейного виробництва в системі професійної освіти // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки і психології. 2014. № 2(11). С. 24–27.
13. Тлумачний словник української мови / за ред. Д.Г. Гринчишина. 3-тє вид., перероб. і доповн. Київ: Освіта, 1999. 302 с.
14. **Каган М.С.** Формирование личности как синергетический процесс // Обсерватория культуры. 2005. № 2. С. 93–98.
15. **Отич О. М.** Педагогічні умови формування художньо-естетичної культури учнівської молоді у середніх загальноосвітніх навчальних закладах естетичного профілю // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти. 2011. Вип. 11. С. 229–233.
16. Ежова Е.Ю. Развитие художественной культуры личности в поликультурном образовательном пространстве: автореф. дис. на соиск. уч. степени д-ра культурологии. Саранск, 2011. 41 с.
17. **Семенова О.** Педагогічні умови формування художньо-творчої компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва // Молодь і ринок. 2016. № 8(139). С. 160–164.
18. **Умрихина О.** Естетична підготовка майбутнього учителя музики // Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2015. № 12. С. 213–220.
19. Эстетика: навчальний посібник / за ред. Л. Б. Мартиненко. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. 137 с.
20. **Эстетика: навчальний посібник для педагогів** / за ред. Т.І. Андрущенко. Київ: МП Леся, 2014. 613 с.
21. **Батрак Т.В.** Сучасне мистецтво як засіб естетичного виховання студентів педагогічних вузів у позанавчальній діяльності // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2015. Вип. 67. С. 176–180.
22. **Эстетична освіта педагога: колективна монографія** / Андрущенко Т.І., Грицаєнко П.М., Дорога А.Є. та ін.; за ред. Андрущенко Т.І. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 172 с.
- pidhotovky suchasnoho vchytelya. 2014. No. 10 (part 2). P. 132–137. (in Ukrainian)
9. **Burov A. I.** Aesthetics: Problems and Disputes. Moscow: Iskusstvo, 1975. 175 p. (in Russian)
10. Aesthetics: Dictionary / under total. ed. A. A. Belyayeva et al. Moscow: Politizdat, 1989. 447 p. (in Russian)
11. **Shevchenko Yu.** Harmonization of aesthetic culture of future teachers of elementary school // Naukovyy visnyk Melitopol's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohyka. 2014. No. 2 (13). P. 218–222. (in Ukrainian)
12. **Gandzyuk L.A.** Formation of aesthetic tastes of future technologists of sewing production in the system of vocational education // Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya, pedahohyky i psykhohohiyi. 2014. No. 2 (11). P. 24–27. (in Ukrainian)
13. Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language, ed. D.G. Grinchishina 3rd type. Processing. i added. Kyiv: Osvita, 1999. 302 p. (in Ukrainian)
14. **Kagan M.S.** Formation of personality as a synergistic process // Observatoriya kul'tury. 2005. No. 2. P. 93–98. (in Russian)
15. **Otych O.M.** Pedagogical conditions of the formation of aesthetic-aesthetic culture of student youth in secondary schools of aesthetic profile // Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 14: Teoriya i metodyka mystets'koyi osvity. 2011. Issue 11. P. 229–233. (in Ukrainian)
16. **Yezhova Ye.Yu.** The development of artistic culture of the individual in a multicultural educational space: author. dis. on the competition uch. Degrees of culturology. Saransk, 2011. 41 p. (in Russian)
17. **Semenova O.** Pedagogical conditions for the formation of artistic and creative competence of the future teacher of fine arts // Molod' i rynek. 2016. No. 8 (139). P. 160–164. (in Ukrainian)
18. **Umrkhina O.** Aesthetic preparation of the future teacher of music // Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya. 2015. No. 12. P. 213–220. (in Ukrainian)
19. Aesthetics: textbook / ed. L. B. Martynenko. Uman: FOP Zhovtyy O., 2016. 137 p. (in Ukrainian)
20. Aesthetics: a textbook for teachers / ed. T.I. Andrushchenko. Kyiv: MP Lesya, 2014. 613 s. (in Ukrainian)
21. **Batrak T.V.** Contemporary art as a means of aesthetic education of students of pedagogical universities in extracurricular activities // Zbirnyk naukovykh prats' [Khersons'koho derzhavnoho universytetu]. Pedahohichni nauky. 2015. Issue 67. P. 176–180. (in Ukrainian)
22. Aesthetic education of a teacher: a collective monograph / Andrushchenko T.I., Grytsaenko P.M., Doroga A.E. etc.; ed. Andrushchenko T.I. Kyiv: Vydvo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2015. 172 p. (in Ukrainian)

УДК 378.371.14

ВИЩА ТЕХНІЧНА ОСВІТА У СЛОВАЧЧИНІ: ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА І ДОСЛІДЖЕННЯ

Галина КОЗЛАКОВА

доктор педагогічних наук, професор,
академік громадської академії АМСКП
«Полісся», Житомирський державний
університет імені Івана Франка

© Козлакова Г., 2019

Ключові слова: вища технічна освіта, вища педагогічна освіта, креативна педагогіка, співпраця у вищій освіті, технічний університет.

У статті представлено враження автора про організацію навчального процесу і наукових досліджень у Технічному університеті міста Кошице (Technical University of Koshitce, TUKE), Словаччина, після відвідання його в травні 2018 р. у складі делегації українських педагогів.

Показано актуальність співпраці двох громадських академій – АМСКП (Житомир, Україна) та Академії імені М. Балудянського (Кошице, Словаччина) та встановлення наукових контактів і можливостей професійної співпраці в галузі вищої педагогічної і технічної освіти.

Стаття є продовженням циклу публікацій про вищу освіту в цій країні.

Вступ, актуальність, мобільність

Одним із основних напрямів модернізації системи сучасної вищої освіти в Україні є необхідність створення єдиного інтелектуального простору із системою вищої освіти у Європі, тобто поширення процесів євроінтеграції. Для цього бажано налагодити взаємний обмін інформацією і ресурсами – людськими, матеріальними та інтелектуальними. Відомо, що багато цікавого можна знайти в Інтернет, але краще один раз побачити, ніж багато разів звертатися до сайтів відомих університетів і не підтримувати реальних контактів з колегами, які працюють у європейських університетах.

Така можливість виникла у травні 2018 р. завдяки копійчкій організаційній праці керівників і представників двох громадських академій в Україні та Словаччині, а саме Академічного співтовариства імені Михала Балудянського (АСМБ), президентом якого є професор Михал Вархола, професор Технічного університету в Кошице (ТУКЕ), та Академії міжнародної співпраці з креативної педагогіки „Полісся” (АМСКП), президентом якої є професор, заслужений працівник освіти України Олександра Дубасенюк, професор Житомирського державного університету імені Івана Франка, почесний академік НАПН України.

Майже півроку велись спільні підготовчі роботи щодо визначення складу учасників делегації, програми майбутнього семінару-стажування, підготовки і написання статей до часопису АСМБ за складними вимогами наукометричних закордонних публікацій тощо.

На умовах двосторонньої співпраці в програмах було заплановано проведення тижневого семінару для викладачів вищої школи України, зокрема членів АМСКП, на базі двох університетів Словаччини – ТУКЕ (перший день) та Прешовського університету, місто Прешов (другий день). Тематику семінару було визначено для першого дня «Історично найзначніша реформа освіти в Центральній Європі» та на другий день як участь у проведенні Міжнародної науково-практичної конференції «Професійна підготовка фахівців в умовах неперервної освіти: андрагогічний підхід».

Програмою семінару передбачалась культурна програма, зокрема екскурсії по містах Кошице та Прешов, і поїздка автобусом до регіону Високі Татри, ознайомлення з історичними подіями становлення незалежної Словацької Республіки.

Метою стажування викладачів визначено: комплексне вивчення ефективних практик, актуальних питань освіти і науки, відповідних нормативно-правових документів, узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду, загалом – підвищення професійної кваліфікації науково-педагогічних співробітників вищих навчальних закладів України, започаткування серії науково-практичних семінарів і консультацій з участю викладачів і науковців європейських університетів.

Необхідно зазначити, що важливим результатом стажування для учасників стали публікації методичних матеріалів або статей у журналі «Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky» [4].

Представники наукової школи авторів статті вже зверталися до визначеної тематики модернізації вищої технічної освіти у працях [1–3]. Крім того, авторів статті мала можливість відвідати місто Кошице

і ТУКЕ під час декількох мобільних конференцій, організованих за участю професора Михала Вархоли та ректорату Ужгородського університету для українських викладачів і студентів у 2012–2013 роках. Тому наразі виникла необхідність узагальнення та оприлюднення у часописі «Вища освіта України» наших вражень про сучасний стан організації навчального процесу і науково-дослідної роботи в Технічному університеті в місті Кошице.

Інформація про структуру і управління університетом

У 2012 році Технічний університет в Кошице (ТУКЕ) відзначав 60-річчя від дня заснування. За цей період університет напружував гарну репутацію як один з лідерів вищої освіти Словаччини і Європи. Його дев'ять факультетів охоплюють широке поле цікавих навчальних програм. До ювілею університету випущено змістовний річний звіт [5], а в 2016 р. мальовничий рекламний буклет [6]. Нагадаємо історичні етапи становлення університету:

1762 р. – королева Марія-Тереза заснувала Гірничу академію;

1937 р. – засновано Державний технічний коледж імені М.Р. Стефаніка;

1952 р. – коледж перетворено у Технічний університет в Кошице.

Зараз ТУКЕ займає площу понад 43 тис. кв. м, кількість співробітників понад 1750 осіб, загальна кількість випускників перевищує 90 тис. осіб.

Очолює університет професор Станіслав Кметь, який багато років працював проректором з науково-дослідницької роботи.

Загальне керівництво університетом здійснюють Ректор, Академічний сенат, Рада попечителів, Університетська наукова рада. У складі ректорату чотири проректори (з науково-дослідницької роботи, з навчальної роботи, із зовнішніх стосунків і маркетингу, з розвитку і реконструкції).

У 2012 р. університет мав 84 бакалаврських, 76 магістерських і 57 докторських акредитованих навчальних програм. У жовтні цього ж року в ТУКЕ навчалися понад 13 тис. студентів. У 2017 р. в універси-

теті налічувалось понад 1750 працівників, загальна кількість випускників перевищила 90 тис.

За структурою університет має дев'ять потужних факультетів, які очолюють декани, як правило, відомі в Словаччині вчені. Назви факультетів відповідають спеціальностям, за якими навчаються студенти:

- гірничої справи, екології, процесів управління і геотехнологій;
- матеріалів, металургії і переробки матеріалів;
- машинобудування (Mechanical Engineering);
- електротехніки та інформатики;
- будівництва (Civil Engineering);
- факультет економіки;
- факультет мистецтв;
- промислових технологій;
- факультет аеронавтики.

Діяльність деяких з них схарактеризовано в роботі [3], а далі ми звертаємо увагу на особливості надання гуманітарної освіти, зокрема економічної і мистецької, в технічному університеті Словаччини.

ТУКЕ бере участь у національному проєкті з назвою „Slovak Infrastructure for High Performance Computing”, виконання якого здійснюється за координацією Словацької Академії наук.

Університет підтримує партнерство з 27 країнами світу. За програмами Erasmus+ навчаються мобільно майже 200 студентів, понад 70 лекторів запрошені до співпраці з університетами-партнерами.

Університет забезпечує додаткові форми навчання, такі як навчання упродовж життя для старших людей у межах Університету третього віку (UTV), який відзначив 25 років успішної праці в 2017 р. та має понад 3300 випускників, найстарший з яких навчався у віці 85 років.

Факультет мистецтв (Fakulta umeni)

За структурою факультет має три департаменти (кафедри): архітектури, дизайну та департамент мистецтв і інтермедія (Fine Arts and Intermedia). Усі кафедри працюють на факультеті з часу його заснування у 1998 р. Пізніше була організована кафедра теорії та історії мистецтва.

Випускники спеціальності «Інженерна архітектура» одержують кваліфікацію відповідно до критерію Європейського Союзу та визнаються як члени Європейської професійної асоціації архітекторів і міського планування. Студенти, які навчалися за спеціальністю «Дизайн», працюють за широким спектром спеціалізації, таких як дизайн середовища, промисловий дизайн, продуктовий дизайн або візуальна комунікація. Декан факультету доцент архітектури Юрай Кобан підкреслює, що ведеться орієнтація на роботу (працевлаштування) у різних країнах. Випускники спеціальності «Візуальне мистецтво» (Visual Arts) беруть участь у сучасних культурних заходах Центральної Європи, галереях та аукціонах як представники нового Кошицького авангарду. Їх роботи та інсталяції визнаються за кордоном.

У 2012 р. професорсько-викладацький склад факультету – це 5 професорів, 9 PhD, ArtD та 23 лекторів. Загальна кількість працівників факультету складала майже 60 осіб. У 2012 р. факультет випустив 49 бакалаврів, 22 магістра і 9 аспірантів зі ступенями ArtD. На навчання за бакалаврськими і магістерськими програмами вступили майже 300 осіб.

У 2013 р. виконувався проєкт «Кошице – столиця європейської культури», у якому брали участь студенти і викладачі університету, здійснюючи презентацію здобутків словацької культури за кордоном та інтернаціональної культури в Словаччині.

Тематика наукових досліджень, що виконуються на факультеті, пов'язана з таким напрямом:

- розвиток креативних методів архітектури і дизайну;
- дослідження теоретичних і прикладних методів збереження і відновлення історичних пам'яток;
- археологічні дослідження;
- дослідження і застосування віртуальних і реальних 3-D моделей у дизайні, архітектурі і мистецтві тощо.

Виконуються програми підвищення кваліфікації та післядипломної освіти викладачів, зокрема за тематикою:

- основи комп'ютерної графіки (акредитовано Міністерством освіти);

- запровадження тренінгів учителів щодо педагогічної роботи в креативному мистецтві тощо.

Студенти усіх департаментів беруть участь у навчанні за проектами Socrates-Erasmus, зокрема в мобільних програмах від 2 до 5 років навчання у провідних європейських університетах.

Більш докладну інформацію про факультет можна знайти на офіційному сайті [7].

Інформатизація та Інститут комп'ютерних технологій

У 2012 р. ТУКЕ зосередив свою активність на впровадженні проєктів, що їх підтримують Структурні фонди Європейського Союзу. Упровадження проєктів підтримано в рамках розділу 5.1 «Support of higher education institutions' infrastructure aiming at improving the conditions of education process». Назва прийнятого проєкту: «Розвиток структури ТУКЕ та модернізація його інформаційних та комунікаційних технологій з метою покращення умов та якості освітнього процесу». Майже 50% проєкту зосереджено на інформаційно-комунікаційних технологіях (ІКТ). Основні заходи щодо виконання пов'язаного з ІКТ проєкту охоплюють:

- упровадження умов для підвищення якості навчання шляхом створення уніфікованої комунікаційної системи на основі сучасних ІКТ;

- створення умов для викладання, навчання і підвищення якості бібліотечного сервісу шляхом упровадження якісних ІКТ в університетській бібліотеці тощо.

Інший проєкт із назвою «Центр компетентнісних інтелектуальних технологій для інновацій у продуктивних системах промисловості і сервісах», упроваджений у 2012 р. Це унікальний дослідницький проєкт, що пов'язаний зі співпрацею з промисловими підприємствами. Основні розділи проєкту:

- створення Компетентнісного центру та його наукового менеджменту;

- обґрунтування необхідної інфраструктури центру;

- дослідження та розвиток інтелектуальних технологій для інновацій у продуктивних системах та інновацій у сервісах.

Стратегічна мета проєкту полягає в реалізації ефективної співпраці представників університету і промисловості в теоретичних дослідженнях і розвитку інтелектуальних технологій та їх прикладних застосувань.

В університеті також опрацьовано та виконуються інші проєкти, пов'язані з використанням відновлювальних енергетичних ресурсів. Створення відповідної платформи на базі ІКТ-порталу завершено у 2012 р.

З урахуванням усіх проєктних пропозицій утворено Оперативну програму досліджень і розвитку, метою якої стала побудова наукового парку та інших структур, пов'язаних з ІКТ підтримкою навчання.

Інститут комп'ютерних технологій створено для обслуговування внутрішніх потреб університету і виконання завдань щодо розвитку й утилізації ІКТ в університеті. Інститут підтримує зв'язки з регіональною мережею SANET – Slovak Academic Data Network. Основна діяльність Департаменту мережного та оперативного сервісів Інституту полягає у виконанні Оперативних програм та покращенні комунікаційної інфраструктури ТУКЕ.

Очікувались і відбулися певні зміни в проведенні вступних кампаній до університету починаючи з 2012/2013 навчального року. Усі дев'ять факультетів ТУКЕ запровадили вступні тести з математики, технічну та аналітичну підтримку яких здійснював Інститут. Підтверджено оброблені дані, що їх подали понад 8,5 тисяч нових вступників.

У 2012 р. Інститут випустив понад 3000 нових ідентифікаційних карт і пролонгував дійсність понад 10 тис. карт для студентів, аспірантів, викладачів, співробітників і гостей ТУКЕ. Ідентифікаційні карти використовуються у фінансових розрахунках, бібліотечному сервісі, міському транспорті тощо. Кількість WiFi точок доступу до

сягла 150. Мережа WiFi базується на двох модулях – Eduroom і TUNET-guest, у яких об'єднані понад 1100 WiFi девайсів.

Основні складові діяльності університету в застосуванні SMART інформаційно-комунікаційних технологій (SMART – ІКТ):

- діяльність початкового етапу екосистеми університету (ТУКЕ стартап центр і ТУКЕ-інкубатор);

- підтримка, супровід і консультації в галузі захисту інтелектуальної власності (зокрема один патент визнаний у Японії, 16 національних патентів та 49 моделей були зареєстровані);

- понад 60 зустрічей і робочих нарад з міжнародними компаніями (US Steel Koshitce, AT&T, IBM, Ужгородський національний університет, Університет Мішкольца, Угорщина, тощо);

- створення власної університетської хмари (Cloud) для науки, досліджень та інновацій на основі технологій Cisco та VMware технологій.

Більш докладну інформацію про Інститут комп'ютерних технологій можна знайти на офіційному сайті [8].

Факультет економіки

Декан факультету професор Винсент Жолтес зазначає, що місією факультету є розвиток знань і надання високоякісної освіти в галузі економічних наук, зміцнення внеску в розвиток суспільства та регіональної економіки. Факультет створює комфортні умови для навчання, підтримки духу демократії, толерантності й гуманізму з орієнтацією студентів на критичне і креативне мислення. Якість, відкритість, інновативність, свобода думки представляють базові цінності, на яких факультет буде свою місію.

Факультет здійснює навчання у галузі фінансів, банківської справи та інвестицій, а також публічного адміністрування і регіонального розвитку. PhD-студенти (аспіранти) можуть обирати для навчання дві програми, а з 2012 р. також Public governance та Регіональний розвиток. Професійний фундамент випускників факультету

базується на виконанні всіх вимог фінансових інституцій та спроможностях випускників адаптуватися до менеджерських позицій у громадському та приватному секторах. З 2012 р. понад 900 студентів стаціонару і 250 заочників навчаються на бакалаврських і магістерських програмах, на PhD-програми вступають до 60 осіб щорічно.

Факультет економіки Технічного університету в Кошице бере активну участь у міжнародних та національних дослідницьких проектах.

У рамках Сьомої програми (FP7) Європейського Союзу, започаткованої ще в 2012 р., виконуються такі дослідження:

- відкрита співпраця з моделювання політики (Open Collaboration for Policy Modelling);

- організація базованого на Інтернеті бізнесі товарів і послуг (Enabling Business Based Internet of Things and Services);

- створення позитивного іміджу молодих людей у гендерній перспективі (Promoting positive images in young people under gender perspective) тощо.

Викладачі і співробітники факультету беруть участь в інших проектах, що підтримуються спонсорами, наприклад:

Центральна Європейська лабораторія щодо регіональних інновацій;

Інноваційний розвиток Європейського простору через транснаціональний розвиток знань.

З 2012 року викладачі факультету активно співпрацюють в освітніх проектах за програмою «Навчання упродовж життя», Міжнародного Вишеградського фонду, ТЕМПУС, Tacis, DAAD тощо.

Факультет економіки підтримує зв'язки з місцевими установами в плані надання післядипломної освіти для бізнесу і публічної діяльності, зокрема Агенція з підтримки регіонального розвитку Кошице, Агенція розвитку самоуправління Прешова, Інститут економічних наук Белградського університету, Сербія тощо.

У 2012 році факультет відзначав 20-ту річницю з дня заснування, з того часу має можливість брати участь у присвоєн-

ні наукових ступенів та процедурах габілітації вчених. Більш докладні відомості про факультет економіки можна знайти на сайті [9].

Висновки, рекомендації

1. Організація і проведення міжнародних стажувань викладачів у Словаччині та інших країнах Європи стали доступними для державних і громадських установ у зв'язку з набуттям Україною безвізового режиму перетину кордонів із сусідніми країнами – членами Європейського Союзу.

Співпраця на рівні громадських педагогічних академій АМСКП та АСМВ надає можливість спілкування за професійними інтересами, обміну досвідом науково-педагогічної роботи і створення нових наукових шкіл.

2. Словаччина є найближчим сусідом України, отже, встановлення і зміцнення наукових, професійних та особистих контактів викладачів університетів обох країн, безумовно, є корисним і результативним для усіх, хто бере участь в організації і проведенні спільних міжнародних заходів.

Важливою для українських педагогів є можливість стажування та публікації результатів власних досліджень у закордонних виданнях.

3. Словаччина приєдналась до Європейського Союзу в 2004 р., проте для українців

цей шлях потребує ще багатьох зусиль і наполегливої праці як урядовців, політиків, так і представників галузі вищої освіти і науки. Все це спрямовано на краще розуміння запровадження і надання якісної вищої освіти в європейських країнах та в українській державі, яка прагне набути ознак повноцінного партнера європейських країн і країн з інших континентів у галузі вищої освіти.

4. Для Словаччини такому партнерству сприяє суттєва підтримка наукових та освітніх проектів із фондів Стратегічних програм ЄС. Хотілося б сподіватися, що для українських університетів такий шлях розвитку і фінансової підтримки навчання студентів і наукових досліджень стане доступним після офіційного вступу України до Європейського Союзу.

Технічний університет у Кошице з упевненістю можна вважати важливим і надійним місцем стажування викладачів, обміну навчальними програмами і проведення студентської навчальної і переддипломної практики для Національного технічного університету імені Ігоря Сікорського «Київський політехнічний інститут», Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також інших технічних і педагогічних університетів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Модернізація змісту вищої природничої та інженерної освіти в умовах інтернаціоналізації / кол. авторів: Г.О. Козлакова, О.М. Коваленко, Т.В. Саєнко та ін.; наук. ред.: проф. Г.О. Козлакова, проф. М.Ф. Степко. Київ: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти НАПН України», 2015. 152 с.

2. **Козлакова Г.О., Коваленко О.М.** Особливості запровадження підготовки науковців в докторантурі Польщі та Словаччини // Нові технології навчання: зб. наук. праць. Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, 2016. Вип. 89, ч. 1. С. 21–26.

3. **Козлакова Г.О.** Технічний університет у Кошице: напрями співпраці для українських партнерів // Вісник Національного авіаційного університету. Київ: НАУ, 2018. Вип. 2 С. 62–65.

4. **Козлакова Галина, Саєнко Тетяна.** Реалізація концепції післядипломної екологічної освіти в

REFERENCES

1. Modernization of Contents of Higher Nature and Technical Education in Conditions of Internationalization: Monograph / Authors: G. Kozlakova, T. Sayenko, N. Samoilenko [and others]; Science Editors: Pr. G. Kozlakova, Pr. M. Stepko. Kyiv: Publisher St.: HEI «University of Education Management», 2015. 152 p. (in Ukrainian)

2. **Kozlakova G.O., Kovalenko O.M.** Specific of scientists' training organization by the doctoral programs of Poland and Slovakia // New Technologies in Education. Kyiv: Institute for Innovation Technologies and Contents of Education, 2016. Issue 89, part 1. P. 21–26. (in Ukrainian)

3. **Kozlakova G.O.** Technical University of Koshtice: Trends for Cooperation with Ukrainian Partners // Visnyk of National Aviation University. 2018. Issue 2. P. 62–65. (in Ukrainian)

умовах створення нових освітніх програм // Наукові записки Академічного товариства імені Михала Балудянського. Кошице: Вид-во АТМБ, 2018. Вип. 3. С. 76–80.

4. **Kozlakova Galyna, Saienko Tetiana.** Realization of Concept the postgraduate environmental education in conditions of new educational programs creation // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. Koshitce: ASMB, 2018. Issue 3. P. 76–80. (in Ukrainian)

5. Technical University of Koshitce. Annual Report. Koshitce: TUKE, 2012. 52 p. URL: www.tuke.sk

6. Technical University of Koshitce. Highlights. Koshitce: TUKE, 2016. 24 p. URL: www.tuke.sk

7. Faculty of Arts. URL: www.fu.tuke.sk

8. Faculty of Electrical Engineering and Informatics. URL: www.fei.tuke.sk

9. Faculty of Economics. URL: www.tuke.sk/ekt

Марія ДЕБИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України, м. Київ

© Дебич М., 2019

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Ключові слова: еволюція людства, вища освіта, глобалізація та інтернаціоналізація, якість вищої освіти, PhD-диплом як інтернаціональна кваліфікація.

У статті викладено поширені уявлення про взаємодію у вищій освіті впливів глобалізації та інтернаціоналізації на якість вищої освіти, надано визначення терміна «якість освіти». Наведені новітні дані про врахування інтернаціоналізації у межах університетів та далеко поза ними в державних та міждержавних інституціях. У висновках сформульована і доведена основна гіпотеза всього нашого дослідження та його головний результат. Він полягає у тому, що вища освіта загалом стала відтворювати шлях промисловості з її варіантом інтернаціоналізації – поєднанням у виробках продукції багатьох держав. Ми стверджуємо, що і у вищій освіті розпочався поділ у

часі й просторі освітніх програм, закладів, місць стажування і т.д. Замість забезпечення отримання PhD-компетентності в межах однієї держави вигіднішим виявляється структурування підготовки: базове шкільне навчання в одному місці, профільне середнє – в іншому, бакалаврська чи магістерська програма у країні «А», аспірантура – десь у «В» і т.д. З цього випливає, що ресурси однієї держави вже виявляються недостатніми для підготовки національних кадрів найвищої світової якості.

Постановка проблеми та її актуальність. Одним із показників соціальних та економічних змін другої половини ХХ століття стало перетворення системи освіти і наукових досліджень на важливого споживача бюджетних ресурсів. Уперше в історії людства навчатися доводиться упродовж усього життя. Не деталізуючи причини і складові цього якісного еволюційного стрибка, зазначимо, що провідна роль

у ньому належить вищій освіті, яка продовжує нарощувати свої контингенти на десятки мільйонів студентів щороку з одночасним підвищенням соціального та економічного значення.

Сьогодні, однак, значно відрізняється від того буття, яке панувало пів століття тому. У даний момент на розвиток вищої освіти впливають численні проблеми місцевого, регіонального і глобального рівнів (масова міграція, екологічні негаразди, надзвичайна різноманітність студентства, економіка, яка базується на знаннях, перевантаження інформацією, глобальна взаємопов'язаність, локальні військові конфлікти, конфронтація цивілізацій та ін.). Успішне вирішення проблем та питань сучасності в їхньому соціально-економічному та геополітичному аспектах вимагає надзвичайно широкого, всебічного розуміння світу, життя та ринку праці.

Досить помітним трендом стало сподівання на вищу освіту як преференційний засіб вирішення вказаних проблем. Сформувалася глобальна переконаність у тому, що університет, як найкращий засіб створення знань та інновацій, несе соціальну відповідальність за підготовку кадрів з необхідними компетентностями, критичним мисленням, розумінням та новими навичками. Випускники повинні постійно адаптуватися до мінливого ринку праці, використовувати нові інформаційні технології та працювати в мультикультурному середовищі. Це є логічним наслідком глобалізації з її численними проявами нових форм конкуренції держав з одночасним посиленням усіх форм взаємодії між собою.

Серед нових форм конкуренції – змагання за міжнародні рейтинги національних університетів – QS, Times, Шанхайського та інших. Саме тому лідери вищої освіти впроваджують інтернаціоналізацію своїх закладів вищої освіти для підвищення їхнього економічного, культурного, суспільно-політичного та академічного впливу. Новітні процеси – рух до суспільства знань, цикли «спад – підйом» в економіці, зростаюча геополітична взаємо-

залежність націй, економік, суспільств та несподівана поява масової міграції мало не на рівні загальновідомого «переселення народів», – призвели до зміни стратегії і тактики університетів в управлінні, навчанні студентів і здійсненні всіх видів наукових досліджень.

Проблеми, пов'язані з фінансами, інтенсивна конкуренція за студентів і ресурси, а також мінлива роль університетів на місцевому та регіональному рівнях змусили університети знаходити альтернативні шляхи та способи, щоб виступати як успішні університети світового класу. Науковці України цікавилися подібними питаннями впродовж усіх років відновленої незалежності, але останнім часом виникла потреба інтенсифікувати подібні пошуки задля успішності зовнішніх інтеграційних процесів для України з одночасним вирішенням внутрішніх проблем. Ми вирішили обрати для свого дослідження недостатньо вивчене питання впливу інтернаціоналізації на діяльність усього сектору вищої освіти України з акцентуванням доволі суперечливої і складної теми «якості вищої освіти».

Мета статті – проаналізувати досвід забезпечення якості вищої освіти в умовах інтернаціоналізації, а **завдання** полягатимуть у виявленні нових особливостей освітнього процесу та його перспективної структуризації під впливом глобальної економічної і політичної конкуренції.

Виклад основного матеріалу. Одразу наголосимо на тому, що у світовій науковій сфері постійно зростає цікавість до інноваційних тенденцій у вищій освіті. По-перше, зростає кількість публікацій, що стосуються інтернаціоналізації вищої освіти [4, с. 232–233]; по-друге, аналіз стану інтернаціоналізації став більш помітною складовою серед загальних публікацій про вищу освіту з середини 1990-х; по-третє, зростає кількість досліджень стосовно оцінки форм та інструментів інтернаціоналізації; по-четверте, систематичні аналізи міжнародного виміру вищої освіти стали значно складнішими. Слід зазначити, що останні дослідження не стосуються просто мобіль-

ності студентів або просто політики інтернаціоналізації вищої освіти. Імовірно, вивчаються зв'язки між різними міжнародними діями. Можна, безумовно, говорити про «мейнстрім інтернаціоналізації».

З одного боку, інтернаціоналізація у вищій освіті розглядається як щось позитивне та важливе. Майже всі заклади вищої освіти посилаються на свій міжнародний вимір у заявах щодо власної місії та у формулюванні своїх профілів. З іншого боку, інтернаціоналізація закладена в національну систему цінностей, яка в умовах зростаючої конкуренції означає, що навчання за кордоном сприяє розвитку інтеркультурної компетентності. Нарешті, інтернаціоналізація також відображає існуючу нерівність між країнами та регіонами світу, оскільки не всі студенти можуть фінансувати навчання за кордоном.

Узагалі, ми можемо, безумовно, стверджувати, що дослідження міжнародних аспектів вищої освіти суттєво зростає, змінюються тематичні пріоритети щодо інтернаціоналізації вищої освіти. Однак дослідження інтернаціоналізації досить часто залежить від можливостей зовнішнього фінансування.

Усі погоджуються з тим, що міжнародні та міжкультурні аспекти освітніх програм і процесів викладання, навчання, досліджень у разі правильного використання є важливими для підвищення якості національної вищої освіти. Слід зазначити, що цілі інтернаціоналізації й очікувані вигоди відрізняються як у країнах, так і в ЗВО, але загалом усі сподіваються на те, що інтернаціоналізація сприятиме підвищенню якості й значущості вищої освіти у взаємопов'язаному і взаємозалежному світі, розвитку інтеркультурних та транскультурних компетентностей випускників, сприятиме працевлаштуванню на міжнародному ринку праці та взаєморозумінню між народами. Забезпечення якості освіти, сприяння рівному доступу до неї, розширення прав і можливостей студентів у момент прийняття ними рішень щодо свого індивідуального життєвого шляху відносять-

ся до найважливіших завдань, які стоять перед вищою освітою в умовах зростаючої глобалізації.

Коли мова йде про якість вищої освіти, то слід зауважити, що існує велика кількість визначень терміна «якість вищої освіти» у документах міжнародних організацій. ЮНЕСКО намагається допомогти урядам розробити ефективну політику для розвитку освіти у постійно мінливому світі та запропонувати шляхи підвищення якості вищої освіти.

Новим словом у діяльності ЮНЕСКО стала Конференція з вищої освіти (1998) «World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action», що визначила якість вищої освіти «як багатовимірну концепцію, яка повинна охоплювати всі її функції і види діяльності: викладання і академічні програми, дослідження і стипендії, кадрове забезпечення, студентів, будівлі, можливості, обладнання, послуги суспільству й академічне середовище» [11].

На конференції звернено увагу на важливість як внутрішньої самооцінки якості, так і зовнішньої ревізії для підвищення якості, рекомендовано створення незалежних національних органів, розроблення стандартів для порівняння якості. Також підкреслена повага до інституційних, національних і регіональних контекстів для того, щоб врахувати різноманітності та уникнути одноманітності без втрати міжнародного виміру. Крім того, якість також вимагає, щоб вища освіта характеризувалася *міжнародним виміром*: обмін знаннями, інтерактивні мережі, мобільність викладачів і студентів, міжнародні дослідницькі проекти з урахуванням національних культурних цінностей та обставин. Для досягнення та підтримки національної, регіональної чи міжнародної якості особливо актуальними є деякі додаткові компоненти: ретельний підбір персоналу та його постійний розвиток, зокрема, через сприяння відповідним програмам для розвитку академічного персоналу, залучаючи методологію викладання / навчання та мобільність

між країнами, закладами вищої освіти, а також між закладами вищої освіти і світом праці, студентською мобільністю всередині країни і між країнами. Нові інформаційні технології є важливим інструментом у цьому процесі завдяки їхньому впливу на отримання знань та ноу-хау.

Учасники Круглого столу ЮНЕСКО («On Quality Education», 2003) зробили такий коментар про якість: «Якість стала динамічною концепцією, що має постійно адаптуватися до світу, до суспільства, всередині якого проходять глибокі соціальні та економічні трансформації. /.../ Старих понять якості вже недостатньо... Незважаючи на різні контексти, є багато загальних елементів у прагненні до якісної освіти, яка повинна забезпечити всіх людей, жінок і чоловіків бути повноправними учасниками своїх власних громад, а також громадянами світу» [6].

У цьому розумінні якісна освіта вимагає від нас переосмислення параметрів освіти таким чином, щоб покрити певні основні знання, цінності, компетентності та поведінку, які спеціально налаштовані на глобалізацію, але відображають красу і багатство нашого різноманіття, виражені в різних формах віри, духовності, культури та мови. Завдання полягає в тому, щоб розвивати системи освіти, які балансують місцеві, національні та глобальні прагнення в контексті нашого спільного людства.

На Всесвітньому форумі з питань освіти (Корея, Інчхон, 19–22 травня 2015 р.) схвалено Декларацію «Освіта 2030: забезпечення загальної інклюзивної та справедливої якісної освіти і навчання впродовж життя» [9]. Нові глобальні цілі стійкого (*англ.* sustainable) розвитку зафіксовані в документі ООН «2030 Порядок денний для стійкого розвитку», прийнятому 23–24 вересня 2015 р. [8]. Там зазначено, що освіта є рушійною силою для досягнення цілей стійкого розвитку. Ціль 4 «Забезпечити інклюзивну і справедливу якісну освіту і створити можливості для навчання упродовж життя для всіх» підтверджує гуманістичну концепцію освіти і розвитку, засновану

на усвідомленні значущості прав і гідності людини, соціальної справедливості, відкритості, захисту, культурного, мовного та етнічного різноманіття, а також загальної відповідальності та підзвітності [8, с. 14].

Провідною тенденцією в інтернаціоналізації вищої освіти можна вважати безперечне зростання значення і поширення оцінювання якості вищої освіти. Тут лідирує зовнішнє оцінювання якості. Це фактичний процес розгляду, вимірювання, судження щодо якості закладів вищої освіти та програм. Він складається з тих методів, механізмів і заходів, які здійснюються зовнішнім органом для оцінювання якості процесів, практик, програм і послуг вищої освіти. Деякі аспекти особливо важливі при визначенні та роботі з концепцією оцінки якості: (i) контекст (національний, інституційний); (ii) методи (самооцінка, оцінка шляхом експертної оцінки, візити на місця); (iii) рівні (система, установа, відділ, індивід); (iv) механізми (винагород, політика, структура); (v) певні показники якості, які надаються при оцінюванні якості, такі як академічні цінності, традиційні цінності (зосереджені на предметній сфері), управлінські цінності (зосереджені на процедурах та практиці); педагогічні цінності (зосереджені на персоналі та їхніх навичках викладання та аудиторній практиці); значення зайнятості (підкреслюючи характеристики випускників та результати навчання) [10, с. 48].

Зростання кількості зовнішніх агенцій з якості за період останніх 20 років можна найкраще спостерігати, вивчаючи членство в Міжнародній мережі Агенції із забезпечення якості у вищій освіті (*англ.* International Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education, INQAANE). INQAANE, або Мережа, була створена в 1991 році. До її складу входили 8 агенцій. Натепер нараховується понад 300. Її основними (або повноцінними) членами є регіональні та національні агенції із забезпечення якості та акредитації, але вони також мають певну кількість асоційованих членів, які є організаціями,

що мають великий інтерес до забезпечення якості у вищій освіті.

Основною метою та роллю INQAAHE є сприяння та підвищення кваліфікації у вищій освіті за підтримки міжнародних органів забезпечення якості. Для досягнення цієї мети мережа зосереджується на розробці теорії та практики забезпечення якості, обміні та розумінні політики та дій її членів, а також на просуванні забезпечення якості на благо закладів вищої освіти, студентів та суспільства взагалі [3].

Світова тенденція зростання гарантії якості охоплює країни з різною стадією економічного розвитку. Варто вивчити можливі причини такого зростання та врахувати, наскільки різні чинники будуть продовжувати впливати на майбутні розробки. Є один важливий фактор – визнання важливості якісної вищої освіти для економіки, яка базується на знаннях.

Інші фактори, більш конкретні для випадку вищої освіти, такі: значне зростання вищої освіти, яке відбулося у багатьох країнах; збільшення різноманітності ЗВО, включаючи створення бінарних систем, зростання дистанційного навчання та навчання, з якого студент може отримати академічні кредити; у деяких країнах спостерігається компроміс між зменшенням прямого урядового контролю закладів вищої освіти та впровадженням зовнішніх механізмів забезпечення якості; очевидним є збільшення в деяких країнах кількості приватних постачальників вищої освіти, у т. ч. з метою отримання прибутку; регіональні події, наприклад в Європі та Південній Америці, спрямовані на створення простору вищої освіти, який заохочує мобільність студентів і взаємне визнання кваліфікацій; і найбільше й загальне – постійне зростання інтернаціоналізації вищої освіти, включаючи збільшення кількості транскордонних постачальників та необхідність взаємного визнання кваліфікацій і кредитів вищої освіти [5, с. 327].

Відзначимо тренд зі збільшення кількості та різноманітності міжнародних

об'єднань, орієнтованих на допомогу в підвищенні якості закладів вищої освіти.

Першою з них була Європейська асоціація забезпечення якості у вищій освіті (*англ.* the European Association for Quality Assurance in Higher Education), яка була створена в 2000 році, спочатку називалася Європейською мережею якості (*англ.* the European Network for Quality).

З цього часу було сформовано ряд інших регіональних мереж, що охоплюють, наприклад, Азійсько-Тихоокеанський регіон – Азійсько-Тихоокеанська мережа якості (*англ.* the Asia Pacific Quality Network), арабські держави – Арабська мережа забезпечення якості вищої освіти (*англ.* the Arab Network for Quality Assurance in Higher Education), Африка – Асоціація африканських університетів (*англ.* the Association of African Universities), Карибського регіону – Мережа для забезпечення якості третинної освіти в Карибському регіоні (*англ.* the Caribbean Area Network for Quality Assurance in Tertiary Education), Євразія – Євразійська мережа якості (the Eurasian Quality Network), центральна та східна Європа – Мережа агентств із забезпечення якості вищої освіти центральної та Східної Європи (*англ.* the Central and Eastern European Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education), Скандинавія – Північна мережа забезпечення якості у вищій освіті (*англ.* the Nordic Quality Assurance Network in Higher Education) та Південна і Центральна Америка – (*англ.* Red Iberoamericana para la Acreditacion de la Calidad de la Educacion Superior, RIACES).

Північна Америка – особливий випадок, оскільки і США, і Канада є федеральними країнами, і федеральні уряди мають обмежений вплив з погляду забезпечення якості.

Існує очевидна спільність у підході практично всіх агентств із забезпечення якості вищої освіти в міжнародному вимірі. Вони застосовують той самий загальний підхід, хоча деякі основні зміни, включаючи перехід до результатів і очікувань, більшою чи меншою мірою впливають на всі країни. Крім того, розмивання національних кор-

донів на політичному рівні, створення просторів вищої освіти, зростання важливості регіональних мереж та збільшення використання закордонних рецензентів веде до більшої конвергенції практики оцінювання в усьому світі.

Але все ж є значні відмінності в підходах, як відмінності між поняттям аудиту, що зустрічається в таких країнах, як Австралія, та підхід до інституційної оцінки, наприклад, у Сполучених Штатах, де, за словами Комісії з вищого навчання, «інституційний орган акредитації оцінює весь заклад...».

Існує багато доказів та показників, які говорять про те, що буде конвергенція практик оцінювання в усьому світі, з тим щоб усі заклади вищої освіти використовували однакові механізми забезпечення якості. Але виникає питання: чи країни не будуть перешкоджати прийняттю абсолютного стандартного підходу?

Наближаючись до закінчення нашого викладу, ми хочемо акцентувати помічений нами цілком новий елемент інтернаціоналізації світової вищої освіти, сутність якого полягає в її «уміжнародненні» та пов'язаній з цим вимушеній стандартизації. Про нього ми не зустрічали думок і висловлювань у публікаціях українських і зарубіжних колег, які писали праці про інтернаціоналізаційні явища у вищій освіті. Воно полягає в тому, що синонімом поняття «якісна вища освіта» стане проходження навчання і програм підвищення кваліфікації не в одному місці (в *alma mater*), а в різних закладах і навіть державах.

Було б помилкою пояснювати це явище одним лише кількісним збільшенням закладів вищої освіти, хоч воно, безумовно, надзвичайно істотне. Світова вища освіта і справді радикально змінює своє призначення і головні характеристики. Трансфор-

Таблиця 1

Відтворення еволюції виробництва і вищої освіти на основі тоффлерівської моделі “трьох хвиль” у перспективі 2020-х років

Характеристики	Суспільства		
	аграрне	індустріальне	інформаційне
1. Період лідерства	до XVII ст.	XVII – XX ст.	кінець XX ст. і надалі
2. Населення Землі	десятки мільйонів чол.	зростання до 5 млрд чол.	рух до 10 млрд чол.
3. Головні технології	ручні механічні	індустріально-машинні	постіндустріальні та е-принтери
4. Характер виробництва	індивідуальний	масовий і стандартний	масовий з рухом до індивідуалізації
5. Головні результати виробництва	їжа, зброя, зброя	їжа, продукти, зброя, знання	продукти, знання, інформація
6. Вплив людства на довкілля	помірно шкідливий	дуже шкідливий	все ще шкідливий
7. Грамотність	незначна	висока	загальна
8. Первинна освіта* (років)	2–4	10–12	16–22
9. Вища освіта як суспільне явище	унікальна	поширена	майже обов'язкова
10. Вища освіта (років)	3–4	3–7	4–9
11. Мобільність у вищій освіті	незначна	постійне зростання	висока з рухом до обов'язковості
12. Структура вищої освіти	одноступенева	від 1 до 3 ступенів	багатоступенева
13. Характер навчання	одноразовий	одноразовий з доповненнями	майже безперервний упродовж дорослого життя
14. Характер дипломів	локальний	національний	національний та інтернаціональний
15. Інтернаціоналізація як риса вищої освіти	незначна	повільне зростання	рух до обов'язковості

мучачи цілі, вона прискорено стає масовою і розпочинає працювати на цифрову економіку і суспільство знань. У нових публікаціях ОЕСР (ця організація вже випередила ЮНЕСКО у дослідженнях вищих освітніх рівнів) засвідчує експоненціальне зростання попиту на вищу освіту університетського рівня, тому замість 99 млн студентів в університетах і подібних ЗВО 2014 року навчатимуться приблизно 414 млн осіб у 2030 р. [1]. З цим тісно поєднане зростання чисельності міжнародних студентів в абсолютній більшості більш-менш розвинених державах світу. У 2017 році у світі нараховувалося 4,6 млн міжнародних студентів [2], а через декаду-другу їх може стати вдсятеро більше у разі сприятливих економічних процесів та ліквідації негативних наслідків глобальної імміграції з бідних держав у багаті.

Для точнішого прогнозування майбутнього використаємо таблицю з частинною рис цивілізаційної еволюції людства (табл. 1).

* Первинна освіта (англ. Initial Education) – сукупність навчання й отримання професії в інтервалі між народженням і виходом на ринок праці.

Інформація таблиці свідчить не тільки про невпинне зростання чисельності населення планети, а й про стрибкоподібний розвиток освітньої сфери в процесі розширення індустріального способу виробництва і появи масового ринку праці поза аграрним сектором. Грамотність, з порівняно другорядної здібності пересічного громадянина, стала обов'язковою умовою успішності його життєдіяльності. Епоха розквіту індустріалізму у державах-лідерах (спершу – Західна Європа, пізніше США, Японія, СРСР, а у наш час це майже увесь «Третій світ») стала дуже сприятливою для освітньої сфери практично в усіх аспектах. Перенесення у неї головних засад індустріально-наукової організації праці зменшило вартість надання грамотності й професій, зробило педагогічний фах масовим і доволі престижним у багатьох країнах, на-

решті, створило передумови для прискорення науково-технологічного прогресу аж до його показників у ХХІ столітті.

Для сучасної стадії існування і суперництва держав характерне поєднання традиційних і цілком несподіваних інноваційних рис. До перших належить велике значення природних умов і наявних доступних ресурсів, до новітніх – спроможність керівників держав та їхнього населення створювати і використовувати сучасний масив знань, інформації, технологій. Вище всіх інших можна поставити освітні та всі інші досягнення Сінгапуру – невеликої острівної держави, головним ресурсом якого став інтелект керівництва та східна мораль і працьовитість населення.

Однак для України ми вважаємо більш перспективним не сінгапурський, а ірландський досвід. Ще на початку 1980-х років молодь «зеленого острова» не пала бажанням отримувати навіть повну середню освіту, бо не вбачала перспектив застосування атестатів зрілості на родинних фермах. Пізніше ірландці змогли залучити дуже багато зарубіжних інвестицій і скерувати молодь у заклади вищої освіти, що зумовило надзвичайно швидкий перехід Ірландії у невелике коло держав з найвищою на планеті якістю життя і значним середнім родинним багатством.

У новітньому виданні довідника «Pocket World in Figures 2020: The Economist: 9781788162791» зазначено аномальний стан економіки Федеративної Республіки Німеччини, яка майже зупинилася через неможливість ефективного використання профіциту бюджету, що у даний момент перевищив 300 млрд євро. Можливо, керівники країни і хотіли б скерувати значну частину цих коштів на українську територію, але виникає питання – чи будуть ефективно використані ці гроші для розвитку України.

Тим часом, світ продовжує поступово переходити від індустріального до «наступного» життєзабезпечення. Саме тому справжнє коріння вказаного «уміжнароднення» якісної вищої освіти ми бачимо в

особливостях сучасної стадії еволюції людства загалом. У не такі вже давні часи практично всі вироби (як і результати навчання молоді) були «національними», бо створювалися усередині однієї держави (а компетентні фахівці мали, очевидно, одну alma mater).

Та останнім часом невпинний процес поділу праці поглибився настільки, що все частіше продукція у якійсь країні А стала являти собою комбінацію частин чи фрагментів, усе більший відсоток яких мав іноземне походження. Особливо яскраво це помітно в інформаційному обладнанні, де обміни полегшуються малими розмірами деталей. У результаті сучасні комп'ютери містять елементи, виготовлені в багатьох державах. Вважаємо доцільним назвати це достатньо розвинене світове явище «інтернаціоналізацією (уміжнародненням) виробництва».

Цілком аналогічні до промислових ми вбачаємо процеси в освітній сфері в тому, що подібний поділ освітніх програм, закладів, місць стажування відбувається під час підготовки сучасного власника PhD-диплома чи його відповідника. Для отримання максимальної якості його підготовки стало вигідним базове шкільне навчання в одному місці, спеціалізоване середнє – в іншому, бакалаврська чи магістерська програма у країні «А», аспірантура – десь у «В». Дуже характерним явищем став тренд зі змагання на титул «університету світової якості», достатньо активна тенденція застосування міжнародних тестувань (PISA та ін.) для отримання об'єктивних даних про якість основної частини системи обов'язкового навчання всієї молоді (у 2017 році в цих вимірах уперше взяла участь Україна. Тепер чекаємо результатів, які мають бути опублікованими в 2019 році).

Як висновок з викладеного впливає не-

обхідність для України якомога глибше інтегруватися в освітній і науковий простори Європейського Союзу та світу й використати для власної користі ті безсумнівні позитивні риси, які має наша система середньої і вищої освіти (їхня роль така значна, що вони не забуті навіть у дуже критичному дослідженні про проблеми в нашій освітній сфері, створеному в ОЕСР [7]).

Вища освіта загалом стала відтворювати шлях промисловості з її варіантом інтернаціоналізації – поєднанням у виробі продукції багатьох держав. Ми стверджуємо, що і у вищій освіті розпочався поділ у часі й просторі освітніх програм, закладів, місць стажування і т.д. З цього випливає, що ресурси України чи навіть більшої держави вже виявляються недостатніми для підготовки національних кадрів найвищої можливої світової якості. Наша найкраща перспектива – інтеграція в європейський та світовий освітньо-науковий простори та використання безперечних національних досягнень.

Аналіз зарубіжних досліджень дає змогу зробити висновок, що глобалізація та інтернаціоналізація вищої освіти розглядаються як явища, які взаємопов'язані між собою. Науковці стверджують, що глобалізація – це явище, яке впливає на вищу освіту, а інтернаціоналізація вищої освіти – це один із проявів реакції вищої освіти на можливості й проблеми, що виникають у зв'язку з глобалізацією. Отже, глобалізація – це комплексне явище, яке має багато наслідків для вищої освіти, а не тільки один – інтернаціоналізацію, тобто освіту без кордонів. Адже кордони мають велике значення, коли мова йде про відповідальність за якість освіти, доступ до неї та фінансування.

REFERENCES

1. Education at a Glance 2012: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing, 2012. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>.
2. Institute of International Education Project Atlas Infographics 2017. URL: <https://www.iie.org/Research-and-Insights/ProjectAtlas/Explore-Data/Current-Infographics>.
3. International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. Mission and Values. URL: <https://www.inqaahe.org/presentation>.
4. **Kehm B.** (2009) Research on Internationalisation in Higher Education. P. 231–239. URL: https://www.researchgate.net/publication/258157590_Research_on_Internationalisation_in_Higher_Education.
5. **Lewis R.** (2009) Quality Assurance in Higher Education - Its Global Future / Higher Education to 2030, Volume 2, Globalisation, pp. 323–355. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264075375-en> (16-08-2019)
6. Ministerial round table "On Quality Education" Paris, UNESCO, 3–4 October 2003 Communiqué, 5 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000131991>
7. OECD (2017), OECD Reviews of Integrity in Education: Ukraine 2017, OECD Publishing, Paris. 190 p. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264270664>.
8. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 35 p. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.
9. UNESCO Incheon Declaration «Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all». World Education Forum, 2015 (Incheon, Republic of Korea, 19–22 May, 2015). Paris: UNESCO Publishing, 2015. 76 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002338/233813M.pdf>.
10. Vișceanu Lazăr, Laura Grønberg, and Dan Părlea (2004) Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions Bucharest 2004. 86 p. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTAFRREGTOPTEIA/Resources/UNESCO_Glossary_of_QA_and_Accreditation.pdf.
11. World Declaration on Higher Education for the Twenty-first Century: Vision and Action (1998). URL: http://www.unesco.org/education/educprog/wche/declaration_eng.htm

МІЖНАРОДНА ОСВІТНЯ ВИСТАВКА «ІННОВАТИКА В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ»

22–24 жовтня 2019 року відбудеться **Одинадцята міжнародна виставка «Інноватика в сучасній освіті»** в Київському Палаці дітей та юнацтва (вул. І. Мазепи, 13).

Організовує та проводить виставку Компанія «Виставковий Світ» за підтримки та участі Міністерства освіти і науки України, Національної академії педагогічних наук України.

Міжнародна виставка «Інноватика в сучасній освіті» – найбільший в Україні професійний форум освітніх і науково-педагогічних інновацій, який з 2009 року представляє інноваційні досягнення національних і закордонних закладів освіти; експозиції сучасного навчального обладнання та дидактичних засобів, електронних освітніх ресурсів, інноваційних програм і рішень для осучаснення освітнього процесу, впровадження ефективних педагогічних технологій; науково-практичні конференції, семінари, презентації з актуальних проблем розвитку освіти.

У програмі:

- презентація досягнень із впровадження інновацій у діяльність закладів освіти, органів управління освіти, наукових установ, центрів;
- презентація досвіду освітньої, наукової та науково-технічної співпраці з закордонними закладами освіти, дослідницькими центрами, науковими спільнотами;
- демонстрація дидактичних матеріалів, сучасних рішень для Нової української школи, електронних підручників, програмово-методичних комплексів, меблів, обладнання, приладів і моделей від українських і світових виробників для освітнього процесу
- надання корисної інформації щодо підготовки до ЗНО абітурієнтів, умов прийому на навчання на 2020 рік в Україні та за кордоном;
- обговорення актуальних питань сучасного етапу реформування освіти під час науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, презентацій, майстер-класів, воркшопів, дискусійних панелей, тренінгів;
- вручення переможцям конкурсів виставки почесних нагород «Лідер інновацій в освіті», золотих, срібних і бронзових медалей.

Виставка працюватиме:

22–23 жовтня 2019 р. – 10:00 – 18:00;

24 жовтня 2019 р. – 10:00 – 14:00

Вхід безкоштовний.

Із питань участі, відвідування та партнерства звертайтеся до Оргкомітету:

Компанія «Виставковий Світ»

Тел.: +38 044 498-42-04, 498-42-05, +38 067 656-51-89

E-mail: expo@vsvit.com.ua

Сайт виставки <http://innovosvita.com.ua/index.php/uk>

РЕФЕРАТИВНЫЙ ОБЗОР СТАТЕЙ НОМЕРА

СТРАНИЦА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Виктор АНДРУЩЕНКО

ГЛОБАЛЬНЫЕ ТRENДЫ РАЗВИТИЯ ОБРАЗОВАНИЯ XXI СТОЛЕТИЯ.....5

Анализируются основные тренды развития образования в глобальном образовательном пространстве; автор подчеркивает, что четверть столетний опыт цивилизации XXI века выделяет комплекс трендов, по которым она будет развиваться в будущем. Ведущими среди них, скажем, в области экономики, является переход большинства народов и культур к рыночным отношениям; в политике – к демократии; в системе социальных коммуникаций – к толерантности; в сфере общей организации жизненного процесса – к модели открытого общества и устойчивого человеческого развития и т.п. Не является исключением и такая человекоемкая сфера жизненного процесса, как образование и наука. Поскольку именно благодаря образованию (и науке), которое обеспечивает подготовку человека к самостоятельной жизни, формируются его перспективные представления о будущем цивилизационного развития человечества, важно проанализировать глобальные тренды развития образования, заявивших о себе в конце XX – в первые десятилетия XXI века или же выйдут на передний план в его следующей четверти. Главными документами, фиксирующими указанные тренды, является Великая хартия университетов (Magna Charta Universitatum, 1988), Лиссабонская конвенция о признании квалификаций высшего образования в европейском регионе (Лиссабон, 1997); Болонская конвенция (или Болонская декларация) – соглашение о стандартизации подходов к организации учебного процесса и функционирования высшей школы в Европейском Союзе, принятая в 1999 г. Важными для определения основных трендов развития образования являются и другие документы, среди которых значительное влияние оказывают «Государственная национальная программа "Образование"» ("Украина XXI века", 1993), «Национальная доктрина развития образования Украины в XXI в.» (2002), «Новая украинская школа» (2017) и др.

Ключевые слова: человек, образование, традиции, инновации, образовательные тренды.

ПЕРСОНА

Наталья БАРАНОВСКАЯ, Галина СИЧКАРЕНКО

ЖИЗНЬ, НАПОЛНЕННАЯ НАУЧНЫМ ПОИСКОМ

(творческая деятельность профессора В.И. Оноприенко)..... 15

В статье раскрывается становление, развитие, научное и преподавательское творчество известного украинского ученого и педагога, науковеда, историка и методолога науки, доктора философских наук, профессора Валентина Ивановича Оноприенко. Анализируется влияние семьи, университетского образования, профессионального окружения, коммуникаций и самоутверждение в научном сообществе ученого. Это актуально для понимания состояния научной среды в Украине сегодня, а также для становления молодых ученых в профессии.

Ключевые слова: В.И. Оноприенко, профессор, история и методология науки, науковедение, научная биографистика, Институт истории Украины, Центр исследований научно-технического потенциала и истории науки.

ФЛОСОФИЯ ОБРАЗОВАНИЯ XXI СТОЛЕТИЯ: ПОИСК ПРИОРИТЕТОВ

Анатолий ПОХРЕСНИК

**СТРАТЕГИЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ
В КОНТЕКСТЕ НОВЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ВЫЗОВОВ..... 21**

В статье исследованы вопросы стратегии государственного и другого планирования и правильного выбора наиболее подходящих для этого информационных источников. Проанализированы достижения зарубежных учреждений, собраний ученых, индивидуальных-аналитиков и футурологов. Указано, что удачные предсказания и советы невозможны на основе традиционных научных взглядов и лексикона. Успешными оказываются труды ученых, которые следят за прогрессом точных наук и делают нелинейную экстраполяцию событий. Приведены примеры и предложено ориентировать нашу высшую школу на седьмой технологический уклад, ноотехнологии и ноонауки.

Ключевые слова: высшее образование, реформы, стратегическое управление, предвидение, ориентация высшего образования, ноотехнологии, ноонауки.

Сергей МАГЕРА

ЕВРОПЕЙСКИЙ ВЕКТОР РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРЫ 27

Исследуются параметры и направления развития украинской культуры в период утверждения независимого государства. Соответственно геополитическому месторасположению, исторической традиции и ментальности народа Украина избрала европейский вектор как стратегическое направление развития культуры. Автор исследует признаки «европейскости» культуры и основные действия, которые должна осуществить Украина по реализации выбранного стратегического курса.

Ключевые слова: человек, общество, культура, возрождение, направления развития, европейская стратегия.

Ольга ПОДОЛЯКИНА

МИРОВЫЕ ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ КРИЗИСЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРОГРЕССА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ 35

В статье рассматриваются и анализируются весомые факторы общественного развития и современной глобализации – Организация Объединенных Наций и ее Экономический и Социальный Совет как главный координатор экономической, социальной, образовательной и иной деятельности ООН, которая в наибольшей степени вместе с функциональными и региональными комиссиями и специализированными учреждениями связана с решением глобальных проблем развития человечества.

Определено, что на фоне многих мировых событий существуют глобальные гуманистические кризисы, в частности – кризис недостаточного развития, глобальной нищеты, постоянно растущего демографического давления, бездумного уничтожения среды, уменьшения уровней доступа к образованию и культурным достижениям для многих категорий человечества и т. п. Решение этих проблем и вопросов требует длительного и поступательного процесса устойчивого человеческого развития, что должно привести не только к экономическому росту, но и к справедливому распределению его результатов при восстановлении среды, повышении ответственности людей, а не превращение их в бездумных исполнителей.

Ключевые слова: глобализация, культура, образование, знания, наука, информационные технологии, права человека, глобальные общественные измерения, индекс человеческого развития.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЕ ПРОЕКТЫ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Марья НЕСТЕРОВА, Марина ДЕЛИНИ, Андрей ЗАМОЖСКИЙ

СОЦИАЛЬНАЯ СПЛОЧЕННОСТЬ УНИВЕРСИТЕТСКОГО СООБЩЕСТВА 42

В статье показана важная роль социальной сплоченности как социального феномена, ее влияние на развитие общества. Также обозначена социальная роль образования, в частности, в развитии социальной сплоченности. Показано, что важной задачей является раз-

витие социальной сплоченности в образовательном пространстве. В этом направлении особой проблемой является работа с внутренне перемещенными лицами, особенно с молодежью, студенчеством. Сложная политическая и социально-экономическая ситуация в Украине требует немедленного решения этой проблемы для скорейшего и эффективного объединения общества, в частности, путем развития образовательных сообществ. Нужны более подробные и обстоятельные исследования, которые смогут отслеживать уровень социальной сплоченности в образовательной среде и выявлять факторы, которые могут на него влиять. Проведенное исследование является адаптацией на уровне университетского сообщества модели социальной сплоченности «Радар социальной сплоченности». Исследование базируется на первичных данных авторского опросника.

Ключевые слова: образовательное пространство, образовательная среда, социальная сплоченность, университетское сообщество.

ВРЕМЯ РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Петр СИКОРСКИЙ, Игорь КОЛОДИЙ

КАЧЕСТВО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ – ОСНОВНОЙ ФАКТОР КАЧЕСТВЕННОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ..... 51

В статье исследуются проблемы качества общего среднего образования, рассматриваются основные ее составляющие, ведется поиск критериев оценки качества образования, определяется роль и место внешнего независимого оценивания в оценке качества образования, представляется модель качественного образования. Определяется взаимосвязь между качеством среднего образования и эффективностью подготовки специалистов в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: качество образования, качество обучения, мониторинг качества образования, модель качественного среднего образования, система внутреннего обеспечения качества среднего образования.

ГУМАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Татьяна ПИРОГОВА

ФОРМИРОВАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКИХ ВКУСОВ И ЭСТЕТИЧЕСКИХ ОЦЕНОК УЧЕНИЧЕСКОЙ И СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ..... 61

Анализируется процесс формирования эстетических вкусов, эстетических оценок, шире – эстетической культуры молодежи; автор исходит из того, что этот процесс через формирование отношения человека к искусству, воспитание любви к искусству, внутренней потребности в общении с искусством, понимание смысла искусства и его назначения, как воспитание умения воспринимать, понимать и оценивать произведения искусства, наслаждаться ими. Вырастая из эмоциональной реакции на воспринятое и его рационального анализа, из общественных взглядов на красоту и индивидуальных психологических преимуществ, эстетический вкус демонстрирует воспитанность личности, ее уровень эстетической культуры.

В наши дни, когда на молодежь направлен поток различной по качеству информации, в том числе и гибридной, когда общие ориентации молодежи концентрируются в большей степени на виртуальной среде, когда чувственность личности вытесняется на периферию ее духовной жизни, как никогда нужны комплексные усилия, направленные на возвращение человека к своей сущности. Корень последнего в формировании эстетического отношения к действительности, в воспитании вкусов и оценок, позволяющих ей отличить зерна от плевел, действительно красивое от его суррогатов, а затем – истину от ошибки, добро от зла, направить собственную чувственность на конструк-

тивное творчество. Особое внимание уделяется формированию эстетических вкусов будущих педагогов.

Ключевые слова: человек, общество, культура, эстетические вкусы, воспитание.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

Галина КОЗЛАКОВА

**ВЫСШЕЕ ТЕХНИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В СЛОВАКИИ:
ГУМАНИТАРНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЯ..... 69**

В статье представлены некоторые впечатления автора об организации образовательного процесса и научных исследований в Техническом университете Кошице (Словакия) после его посещения в мае 2018 года в составе делегации украинских ученых и педагогов. Целью визита было участие в семинаре и научно-практической конференции. Изложено результаты исследования системы высшего образования Словакии, а также возможности получения гуманитарного образования в техническом вузе.

Отмечается актуальность сотрудничества двух педагогических сообществ – Академии международного сотрудничества в области креативной педагогики (АМСКП, Житомир, Украина) и Академического общества имени Михала Балудянского (Кошице, Словакия). Представлены планы организации научных и профессиональных контактов участников в области высшего технического и педагогического образования.

Ключевые слова: высшее техническое образование, высшее педагогическое образование, креативная педагогика, сотрудничество в системе высшего образования, технический университет.

Мария ДЕБИЧ

**КАЧЕСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ
ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ..... 76**

В статье изложены распространенные представления о взаимодействии в высшем образовании воздействий глобализации и интернационализации на качество высшего образования, дано определение термина «качество образования». Приведены новейшие данные об учете интернационализации в пределах университетов и далеко за их пределами в государственных и межгосударственных институтах. В выводах сформулирована и доказана основная гипотеза всего нашего исследования и его главный результат. Он состоит в том, что высшее образование в целом воспроизводит путь промышленности с ее вариантом интернационализации – сочетанием в изделиях продукции многих государств. Мы утверждаем, что и в высшем образовании началось разделение во времени и пространстве образовательных программ, учебных заведений, мест стажировок и т.д. Вместо получения PhD-компетентности в пределах одного государства выгоднее, оказывается, структуризация подготовки: базовое школьное образование в одном месте, профильное среднее – в другом, бакалаврская или магистерская программа в стране «А», аспирантура где-то в «В» и т.д. Из этого следует, что ресурсы одного государства уже оказываются недостаточными для подготовки национальных кадров наивысшего мирового качества.

Ключевые слова: эволюция человечества, высшее образование, глобализация и интернационализация, качество высшего образования, PhD-диплом как интернациональная квалификация.

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

HEAD EDITOR PAGE

Viktor ANDRUSCHENKO

GLOBAL EDUCATION DEVELOPMENT TRENDS XXI CENTURY5

The main trends of education development in the global educational space are analyzed; the author emphasizes that the four hundred years of experience of XXI century civilization identifies the set of trends that it should unfold in the future. Leading among them, say, in the realm of economics, is the transition of most peoples and cultures to market relations; in politics – towards democracy; in the system of social communications – to tolerance; in the field of general organization of life process – to the model of open society and sustainable human development, etc. It is no exception and such a human sphere of life process, as education and science. Because it is through education (and science) that prepares a person for an independent life, that his perspective ideas are formed regarding the future civilizational development of mankind, it is important to analyze the global trends in educational development that they declared at the end of the XX – in the first decades of the XXI century, or the foreground in his next quarter. The main documents that capture these trends are the Magna Charta Universitatum, 1988, the Lisbon Convention on the Recognition of Higher Education Qualifications in the European Region (Lisbon, 1997); The Bologna Convention (or the Bologna Declaration) is an agreement on the standardization of approaches to the organization of the educational process and the functioning of higher education in the European Union, adopted in 1999. Other documents that are important for determining the main trends in the development of education are, among which the «State National Program "Education"» ("Ukraine of the XXI Century", 1993), «The National Doctrine of Development of Education of Ukraine in the 21st Century» (2002), «New Ukrainian School» (2017) and others.

Keywords: people, education, traditions, innovations, educational trends.

FIGURE

Natalia BARANOVSKAYA, Halina SICHKARENKO

A LIFE FILLED WITH SCIENTIFIC RESEARCH

(creative activity of Professor V. I. Onoprienko) 15

The article reveals the formation, development, scientific and teaching work of a famous Ukrainian scientist and teacher, scientist, historian and methodologist of science, Doctor of Philosophy, Professor Valentin Ivanovich Onoprienko. The influence of the family, university education, professional environment, communications and self-affirmation in the scientific community of the scientist is analyzed. This is relevant for understanding the state of the scientific environment in Ukraine today, as well as for the formation of young scientists in the profession.

Keywords: V.I. Onoprienko, professor, history and methodology of science, science of science, scientific biography, Institute of History of Ukraine, Center for Research of Scientific and Technical Potential and the History of Science.

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURI: SEARCH FOR PRIORITIES

Anatolii POKHRESNYK

A STRATEGY FOR REFORMING UKRAINE'S HIGHER EDUCATION

IN THE CONTEXT OF NEW INFORMATION CHALLENGES 21

The article explores the issues of strategy of state and other planning and the right choice of the most suitable information sources for this purpose. Achievements of foreign

institutions, meetings of scientists, analysts and futurologists are analyzed. It is stated that successful predictions and advice are impossible based on traditional scientific views and vocabulary. The works of scientists who follow the progress of the exact sciences and make a nonlinear extrapolation of events are successful. Examples are given and it is suggested to orient our high education to the seventh technological level, nootechnologies and noosciences.

Keywords: higher education, reforms, strategic management, foresight, higher education orientation, nootechnologies, noosciences.

Sergey MAGERA

EUROPEAN VECTOR OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN CULTURE..... 27

The parameters and directions of development of Ukrainian culture in the period of the establishment of an independent state are studied. In accordance with the geopolitical location, historical tradition and the mentality of the people, Ukraine has chosen a European vector as a strategic direction for the development of culture. The author examines the signs of “European” culture and the main actions that Ukraine must undertake in implementing the chosen strategic course.

Keywords: man, society, culture, revival, directions of development, European strategy.

Olga PODOLIAKINA

WORLD HUMANISTIC CRISES AND PROSPECTS OF SOCIAL PROGRESS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION..... 35

This article examines and analyzes information on the activities of significant factors of social development and modern globalization – the United Nations and its Economic and Social Council, as the main coordinator of UN economic, social, educational and other activities, to the greatest extent possible, together with functional and regional commissions and specialized agencies associated with the solution of global problems of human development.

It was determined that against the backdrop of many world events, there are global humanistic crises, in particular, a crisis of underdevelopment, global poverty, ever-increasing demographic pressure, mindless destruction of the environment, reduced levels of access to education and cultural achievements for many categories of humanity, and the like. Solving these problems and issues requires a long and slow process of sustainable human development.

The latter is such a development that leads not only to economic growth, but also to a fair distribution of its results when restoring the environment, increasing the responsibility of people, and not turning them into thoughtless performers.

Keywords: globalization, culture, education, knowledge, science, information technology, human rights, global social dimensions, Human Development Index.

HIGER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA, Maryna DIELINI, Andrii ZAMOZHSKY

SOCIAL COHESION OF UNIVERSITY COMMUNITY 42

The article describes the important role of social cohesion as a social phenomenon, and its impact on society development. The social role of education in the development of social cohesion is shown as well. Nowadays an important task of education nowadays is to develop of social cohesion in the educational space. The special task is working with internally displaced people, especially youth and students. The complex political and socio-economic situation in Ukraine requires an immediate solution of this problem in order to unite our society as quickly and effectively as possible, in particular, through the development of educational communities. It is needed more detailed and proper researches to track the level of social cohesion in the educational environment and to identify the key impact factors.

The conducted research is an adaptation of the social cohesion model of the Social Cohesion Radar at the university community level. The study is based on the original primary data of the authors' questionnaire.

Keywords: educational dimension, educational environment, social cohesion, university community.

PERIOD OF CHANGE: EDUCATION PROCESS METHODOLOGY AND METHOD

Petro SIKORSKYI, Igor KOLODII

THE QUALITY OF SECONDARY EDUCATION IS A MAJOR FACTOR
IN RECEIVING QUALITATIVE HIGHER EDUCATION..... 51

The article deals with the problems of general secondary education, examines its main difficulties, and searches for criteria for evaluating the quality of education. A great role is placed on the identification of the model of qualitative education. The relationship between the quality of secondary education and the efficiency of training specialists in higher educational establishments is determined.

Keywords: quality of education, quality of learning, monitoring of the quality of education, model of qualitative secondary education, system of internal support of the quality of secondary education.

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Tetyana PYROHOVA

FORMATION OF AESTHETIC TASKS AND AESTHETIC
EVALUATION UPON AND STUDENT YOUTH 61

The process of formation of aesthetic tastes, aesthetic assessments, and more broadly the aesthetic culture of youth is analyzed; the author proceeds from the fact that this process takes place through the formation of a person's attitude to art, the education of love for art, the inner need for communication with art, an understanding of the meaning of art and its purpose, as the upbringing of the ability to perceive, understand and appreciate the works of art, enjoy them. Growing up from an emotional reaction to perceived and rational analysis, from the public's views on beauty and individual psychological benefits, aesthetic taste is evidenced by the cultivation of a person, its level of aesthetic culture.

Nowadays, when young people are directed to a stream of information of varying quality, including hybrid, when the general orientations of young people are concentrated more on a virtual environment, when the sensuality of the individual is displaced to the periphery of her spiritual life, more than ever, there is a need for comprehensive efforts aimed at returning man to his essence. The root of the latter in shaping the aesthetic attitude to reality, in cultivating the tastes and assessments that would allow her to distinguish the grain from the chaff, is really beautiful from his surrogates, and therefore - the truth from error, good from evil, direct his own sensuality to constructive creativity. Particular attention is paid to the formation of aesthetic tastes of future teachers.

Keywords: man, society, culture, aesthetic tastes, upbringing.

FOREIGN EXPERIENCE

Galyna KOZLAKOVA

HIGHER TECHNIQUE EDUCATION IN SLOVAKIA:
HUMANITARIAN DIVISIONS AND RESEARCHES..... 69

In this article they are represented some impressions of the Author about organization of educational process and science researches in Technical University of Koshtice, Slovak Republic, after visiting in May, 2018 year with the delegation of Ukrainian scientists and

pedagogies. The goal of visit was participation in seminar and science-practical conference. An article presents else one result of higher education research in Slovakia.

The actuality of cooperation of two pedagogical societies – Academy of International Cooperation in Creative Pedagogy (AICCP, Zhitomyr, Ukraine) and Academy Society of Michal Baludansky (Kothitce, Slovak Republic) was described for organization of science and professional contacts of participants in area of higher technical and pedagogical education.

Keywords: higher technical education, higher pedagogical education, creative pedagogy, cooperation in higher education, technical university.

Mariia DEBYCH

**QUALITY OF HIGHER EDUCATION UNDER THE CONDITIONS
OF INTERNATIONALIZATION 76**

The article describes the widespread understanding of the impact of globalization and internationalization on the quality of higher education in higher education, and defines the term “quality of education”. The latest data on internationalization within and outside universities within state and interstate institutions are presented. The conclusions formulate and prove the main hypothesis of our entire study and its main result. It is that higher education as a whole has begun to reproduce the way of industry with its variant of internationalization – a combination in the products of many countries. We claim that in higher education, the division in time and space of educational programs, institutions, internships, etc. began. Instead of getting PhD competence within one state, it is more profitable to structure the preparation: basic schooling in one place, profile secondary school in another, bachelor's or master's programs in country "A", postgraduate study somewhere in "B", etc. It follows that the resources of one state are already insufficient to train national top quality personnel.

Keywords: human evolution, higher education, globalization and internationalization, quality of higher education, PhD diploma as international qualification.

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ВНЗ, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті. Оформлення статті має свідомо скеровуватися на ефективність сприйняття та економію часу в осіб, які будуть знайомитися з нею.

2. Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття не приймається до розгляду і повертається автору на відповідне доопрацювання у разі порушення хоча б одного пункту оформлення, відсутності фото та ін.

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версії 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: wou@ukr.net

Графіки і малюнки (jpg або подібні варіанти) мають бути виконані чітко, займати окреме місце і не оточуватися текстом, формули – написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і відповідати формату журналу. Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті.

2. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури на усіх мовах та ін.) рекомендований у межах 20–22 000 знаків (включаючи пропуски) і не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13–14 машинописних сторінок через два інтервали включено з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторської довідкою за наведеною нижче формою. (З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів);

б) прізвищем та ім'ям, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (300–400 знаків) українською, російською та (700–800 знаків) англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела (до 12–15) у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиною. У посиланні на використане джерело зазначити порядковий номер джерела у списку та сторінку. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Список має бути загальним і наводитися наприкінці статті. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела.

Увага! У зв'язку з включенням журналу до реферативної бази даних наукової періодики «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою з максимальною акуратністю.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

1. Назва статті.

2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.

3. Прізвище, ім'я, по батькові.

4. Науковий ступінь, вчене звання.

5. Місце роботи.

6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздруківки тощо.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Теоретичний
та науково-методичний
часопис

ДЕРЖАВНЕ
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ
ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Директор видавництва
Олексій ОСЬКІН

Головний редактор
редакції журналів
Ніна БЕРІЗКО

Адреса видавництва:

02094, м. Київ, вул. Попудренка, 54
Тел.: (044) 292-83-05
(067) 974-43-74; (099) 215-70-90
www.pedpresa.com.ua
e-mail: 2345255@ukr.net

Над номером працювали:
Володимир КОЧУБЕЙ

Світлана РАДІОНОВА

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копійованими чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 14.09.2017 р.
Формат 70 × 100^{1/16}. Папір офсет.
Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,4
Обл.-вид. арк. 11,0. Наклад
Зам. 18021

Видруковано ТОВ «Прінстор Груп»,
вул. Данила Щербаківського, 4,
м. Київ, 03190